

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE

**ANALELE
UNIVERSITĂȚII DIN ORADEA**

ANNALS OF THE UNIVERSITY OF ORADEA



**FASCICOLA
ISTORIE – ARHEOLOGIE
HISTORY – ARCHAEOLOGY SERIES
TOM XXXIII
TOME XXXIII**



2023

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN ORADEA

SERIA ISTORIE – ARHEOLOGIE

COMITETUL ȘTIINȚIFIC / SCIENTIFIC COMMITTEE

Acad. Ioan-Aurel POP (Cluj-Napoca)
Ioan BOCȘAN (Cluj-Napoca)
Acad. Ioan BOLOVAN (Cluj-Napoca)
Al. Florin PLATON (Iași)
Dan-Octavian CEPRAGA (Padova)
Jerome BURIDANT (Amiens)
Rudolf GÜNDISCH (Oldenburg)
Toader NICOARĂ (Cluj-Napoca)
Anatol PETRENCU (Chișinău)
GYULAI Eva (Miskolc)
Ioan SCURTU (București)
Waclaw WIERZBIENEC (Rzeszow)
Federico DONATIELLO (Padova)
Jaroslaw KINAL (Rzeszow)

COLEGIUL DE REDACȚIE/ EDITORIAL BOARD:

Director /Director
Prof. univ. dr. Sorin ȘIPOȘ
Redactor-șef/ Editor-in-Chief
Lector univ. dr. Radu ROMÎNAȘU
Secretar de redacție/ Editorial Secretary
Asist. univ. dr. Laura ARDELEAN

Membrii/Members

Prof. univ. dr. Barbu ȘTEFĂNESCU

Prof. univ. dr. Sever DUMITRAȘCU
Prof. univ. dr. Viorel FAUR
Prof. univ. dr. Ioan HORGA
Prof. univ. dr. Mihai DRECIN
Prof. univ. dr. Antonio FAUR
Prof. univ. dr. Gabriel MOISA
Lector univ. dr. Florin SFRENGEU
Lector univ. dr. Mihaela GOMAN
Lector univ. dr. BODO Edith
Lector univ. dr. Cosmin PATCA
Dr. Ioan CIORBA
Dr. Florina CIURE

Analele Universității din Oradea./ Annals of the University of Oradea
Fascicola Istorie – Arheologie / History - Archaeology Series

Manuscrisele, cărțile, revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite
pe adresa colectivului de redacție al revistei „Analele
Universității din Oradea”, seria Istorie – Arheologie.

The exchange manuscripts, books and reviews as well as any correspondence will be sent to
the address of the Editorial Staff.

Les manuscrits, les livres et les revues proposés pour échange, ainsi que toute orespondance,
seront adresses à la redaction.

Responsabilitatea asupra textului și conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

The responsibility for the content of the articles belongs to the author(s).

The articles are published with the notification of the scientific reviewer.

Revista este indexată în baza internațională de date EBSCO.

The review is indexed in the EBSCO international database.

Editorial Assistance: Dr. ing. Elena ZIERLER

Address of the editorial office:

University of Oradea
Department of History
Str. Universității nr. 1, 410087 Oradea, România
Tel/ Fax (004) 0259 408167
e-mail: laura_ardelean@uoradea.ro

The review is issued under the aegis of the University of Oradea

ISSN 1453-3766

Cuprins • Contents • Sommaire • Inhalt

Studii ♦ Studies	5
Vasile MĂRCULEȚ ♦ Orașul Mediaș și societatea locală la mijlocul secolului al XVII-lea, reflectate în memoriile călătorului turc Evlyia Çelebi	7
Cosmin PATCA, Mircea MATEI ♦ Lumea rurală din Bihor între Medieval și Modern. Rolul reglementării urbariale tereziene în cercetarea istoriei locale	17
Viorel CÂMPEAN, Radu DAVID ♦ Parohia greco-catolică Holod și slujitorii săi – de la întemeiere până în 1948.....	35
Laura ARDELEAN ♦ A British Traveler's Impressions about Oradea at the end of the 18 th Century	61
Iulia VAISĂRHOFFER ♦ Despotismul fanariot în optica pașoptiștilor: epoca obscură din istoria națională.....	71
Antonio FAUR ♦ Avocatul Dionisie Pășcuțiu despre situația lui Avram Iancu (cu un an înainte de moartea lui)	77
Augustin MUREȘAN ♦ Aspecte publicistice privind steagurile dăruite de români și românce la serbarea de la Putna din anul 1871	83
Delia CORA ♦ Doi oameni politici bănățeni: Dr. Aurel Cosma sr. (1867-1931) și Dr. Aurel Cosma jr. (1901-1983). Repere cronologice.....	93
Mihai D. DRECIN ♦ O publicație informativă privind principalele instituții de credit și societăți de asigurare din România (București, 1911)	101
Mihaela GOMAN ♦ Constantin Daicoviciu – as Graduate Student in Classical Philology at the University of Cluj.....	109
Radu ROMÎNAȘU ♦ The Journal “Isus Biruitorul” and its Impact on the Romanian Rural World (1935-1937)	127
Lucian ROPA ♦ Redenumirea localităților, expresie a stalinismului din România. Studiu de caz: Brașov/orașul Stalin (1950-1960)	141

Eduard Ionuț FEIER ♦ Intermarium - proiect al soluțiilor de securitate colectivă dintre cele două războaie mondiale, preconizate de Franța în Europa Centrală și de Est, alături de Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică	153
---	-----

STUDII STUDIES

ORAȘUL MEDIAȘ ȘI SOCIETATEA LOCALĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVII-LEA, REFLECTATE ÎN MEMORIILE CĂLĂTORULUI TURC EVLYIA ÇELEBI*

Vasile MĂRCULEȚ**

Abstract. *The Town of Mediaș and Local Society in the Middle of the 17th Century, Reflected in the Memories of the Turkish Traveler Evlyia Çelebi.* Between 1567 and 1661, the Turkish traveler Evlyia Çelebi visited Romanian space several times: Transylvania in 1657 and 1660-1661, Moldavia and Wallachia in 1659. In his work, Siyyah Nameh (Seyahatname), i.e. Book of Travels, he left descriptions of the vilayets of Timișoara and Oradea and the sandjeak of Silistra-Oceakov, but also of Transylvania, Wallachia and Moldavia. In September 1661, Evlyia Çelebi was present in Mediaș. Some news transmitted by Evlyia Çelebi regarding Mediaș, refers to the presentation of the citadel and the homonymous city. Others have local society in mind. They highlight ethnic, economic and commercial, military, ethnographic and religious aspects. They highlight a local society dominated by contradictory aspects. In the story about Mediaș, the Turkish traveler combines truthful information with erroneous, exaggerated and contradictory ones.

Keywords: *Evlyia Çelebi, Siyyah Nameh (Seyahatname), Mediaș, Transylvania, Moldavia, Wallachia*

Mijlocul secolului al XVII-lea înregistrează prezența la Mediaș a călătorului turc Evliya Çelebi. Cu acest prilej, călătorul otoman a înregistrat și ne-a transmis o interesantă, chiar dacă nu tocmai veridică, prezentare a așezării de pe Târnava Mare și a societății locale din epoca respectivă.

Despre autor și însemnările lui de călătorie

Evliya Çelebi, pe numele său Derviş Mohammed Zilli, s-a născut la 25 martie 1611 în Istanbul și a încetat din viață prin 1684, sau după acest an, undeva în Egipt, în drum spre Sudan și Abisinia¹. Tatăl său era Derviş Mohammed, șeful bijuteriilor din capitala Imperiului Otoman. Mama era de origine abhază sau abazină și fusese trimisă, împreună cu fratele său, la curtea sultanului Ahmed I, care

* Prezentul material are la bază o comunicare prezentată în cadrul unui simpozion organizat cu prilejul aniversării atestării documentare a orașului Mediaș.

** Cercetător independent, doctor în istorie, <https://orcid.org/000-0002-3409-2818>; e-mail: vasilemarculet@gmail.com

¹ M.A. Mehmet, *Introducere la Evlia Celebi (1611-1684?)*, în „Călători străini despre Țările Române”, vol. VI, partea II. Îngrijit de N.A. Mehmet, București, 1978, p. 314-316.

i-a prezentat-o lui Derviş Mohammned². Unchiul autorului, fie se numea Melek (*înger*), fie a primit acest nume după sosirea la curtea sultanului, nu este nimeni altul decât cel care, după o îndelungată carieră în administrația imperiului, avea să devină marele vizir Melek Ahmed paşa (1650-1651)³.

Statutul social deţinut de familie i-a asigurat lui Evliya Çelebi accesul la o educație aleasă. A studiat la colegiul lui Humid Efendi din în cartierul Fil Yukushi, unde timp de şapte ani a audiat prelegerile lui Akhfash Efendi. Îndrumătorul lui în citirea *Coranului* a fost Evliya Mohammed, după care se pare că a primit numele şi viitorul călător. Sub îndrumarea acestuia a atins asemenea performanțe, încât la vârsta de 25 de ani putea citi *Coranul* întreg în şapte ore şi stăpânea perfect cele şapte moduri de citire⁴.

În 1635, impresionat, atât de erudiția tânărului, cât şi de frumusețea lui, sultanul Murad IV (1623-1640), l-a luat la palat. Se pare că a contat mult în această decizie a sultanului influența unchiului său, care, în acel moment, deținea demnitatea de purtător de sabie a suveranului. S-a integrat repede în viața de la curte, dar şi-a continuat studiile în calligrafie, muzică, gramatică şi *Coran*, acestea din urmă tot sub îndrumarea lui Evliya Mohammed care deținea funcția de imam al palatului (*khúnkâr Imâmî*)⁵.

Potrivit propriei relatări, chemarea spre călătorii ar fi fost rezultatul unui vis avut la a douăzeci şi una aniversare a zilei sale de naștere. Se făcea că în timp ce se afla în Moscheia Akhi-Çelebi, i s-a arătat profetul Mohammed însoțit de toți sfinții Islamului. Rugându-se profetului, i-a cerut, din greșeală, să-l ajute să călătorească, solicitare pe care acesta i-a acordat-o. Cei care i-au interpretat visul l-au asigurat că avea să se bucure de favorurile suveranilor şi de norocul de a vizita în călătoriile lui mormintele celor care-i apăruseră în vis⁶.

Timp de 40 de ani a străbătut teritoriile Imperiului Otoman şi limitrofe, atât în slujba Imperiului Otoman, cât şi ca particular, perioadă în care a călătorit Europa, Asia şi Africa. El însuşi se va numi *Evliya* (prietenul sfinților), *Hafiz* (cunoscătorul pe de rost a *Coranului*) sau *Siyyah* (călătorul). Va fi, însă, mult mai bine cunoscut sub numele de *Evliya Çelebi* sau *Efendi*⁷. Descrierea călătoriilor sale şi a locurilor vizitate a fost făcută în lucrarea *Siyyah Nameh* (*Seyahatname*), adică *Carte de călătorii*.

Referitor la conținutul scrierii lui *Evliya Çelebi*, istoricul Mustafa A. Mehmet considera, privitor la realizarea acesteia că „se poate spune că, în bună parte, ea are la bază însemnările făcute de autor în timpul călătoriilor sale, despre desfășurarea diferitelor evenimente la care a fost martor. De asemenea, *Evliya Çelebi* a cules impresii şi date despre satele, orașele sau cetățile vizitate, despre popoarele întâlnite în timpul peregrinărilor sale etc. Ulterior, aceste însemnări au

² R.J. von Hammer, *Biographical Sketch of the Author*, în vol. E. Efendi, „Narrative of Travels in Europe, Asia, and Africa, in the Seventeenth Century”. Translated from the Turkish by the R.J. von Hammer, London, MDCCCXXXIV, p. iii.

³ *Ibidem*, p. iv.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. iv-v.

⁷ *Ibidem*.

*fost întregite, căpătând forma și dimensiunile pe care le cunoaștem astăzi*⁸. Totodată, considera același autor, „este tot atât de adevărat și faptul că Seyahatname cuprinde și amintirile neconsemnate ale autorului, din călătorii ca și o serie de informații extrase din cele mai variate lucrări consultate de el”⁹.

La rândul lui, într-un articol consacrat lui Evliya Çelebi, publicat în *Encyclopaedia Britannica*, Michael Ray conchide că, „remarcat pentru anecdotele sale fascinante și stilul fermecător, el a scris despre etnografia, istoria și geografia Imperiului Otoman și a țărilor învecinate, precum și despre funcționarea în plan intern a guvernului otoman în timpul secolului al XVII-lea”¹⁰. Relatările călătorului otoman, consideră autorul articolului, trebuie, însă, reținute cu destul de multă circumspecție, deoarece, așa cum se precizează respectivul autor în articolul menționat, acesta „poseda o imaginație vie, amestecând uneori realitatea și fantezia”, ca urmare „a descris locuri pe care nu ar fi putut să le viziteze”¹¹.

Evliya Çelebi și spațiul românesc

Peregrinările lui Evliya Çelebi i-au purtat pașii, în câteva rânduri, și în teritoriile locuite de români. A călătorit, atât în cele aflate sub stăpânire otomană, cât și în cele aflate în hotarele Țărilor Române.

Din informațiile de care dispunem, cunoaștem că, în 1657, a participat la campania otomană organizată împotriva principelui Gheorghe (György) Rákóczi II (1648-1657; 1659-1660), care se revoltase împotriva Imperiului Otoman. Doi ani mai târziu, a luat parte la expedițiile turcești împotriva lui Constantin Șerban (1654-1658), care ocupase tronul Moldovei (1659), și a domnului munten, Mihnea III Radu (1658-1659). În sfârșit, în anii 1660-1661 îl regăsim pe Evliya Çelebi participând la operațiunile militare din Transilvania, conduse de vizirul Köse-Ali pașa, de la cele care au condus la supunerea Oradei, până la înscăunarea ca principe al Transilvaniei a lui Mihail Apafi I, în septembrie 1661¹².

Evliya Çelebi ne-a lăsat, atât o prezentare succintă, cât și una detaliată a teritoriilor locuite de români pe care le-a străbătut. Regăsim în lucrarea lui o prezentare a vilayetelor de Timișoara și Oradea și a sandjeakului de Silistra-Oceakov, dar și a Transilvaniei, a Țării Românești și Moldovei¹³.

Referindu-se la însemnătatea informațiilor lui Evliya Çelebi pentru spațiul românesc, Mustafa A. Mehmet, conchide că bogăția acestora „se datorește și faptului că el a avut prilejul să cutreiere, o dată sau de mai multe ori, Țara

⁸ M.A. Mehmet, *op. cit.*, p. 317.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ M. Ray, *Evliya Çelebi. Turkish traveler and writer*, pe <https://www.britannica.com/biography/Evliya-Celebi> (accesat: 20.04.2023).

¹¹ *Ibidem*.

¹² V. Mărculeț, *Urbanism local în secolul al XVII-lea. Mediașul văzut de călătorul turc Evliya Çelebi / Lokaler Urbanismus im XVII. Jahrhundert. Mediash von türkischen Reisenden Evliya Çelebi gesehen*, în vol. „Turnul Trompetilor (1550-2000) – 450 de ani de la supraînălțarea sa / Der Trompeterturm (1550-2000) – 450 Jahre seit seiner Aufstockung”. Îngrijit și tradus de H.J. Knall, Mediaș, 2000, p. 42/110.

¹³ Evliya Efendi, *Narrative or Travels in Europe, Asia, and Africa, in the Seventeenth Century*. Translated from the Turkush by the R.J. von Hammer, London, MDCCXXXIV, p. 92.

*Românească, Moldova și Transilvania, ca și Dobrogea, Banatul și celelalte raiale, vizitând un număr impresionant de regiuni, sate și orașe de pe aceste meleaguri, fie ca participant direct la diverse campanii ale oștilor turco-tătare, fie îndeplinind unele misiuni speciale, din însărcinarea protectorilor săi, în ale căror suite se afla*¹⁴. De asemenea, consideră în continuare autorul, „de aceea pe lângă descrierea istorico-geografică a satelor și orașelor vizitate, pe lângă relatările despre viața cotidiană sau despre manifestările de altă natură din Țările Române, mărturiile lui Evliya Çelebi prezintă o importanță deosebită și sunt raportul înfățișării evenimentelor politico-militare din vremea aceea, mai ales că multe din ele au fost trăite și văzute de el însuși”¹⁵.

Cu privire la Transilvania, Evliya Çelebi consemnează că „*acest principat a fost cucerit în timpul domniei sultanului Mohammed al IV-lea, de brațele viteazului Seidi Ahmed Pașa; iar Mihail Apași a fost făcut vicerege (principe, n.n.) cu condiția să plătească un tribut anual de o mie pungi pe lângă tot atâtea cadouri. Populația este compusă din transilvăneni autohtoni, din siklev (secui, n.n.) și din sași. Aceștia din urmă au fost întotdeauna nemulțumiți dominația osmană*”¹⁶.

Informațiile transmise de Evliya Çelebi, necesită câteva precizări. În primul rând, așa-numita cucerire a Transilvaniei din timpul sultanului Mehmed IV (1648-1687) înseamnă, de fapt, readucerea principatului la statutul de vasalitate față de Poarta Otomană după anihilarea revoltei antiotomane declanșată de Gheorghe Rákóczi II și continuată de Ioan (János) Kemény (1661-1662), cu susținere austriacă. Constatăm, de asemenea, că Evliya Çelebi nu face nicio referire directă la locuirea românilor și a ungurilor în principat, ci menționează alături de secui și sași pe așa-numiții „*transilvăneni autohtoni*”. Este imposibil de precizat care din cele două etnii este desemnată cu această denumire. Înclinăm să credem că este vorba de unguri, pe considerentul că autorul turc înregistrează „*națiunile politice*”, statut pe care românii nu-l aveau, fiind considerați tolerați.

Despre Țara Românească (Valahia) și Moldova, consemnează că „*acestea sunt, de asemenea, principate de necredincioși (creștini, n.n.) guvernate de prinți numiți de guvernul otoman și plătesc un tribut anual de două mii de pungi. Ele sunt considerate ca aparținând provinciei Silistria*”¹⁷.

Parcursul acestor succinte informații ne permite, și în acest caz, identificarea unor știri veridice cu altele false. Astfel, Evliya Çelebi confirmă foarte corect statutul de autonomie al principatelor extracarpătice, în baza achitării unui tribut Porții Otomane, însă afirmația că acestea aparțineau sau erau dependente de Sangeakul de Silistra este una complet falsă.

Cetatea și orașul Mediaș prezentate de Evliya Çelebi

Cu prilejul expediției otomane în Transilvania, din 1660-1661, pe la mijlocul lunii septembrie 1661, Evliya Çelebi s-a aflat la Mediaș, în compania trupelor turcești angajate în campania împotriva forțelor principelui Ioan Kemény. Nu știm cât timp durat șederea lui Evliya Çelebi la Mediaș, dar ne menținem,

¹⁴ M.A. Mehmet, *op. cit.*, p. 320.

¹⁵ *Ibidem*, p. 320-321.

¹⁶ Evliya Efendi, *op. cit.*, p. 92.

¹⁷ *Ibidem*.

estimarea făcută cu ceva timp în urmă, anume că aceasta a fost una scurtă, de cica trei zile¹⁸.

Durata scurtă a staționării sale la Mediaș, în timpul căreia a avut, cu certitudine, de îndeplinit o serie de însărcinări derivate din calitatea lui de membru al comandamentului forțelor otomane, nu i-a permis călătorului turc să cunoască în amănunțime orașul. Acest lucru, asociat cu redactarea la o dată târzie a memoriilor sale și-au pus amprenta asupra acurateței informațiilor transmise. În consecință, deși interesante, știrile transmise de Evliya Çelebi referitoare la orașul Mediaș și la societatea locală sunt, în multe cazuri, eronate, exagerate și contradictorii ceea ce nu permite conturarea unei imagini foarte veridice a aspectelor prezentate.

Primul set de informații din lucrarea lui Evliya Çelebi constă în prezentarea *cetății Mediaș*. Despre aceasta autorul turc relatează că „*a fost construită de Gabriel Haller, dar se află pe pământul sașilor. Este proprietatea moștenită a Annei Bornemisza, soția lui Mihail Apafi, actualul crai al Ardealului. [...] Fiind așezată între cetăți și văi și dealuri, pe un șes întins, pe vârful unui deal ascuțit, este o întăritură puternică și o cetate foarte rezistentă, zidită din piatră cubică și având multe bastioane. Nu are târg și nici bazar. Se găsesc biserici multe și case frumoase, acoperite cu șindrilă. Nu are decât o poartă, ce dă spre miazăzi, dar e o poartă dublă de fier, cu strajă permanentă. Nu-i înconjurată cu șanț pentru că fiind așezată pe vârful unui deal înalt, nu are loc pentru șanț. Are o mie de soldați*”¹⁹.

Al doilea set de știri realizează o prezentare a *orașului Mediaș*. Despre oraș, Evliya Çelebi consemnează că „*este așezat pe malul râului Saz Patak și are, în total, zece mii de palate trainice și case acoperite cu olane de diferite culori și cu șindrilă. Mai sunt unsprezece mănăstiri, cu turnuri înalte pentru clopote, clădite fiecare, de către un crai. Toate au cupole învelite în cositor alb. Se mai află tot felul de încăperi, case de ospățuri și locuințe frumoase pentru musafiri. Mai sunt și hanuri, o baie, clădiri în formă de mănăstiri și case preoțești pentru învățătură. Târgul și bazarul sunt construite foarte frumos și după regulă. Are o piață așa de ordonată, că nu se poate descrie. [...] Orașul acestei cetăți Mediaș, are două porți: una spre miazănoapte și una spre miazăzi. În mijlocul orașului se află un maidan larg. Acolo se află stâlpii de execuție și o spânzurătoare. [...] Râul Sas, care trece prin oraș, izvorăște din munții Nisvan, care se găsesc în partea de răsărit a vilayetului secuiesc, și se varsă în Someșul Mic*”²⁰. Tot în cadrul prezentării orașului Mediaș, Evliya Çelebi, mai afirmă că localitatea mai dispunea de „*o grădină paradisiacă, cu trandafiri, asemenea grădinii Irem (Iram sau Ubar, oraș prezentat în Coran, care ar fi fost îngropat de deșert, n.n.)*”²¹.

Parcursul informațiilor transmise de călătorul otoman conduc la constatarea că foarte multe sunt cât se poate de contradictorii. În temeiul conținutului lor putem admite că unele dintre ele, cele privitoare la *cetatea Mediaș*, se referă la perimetrului delimitat de fortificațiile din jurul Bisericii Sfânta Margareta, cunoscut sub numele de *Castelul*, iar cele care privesc *orașul Mediaș* au

¹⁸ V. Mărculeț, *op. cit.*, p. 42/110.

¹⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, în „Călători străini despre Țările Române”, vol. VI, partea II. Îngrijit de M.A. Mehmet, București, 1978, p. 582-583.

²⁰ *Ibidem*, p. 583-584.

²¹ *Ibidem*.

în vedere zona intramuros, delimitată de sistemul de fortificații ale orașului. De altfel, el însuși face indirect o distincție clară între „*cetatea Mediaș*”, pe de-o parte și „*orașul acestei cetăți Mediaș*”, pe de altă parte.

Această constatare ne determină să conchidem, că voit sau nu, Evliya Çelebi realizează prezentarea așezării de pe Târnava Mare în două planuri: cel al cetății Mediaș (Castelul) și cel al orașului omonim. Câteva exemple ar putea fi invocate în sprijinul afirmației noastre, chiar dacă știrile transmise nu excelează prin exactitate. În prezentarea cetății, autorul otoman afirmă că aceasta are o singură poartă, spre sud și multe bastioane. Cunoaștem că așa-numitul *Castel* are o singură poartă, e drept, orientată spre nord, și cinci turnuri. În schimb, prezentând orașul ne spune că acesta are „*are două porți: una spre miazănoapte și una spre miazăzi*”. În realitate, orașul Mediaș avea trei porți, spre nord, spre sud și spre est. În sfârșit, și mai contradictorii sunt informațiile referitoare la piața locală. Pe de-o parte, autorul este categoric în afirmațiile lui că cetatea Mediaș „*nu are târg și nici bazar*”, dar pe de altă parte, susține la fel de ferm că, „*târgul și bazarul*” orașului „*sunt construite foarte frumos și după regulă*”.

Identificăm de ademenea câteva confuzii în cadrul știrilor transmise de Evliya Çelebi. Una dintre acestea este rolul atribuit lui Gabriel Haller, în edificarea cetății Mediaș. Este cunoscut faptul că fortificațiile orașului Mediaș realizate între 1490 și 1534 au cunoscut o serie de refaceri și completări, în 1621, 1632, 1633, 1636, 1641, 1645, dar numele lui Gabriel Haller, fost căpitan de Ineu și Oradea și comite de Zarand, nu poate fi asociat niciuneia dintre ele²². O altă confuzie este făcută între Mediașul de pe Târnava Mare, despre care afirma că era proprietatea principesei Anna Bornemisza, pe când în realitate acesta era oraș liber, și Mediașul Aurit care, împreună cu domeniul său, era, într-adevăr, proprietatea soției lui Mihail Apafi I. În sfârșit, o confuzie apare chiar în cadrul identificării cursurilor de apă de care era legat Mediașul. Astfel, locul izvorului râului Sas Patak, pe malul căruia era ridicat orașul Mediaș, care nu este altul decât Târnava Mare, este atribuit râului Sas, care în opinia noastră este actualul Pârâu al Moșnei, care l-a data respectivă, curgea prin interiorul orașului. La fel de greșită este și afirmația privind vărsarea Târnavei Mari în Someșul Mic, nu în Mureș cum ar fi corect.

Alte informații interesante ne prezintă o așezare care făcea pași serioși spre modernitate. Este vorba de știrile care se referă la existența în interiorul orașului a unor hanuri, a caselor de oaspeți, a băii și grădinii publice sau a caselor parohiale care serveau și ca școli confesionale. La polul opus se află informațiile care menționează amplasarea în interiorul cetății a stâlpilor de execuție și a spânzurătorii.

Din relatarea lui Evliya Çelebi aflăm că cetatea Mediaș dispunea de o garnizoană de „*o mie de soldați*”²³. Același autor relatează că în fruntea cetății era un „*căpitan*”, care „*venind la crai cu daruri, i-a dat, sub formă de ajutor, zece pungi*”²⁴.

Căpitanul cetății la care face referire Evliya Çelebi este, probabil, judele cetății. Întreținerea unei garnizoane de 1.000 de militari și darul în bani acordat

²² Eugenia Greceanu, *Monumente medievale din Mediaș*, București, 1968, p. 45-48.

²³ Evlia Çelebi, *op. cit.*, p. 583.

²⁴ *Ibidem*.

principelui, evidențiază, chiar dacă indirect, potența economico-financiară a orașului Mediaș, la mijlocul secolului al XVI-lea.

Alte informații, complet neveridice, sunt pur și simplu plăsmuiri ale „*imaginației vii*” a lui Evliya Çelebi. Le avem aici în vedere pe cele referitoare la „*bisericile multe și casele frumoase*”, din interiorul cetății, la cele „*zece mii de palate trainice și case*” sau la cele „*unsprezece mănăstiri*” din zona intramuros a orașului.

Societatea locală văzută de Evliya Çelebi

O serie de informații transmise de Evliya Çelebi pun în evidență mai multe aspecte ale societății locale. Reiese din ele că la mijlocul secolului al XVII-lea societatea medieșeană era dominată de o serie de aspecte contradictorii.

Informațiile călătorului turc călătorul turc lasă, indirect, să se înțeleagă că, din punct de vedere etnic, orașul Mediaș era locuit de două etnii: sașii și ungurii, primilor revenindu-le rolul dominant în conducerea orașului. Deducem acest lucru din știrile potrivit cărora „*îl prinde groaza pe omul care vede cum îl schingiuesc pe unguri pe locul acela nenorocit*”, respectiv unde erau amplasați stâlpii de execuție și spânzurătoarea²⁵. Același lucru reiese din întâmplarea în care relatează încercarea eșuată a unui localnic de a fura calul unui spahiu din oastea rumeliotă, arătând că „*ungurul vinovat de acesta*” a fost prins și predat autorităților²⁶.

Sub aspect economic, Evliya Çelebi prezintă o societate dinamică și bogată. Conform consemnării sale, în oraș „*se găsesc mărfuri prețioase din toate țările, deoarece, la nord, în apropiere, se află portul leșesc Danzig (Gdansk, n.n.), de pe țărmul oceanului (Marea Baltică, n.n.), iar înspre sud-est (nord-est, n.n.) e orașul Iași, capitala Moldovei; mai sunt și orașele Țării Românești ca: Târgoviște și București, aflate la distanțe de câte zece conace*”²⁷. Dincolo de erorile geografice evidente, autorul turc înregistrează strânsele legături comerciale deținute, atât în spațiul românesc, cât și mult în afara acestuia.

Alte informații din același registru scot în evidență intensă activitate comercială practică la nivelul societății locale. Turcii înșiși s-au angrenat în acest comerț vânzând pe piața locală robi și alte mărfuri. „*În târg și în bazarul orașului, – consemnează Evliya Çelebi – lumea făcea vânzări și cumpărări. Ieșind la iveală stăpânii prizonierilor luați mai dinainte, ei au fost vânduți foarte ieftin. [...]. Am vizitat acest oraș cum am dorit și, vânzând calabalâcul de prisos, am încasat trei sute de guruși*”²⁸. Referitor la acest aspect, Evliya Çelebi ne oferă și interesanta știre că pe piața locală, „*negotul îl fac fetele și femeile*”²⁹.

Fără îndoială, potența economică a localității a făcut posibilă și primirea fastuoasă făcută principelui Mihail Apafi I. Din relatarea lui Evliya Çelebi aflăm că la sosirea forțelor otomane, care-l însoțeau pe principe, în Mediaș, „*în cinstea craiului s-au tras o mie de salve de tun, de s-au cutremurat cerul cu pământul*” și că a doua zi, când acesta a fost instalat în locuința ce-i fusese rezervată, „*atunci cei*

²⁵ Ibidem, p. 584.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, p. 583.

²⁸ Ibidem, p. 584.

²⁹ Ibidem, p. 583.

*din cetate au slobozit deodată cinci sute de tunuri (cifra mult exagerată, n.n.), încât s-a cutremurat pământul*³⁰. Același fast este înregistrat cu prilejul plecării forțelor otomane din Mediaș, când „s-au tras din nou, din cetate, salve de tunuri și a fost multă voie bună”³¹.

În perioada prezenței la Mediaș a forțelor otomane nu au lipsit nici momentele de veselie și bună dispoziție. Spre exemplu, Evliya Çelebi relatează că a treia zi de la sosirea acestora în așezarea de pe Târnava Mare, „soția craiului l-a invitat pe Ali pașa, serdarul, împreună cu șapte viziri, douăzeci și doi de mirimirani și șaptezeci de miriminani (probabil emiri, n.n.) și, [...], a dat un ospăț pe care nu-l poate descrie niciun grai și niciun condei”³². În continuarea relatării lui, Evliya Çelebi ne oferă interesanta știre că „deoarece ospățul era dat de o femeie, au venit din împrejurimi toate fetele și femeile cu fețe luminoase și ochii negri și cu hainele împodobite cu pietre scumpe și au slujit și au împărțit șerbeturi”³³. Sub formă de anecdotă, autorul turc înregistrează gluma făcut de comandantul forțelor tătare din cadrul armatei otomane, care, „îmbătat de frumusețea și de drăgălășenia acestor femei cu fețele ca luna și de miresmele ametoare din juru-i, tătarul Șah-Polad aga zise, în glumă, către vizir: «Stăpânul meu, dacă mi-ai îngădui măcar odată să merg în acest oraș și, luând pe una dintre fetele acestea frumoase, să mă satur și apoi să merg sătul la soția mea, n-aș regreta la moarte»”³⁴.

O caracteristică a societății săsești din Mediaș, pe care Evliya Çelebi ne-o evidențiază, indirect, este violența legalizată, dusă la extrem. Deducem acest lucru din știrile potrivit cărora „îl prinde groaza pe omul care vede cum îi schingiuesc pe unguri pe locul acela nenorocit”, respectiv unde erau amplasați stâlpii de execuție și spânzurațoarea³⁵. Același lucru reiese din întâmplarea în care relatează încercarea eșuată a unui localnic de a fura calul unui spahiu din oastea rumeliotă, arătând că „ungurul vinovat de acesta a fost supus atâtor schingiuiiri cum n-am văzut nici în Persia, în Daghestan sau în Arabia. Văzând această pildă, ostașii noștri au rămas înmărmuriți”³⁶.

În sfârșit, ultimele informații provenind din memoriile lui Evliya Çelebi asupra cărora ne oprim sunt cele etnografice și religioase. Primele se referă la portul sașilor din Mediaș³⁷.

Despre portul bărbaților despre care aflăm că „poartă, ca și ceilalți unguri, tot felul de postavuri roșii și verzi și căciuli făcute din blănuri de samur și de jder; nasturii de la piept sunt de argint, iar legăturile pentru nasturi le fac din postav frumos. Nădargii și cușmele sunt făcute tot din postav colorat. În picioare poartă

³⁰ Ibidem, p. 584.

³¹ Ibidem, p. 585.

³² Ibidem, p. 584.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem, p. 584-585.

³⁵ Ibidem, p. 584.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, p. 583-584; Cf. I. Bielz, *Portul popular al sașilor din Transilvania*, București, 1956, p. 5-23.

papuci din piele galbenă și roșie, cum se obișnuiește în ținuturile de margine. Brăurile sunt de mătase și le leagă pe corp, peste nădargi”³⁸.

Știri la fel de interesante se referă la portul femeilor. Despre acestea aflăm că „*poartă, toate, fuste de mătase și tot felul de rochii; fetele și femeile ușuratețe își împodobesc părul și capul cu felurite mărgăritare și cu rubine, ca culorile mătăsurilor arabe. Și ele se încalță și umblă cu papuci colorați de saftian galben sau portocaliu*”³⁹.

În finalul prezentării portului săsesc din Mediaș, călătorul otoman conchide că „*așa e îmbrăcămintea tuturor bărbaților și femeilor din Ardeal. Ei nu poartă șepci negre platoniene, ca austriecii sau ca frâncii*”⁴⁰.

Din punct de vedere religios, Evliya Çelebi remarcă foarte corect confesiunea sașilor din Mediaș. Acesta subliniază concis că sașii medieșeni „*sunt de confesiune evanghelică și creștini, iar legea lor se numește luterană*”⁴¹.

Concluzie

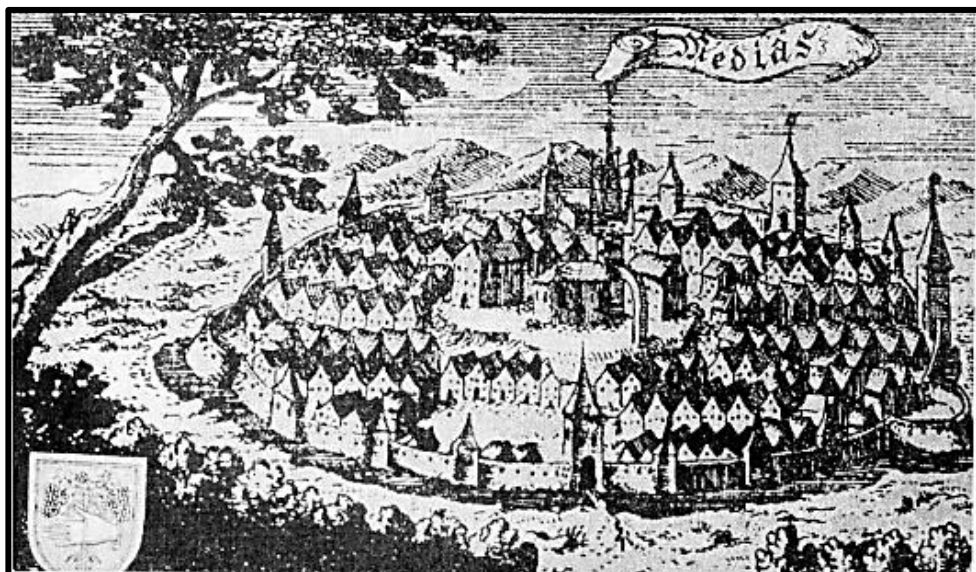
Finalizarea prezentului demers ne permite să conchidem că știrile transmise de Evliya Çelebi referitoare la Mediaș sunt interesante și contradictorii. În cuprinsul lor se îmbină informațiile veridice cu cele neveridice, plăsmuite de imaginația bogată a autorului. Știrile transmise de călătorul otoman se referă, atât la cetatea Mediaș (Castelul), cât și la orașul omonim (zona intramuros), precum și la societatea locală. Ele au în vedere aspecte de natură, etnică, geografică, administrativă, militară, economică, etnografică și religioasă.

³⁸ *Ibidem*, p. 583; Cf. *Ibidem*, p. 9.

³⁹ *Ibidem*; Cf. *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 583-484.

⁴¹ *Ibidem*, p. 584.



Cetatea Mediaș în 1666. Gravură de H.I. Schullenberg
(După Eugenia Greceanu, *Monumente medievale din Mediaș*, fig. 2)

LUMEA RURALĂ DIN BIHOR ÎNTRE MEDIEVAL ȘI MODERN. ROLUL REGLEMENTĂRII URBARIALE TEREZIENE ÎN CERCETAREA ISTORIEI LOCALE*

*Cosmin PATCA**

*Mircea MATEI***

Abstract. *The Rural World of Bihor between Medieval and Modern. The Role of Theresian Urbarian Regulation in the Research Local History.* Under the influence of reformist ideas, Empress Maria Theresa issued, on December 29, 1766, an ordinance regarding the introduction of the unique Urbarium in six counties, an ordinance acknowledged on January 23, 1767. Then the works of introduction also began in the other counties, among which the Bihor County. The purpose of the decree was the uniform assessment and regulation of serf burdens throughout the empire. In Bihor County, the works were carried out during 1769-1774. The rural world is a world that speaks less through written documents. Thus, the reconstruction of the past of rural settlements suffers due to the poverty of documentary sources and the use of inadequate methods. The present study aims to show to what extent the Theresian Urbarian Regulation can contribute to a more faithful knowledge of the Bihor's rural world in the 18th century and to the qualitative growth of the historical monographs of localities.

Keywords: *local history, Bihor County, Theresian Urbarian Regulation, rural world, 18th century*

Aspecte introductive

Lumea rurală din partea de vest a spațiului românesc este supusă, la nivelul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a veacului al XIX-lea, unor presiuni multiple în direcția modernizării, venite din partea statului, a bisericii, a școlii, a curentului iluminist¹. Secolul al XVIII-lea este un timp marcat de evoluții contradictorii, un secol de cumpănă în privința tehnicii

* Prezentul studiu se bazează în principal pe cercetarea complexă asupra așezărilor de pe Valea Bistrei. Rezultatele acestei cercetări au fost publicate în lucrarea noastră: Cosmin Ionuț Patca, *Așezările de pe Valea Bistrei de la primele atestări documentare până la instaurarea administrației românești (secolele XIII-XX)*. Studiu monografic, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2022.

* Lector univ. dr., Universitatea din Oradea; e-mail: cosminpatca@yahoo.com

** Doctorand, Universitatea din Oradea; e-mail: mircea.matei3@gmail.com

¹ Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern*, Ediția a II-a, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2006, p. 289.

agricole², un secol aflat la „pragul de trecere dintre Evul Mediu și modernitate”³. Jaques Le Goff aprecia secolul al XVIII-lea ca un „amestec de stagnare (vechiul regim economic și politic) și de inovație (nașterea științei moderne, raționalismul, iluminismul, afirmarea ideii de progres)”⁴. Cu toate acestea, marele istoric francez încadra veacul al XVIII-lea într-un „foarte lung Ev Mediu”⁵.

Politica de stat austriacă, bazată pe doctrina cameralistă, acorda o atenție deosebită elementului demografic din imperiu și o mai bună valorificare a bogățiilor imperiului. Secolul al XVIII-lea a însemnat o creștere fără precedent a populației din întreaga Europă. Era nevoie de oameni pentru necesitățile armatei și pentru cele ale fiscului austriac. În aceste condiții, autoritățile austriece urmăreau cu consecvență înlăturarea obstacolelor care limitau libera inițiativă economică a populației, prin reglementarea raporturilor urbariale și transformarea sesiei într-o unitate economică de producție liberă⁶. În fața creșterii fără precedent a populației, se simte nevoia unei cantități sporite de hrană, prin transformarea unor întinse suprafețe în terenuri agricole. Pe fondul politicii reformatoare a statului austriac, secolul al XVIII-lea a dus la o creștere majoră a surselor documentare în raport cu secolele anterioare, ceea ce va permite o cunoaștere mai aprofundată a lumii rurale din Bihor.

În spațiul românesc, ruralul ocupă în prezent o pondere semnificativă din totalul populației, în comparație cu spațiul vest-european. În anul 2020, la nivelul județului Bihor, populația rurală reprezenta aproape jumătate din populația județului (48,9%), ceea ce însemna 91 de unități administrativ-teritoriale și 429 de localități rurale⁷. Ne propunem prin prezentul studiu să urmărim în ce măsură reglementarea urbarială tereziană din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea poate contribui la creșterea calitativă a cercetărilor de istorie locală, reprezentate mai ales de monografiile istorice de localități. Monografiile istorice de localități au o importanță majoră pentru înțelegerea corectă a realităților istorice din spațiul românesc. După 1990, numărul acestor studii a crescut cantitativ, dar din punct de vedere calitativ se observă o problemă legată de lipsa unor surse documentare și tehnici de lucru

² Idem, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea)*, vol. I, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995 (în continuare, Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă...*), p. 21-22.

³ Toader Nicoară, *Variații climatice și mentalități colective în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (1700-1830)*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, VII-VIII, Satu Mare, 1986-1987, p. 248.

⁴ Jaques Le Goff, *Imaginarul medieval*, București, 1991, p. 41.

⁵ *Ibidem*, p. 21.

⁶ B. Ștefănescu, *Tehnică agricolă...*I, p. 23.

⁷ Strategia de dezvoltare durabilă a județului Bihor 2014-2020, disponibilă la <https://www.cjbihor.ro/despre-bihor/profil-administrativ-teritorial/> (accesat la 24.01.2023).

adecvate. În plus, pentru multe localități rurale, izvoarele istorice specifice Evului Mediu și perioadei premoderne sunt reduse, incomplete sau neclare, ceea ce îngreunează reconstituirea fidelă a trecutului acestor așezări. În acest context, reglementarea urbarială tereziană din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ar putea oferi informații prețioase despre trecutul așezărilor bihorene. Astfel, vrem să identificăm care sunt principalele direcții de cercetare ce se pot desprinde din analiza reglementării urbariale și ce tehnici de lucru sunt specifice în cadrul fiecărei direcții. Vom porni de la analiza așezărilor de pe Valea Bistrei, așezări ce au beneficiat de o amplă cercetare din partea noastră. Demersul va putea fi urmat cu succes și în cazul altor așezări bihorene, pentru a contribui la creșterea calitativă a acestor studii.

Lumea rurală din Bihor între Medieval și Modern - aspecte istoriografice

Un rol important în cunoașterea lumii rurale bihorene la cumpăna dintre medieval și modern revine istoricului și etnologului Barbu Ștefănescu, unul dintre cei mai mari specialiști din țară în cercetarea lumii rurale, sub multiplele sale fațete⁸. Teza sa de doctorat, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea)*, publicată în 2 volume, în 1995, l-a impus printre specialiștii de primă mărime în istoria țărănimii din țara noastră. Puternic influențată de metoda de cercetare a Școlii Analelor, cartea contribuie la mai buna cunoaștere a istoriei muncilor țărănești, pe baza numeroaselor documente de arhivă (informații despre satele care suferă de pe urma inundațiilor sau a excesului de umiditate la 1720 și 1770; observații cu privire la calitatea hotarului; producția de cereale și vin a satelor pe baza registrelor de dijmă în perioada 1686-1699; randamentul cerealier la 1720). Autorul surprinde atitudinea comunităților rurale din Crișana, confruntate cu epidemii, calamități, războaie și foamete generată de războaie sau apărută în așa numita „perioadă de sudură”⁹. Dacă tehnica agricolă a cunoscut schimbări nesemnificative până în veacul al XVIII-lea, în schimb ritmul de lucru, succesiunea anotimpurilor, era ceea ce determina momentele principale din viața țăranului. Au urmat alte contribuții importante ale lui Barbu Ștefănescu, dintre care amintim: *Ruperea tăcerii*, Oradea, 1998 (în colaborare cu Bodo Edith), *Sociabilitate rurală, violență și ritual*, Oradea, 2004, *Lumea rurală din vestul României între Medieval și Modern*, Oradea, 2006, *Le monde rurale de l'ouest de la Transylvanie*, Cluj-Napoca, 2007, *Între pâini*, Cluj-Napoca, 2012. În *Ruperea tăcerii*, autorul pune în valoare anchetele oficiale ale autorităților ca urmare a plângerilor urbariale înaintate

⁸ Sorin Șipoș, *In Memoriam Barbu Ștefănescu*, în *Analele Universității din Oradea*, Fascicola Istorie-Arheologie, XXIII, 2013, p. 214.

⁹ *Ibidem*, p. 215.

de către locuitorii domeniului Beiuș în 1818. În *Sociabilitate rurală, violență și ritual*, autorul surprinde violența lumii rurale prin intermediul însemnărilor pe cărțile de cult. Lucrarea *Lumea rurală din vestul României între Medieval și Modern* s-a dorit a fi o monografie complexă a lumii rurale din vestul României în perioada de trecere de la Evul Mediu la Epoca Modernă. Este investigat rolul cadrului natural în evoluția comunității rurale și impactul politico-economic al integrării Transilvaniei în cadrul Imperiului Habsburgic. Autorul dezvoltă trei teme abordate și în lucrările anterioare: consecințele creșterii demografice, condiția iobăgească și orizontul spiritual, cultural și mental al lumii rurale. Corolarul activității științifice a lui Barbu Ștefănescu este lucrarea *Între pâini*, care prezintă destinul lumii rurale, amenințată de flagelul foametei, în perioada cea mai dificilă pentru țăran (intervalul dintre vechea recoltă, deja epuizată, și noua recoltă, abia însămânțată).

Cercetările lui Barbu Ștefănescu s-au impus în istoriografia română datorită surselor documentare utilizate, a interpretărilor moderne și a apelului la interdisciplinaritate, prin reanalizarea surselor documentare în acord cu noile sugestii metodologice venite în principal dintre istoriografia franceză și prin investigarea unor teme ce i-au permis reconstituirea fidelă a lumii rurale¹⁰. Prin cercetările întreprinse, dar și prin lucrările de doctorat pe care le-a coordonat la Universitatea din Oradea, Barbu Ștefănescu a fost un adevărat creator de școală în privința cunoașterii lumii rurale din vestul spațiului românesc între medieval și modern (secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea). Amintim câteva contribuții importante ale discipolilor săi, toate realizate în aceeași manieră interdisciplinară, în acord cu direcțiile de cercetare trasate în cadrul Școlii Analelor. Ioan Goman investighează meșteșugurile și industriile țăărănești din Crișana¹¹. Dumitru Sim abordează probleme legate de percepția timpului în comunitățile rurale din Crișana¹². Bodo Edith analizează lumea rurală din Bihor după reglementarea urbarială tereziană (1771-1820)¹³. Consecințele mării foamete din Transilvania dintre anii 1813 și 1817 au fost analizate de către Ioan Ciorba¹⁴, iar Cristian Apati a surprins politicile reformatoare ale statului

¹⁰ *Ibidem*, p. 218.

¹¹ Ioan Goman, *Politică statală, economie domenală și dezvoltare rurală. Meșteșuguri și industrii țăărănești din Crișana în secolul al XIX-lea*, Editura Universității din Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2011.

¹² Dumitru Sim, *Pasul și ceasul. Aspecte ale percepției spațiului și timpului în comunitățile rurale din Crișana secolelor XVIII-XIX*, Editura Durans, Oradea, 2007.

¹³ Bodo Edith, *Lumea rurală din Bihor după reglementarea urbarială tereziană (1771-1820)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2011 (în continuare, Edith Bodo, *Lumea rurală...*).

¹⁴ Ioan Ciorba, *Marea foamete din Transilvania dintre anii 1813-1817*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2017 (ediția I, Editura Arca, 2007).

austriac și ale Bisericii Ortodoxe din Transilvania și Ungaria în efortul de modernizare a lumii rurale¹⁵. Florin Ioan Chiș a investigat epidemiile și modalitățile de eradicare a lor în nord-vestul României¹⁶.

În privința istoriografiei maghiare, o contribuție importantă la cunoașterea lumii rurale bihorene o are, printre alții, și un grup de cercetători din Debrecen, în frunte cu Bársony István. Astfel, au fost publicate mai multe documente referitoare la reglementarea urbarială din secolul al XVIII-lea, din plasa Eriu¹⁷.

Reglementarea urbarială tereziană – sursă de cercetare a istoriei locale

În secolul al XVIII-lea, politica de protecție a țăranimii a fost o preocupare constantă a Curții de la Viena, mai ales în timpul Mariei Tereza și a lui Iosif al II-lea. Rațiunile acestei politici au fost de natură economică, fiscală, dar și politică. S-a urmărit sporirea capacității de plată a contribuabililor și, prin urmare, a veniturilor statului. Cum țăranul era principalul contribuabil, Curtea de la Viena dorea atingerea unui anumit grad de prosperitate pentru acesta. În Bihor, un urbariu pentru întreg comitatul a fost elaborat în 1759, dar a rămas neaplicat în majoritatea localităților¹⁸.

Inspirată de idei reformatoare, împărăteasa Maria Tereza a emis, la 29 decembrie 1766, o ordonanță privitoare la introducerea urbariului unic în șase comitate, ordonanță luată la cunoștință în 23 ianuarie 1767. Apoi au început lucrările de introducere și în celelalte comitate, printre care și Bihorul, lucrări care au ținut până în 1774¹⁹. Scopul decretului emis de Maria Tereza a fost evaluarea și reglementarea uniformă a poverilor iobagilor. În comitatul Bihor, lucrările premergătoare au debutat în anul 1769, cunoscând mai multe etape. Interogatoriile s-au desfășurat între octombrie și decembrie 1769 și între ianuarie și martie 1770. Câțiva localnici, în frunte cu prim-

¹⁵ Cristian Apati, *Statul Austriac și Biserica Ortodoxă din Transilvania și Ungaria în efortul de modernizare a lumii românești (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – primele decenii ale secolului al XIX-lea)*, Editura Primus, Oradea, 2015.

¹⁶ Florin Ioan Chiș, *Epidemiile și eradicarea lor în nord-vestul României (secolele XVIII-XIX)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2012.

¹⁷ Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében, I. Az érmelléki és sárréti járás (Izvoarele reglementării urbariale în comitatul Bihor, I. Plasa Eriu și Plasa Sárrét)*, Debrecen, 2001; Szerdahelyi Zoltán, *Adalékok a Micskei uradalom gazdálkodásának történetéhez a XVIII. században (Completări la istoria economică a domeniului Mișca în secolul al XVIII-lea)*, în *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve*, XXIX, Debrecen, 2002-2003; Idem, *Nemesség az úrbérrendezéskori Bihar vármegyében (Nobilimea din comitatul Bihor în timpul reglementării urbariale)*, în Papp Klára, ifj. Barta János (coord.), *Bihar vármegye az úrbérrendezés idején (Comitatul Bihor în timpul reglementării urbariale)*, Debrecen, 2005.

¹⁸ Bodo Edith, *Lumea rurală...*, p. 38-48.

¹⁹ *Ibidem*, p. 49.

judele și notarul, trebuiau să răspundă liber și sub jurământ la nouă întrebări standard: *1.Există un urbariu recent pentru această localitate? Dacă da, de ce fel? De cât timp a fost introdus? 2.Dacă nu există urbariu, obligațiile atât ale iobagilor, cât și ale jelerilor se prestează conform unui contract. De când a început acest obicei, sau de când s-a încheiat un contract între localitate și moșier? Dacă nu, înainte de acest urbariu sau contract au existat și altele și, dacă da, de ce fel au fost când au început prestarea obligațiilor curente? 3.Unde nu există urbariu sau contracte, din ce constau taxarea și obligațiile iobagilor și ale jelerilor? Când și cum au fost introduse aceste taxe și obligații? 4.Ce beneficii aduce localitatea și hotarele sale? Sau, pe de altă parte, ce fel de pagube afectează localitatea și hotarele ei? 5.Câte holde și de ce fel de teren arabil și fânețe are un fermier cu un loc de casă întreg și câte metrete de Pojon poate semăna pe o holdă de teren arabil? Poate cosi otavă? 6.Ce fel și câte zile de muncă a dus până acum câte un fermier și cu câte vite? Și când s-au deplasat la robotă, s-a calculat timpul acelor deplasări la numărul de zile? 7.Locutorii de aici îi dau moșierului nonă? Dacă dau, din ce fel de bunuri și produse? Și de câtă vreme? Și este nona în acest nobil comitat un obicei comun altor moșieri? În plus, există și alte impozite, ce obișnuiește să dea iobagul moșierului anual, în speță și alte daturi, impozite sau cadouri atât în bani cât și în alte bunuri? 8.Câte locuri goale (nelocuite) sunt în acest loc? De cât timp? Din ce cauză au devenit nelocuite? Și cine deține aceste locuri, împreună cu dependențele lor? 9.Locutorii acestui sat sunt iobagi permanenți (ereditari) sau nu?*²⁰

Ca sursă documentară, urbariul este unul dintre cele mai folosite izvoare istorice pentru epoca feudală târzie²¹. Urbariile reprezintă materialul documentar cel mai specific, materialul primordial pentru precizarea raporturilor din interiorul domeniilor feudale²². Din punct de vedere demografic, urbariile (cele care cuprind conscripții urbariale) prezintă informații referitoare la numărul populației supuse dintr-un domeniu sau localitate (numărul și numele capilor de familie), mișcarea de migrație (iobagii fugiți), structura socială și profesională, mișcarea naturală a populației supuse. De asemenea, prezintă date cu caracter toponimic și antroponimic, adică posibile indicii despre etnia și confesiunea locuitorilor. Urbariile cuprind și informații cu caracter socio-economic (categorii sociale, profesii, culturi agricole, randamentul terenurilor, creșterea animalelor, activități comerciale). Urbariile apar în secolul al XVI-lea, dar se generalizează în secolul al XVIII-lea. Metoda de observare și înregistrare a

²⁰ www.hungaricana.hu

²¹ Natalia Giurgiu, *Conscripțiile urbariale ca izvoare demografice (Urbariul domeniului fiscal Gherla în prima jumătate a secolului al XVIII-lea)*, în *Din istoria statisticii românești. Culegere de articole*, Direcția Centrală de Statistică, București, 1969, p. 297.

²² David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. II, Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p. VI.

datelor cuprinse în urbariu consta în interogarea țăranilor iobagi. În unele cazuri, când se schimba proprietarul domeniului sau se instala un nou administrator, urbariul se întocmea atât pe baza vechiului urbariu, cât și printr-o nouă interogare a țăranilor iobagi²³. Limitele acestor surse documentare constau în faptul că sunt incomplete, unele localități lipsesc din dosarele de arhivă. O altă limită se referă la faptul că nu înregistrează întreaga populație dintr-o localitate, ci doar populația urbarială, adică cea aflată în raport de dependență față de stăpânul de pământ.

Urbariul din 1767 este foarte util pentru cunoașterea aspectelor sociale, economice și demografice ale așezărilor bihorene. Valoarea istorică mare a celor nouă întrebări cuprinse în reglementarea urbarială tereziană din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea rezultă din caracterul unitar al acestei reglementări. Fiind realizate concomitent sau la intervale scurte de timp pentru toate localitățile comitatului Bihor, documentele urbariale permit analize comparative pentru a evidenția asemănări și deosebiri între diferite localități. În forma lor inedită, documentele reglementării urbariale tereziene pot fi cercetate online pe platforma hungaricana.hu, care cuprinde documente din *Arhivele Naționale Maghiare* (Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, Országos Levéltára: MNL-OL)²⁴. Documentele sunt realizate pe localități și grupate apoi pe comitate (43 de comitate, printre care și comitatul Bihor). Dosarul pentru comitatul Bihor conține 359 de localități²⁵. Documentele sunt redactate în limba maghiară și/sau latină²⁶; conțin în medie 30-40 de pagini pentru fiecare localitate. La sfârșitul fiecărui dosar se găsesc tabelele centralizatoare, redactate atât în limba maghiară, cât și în limba latină. Aceste tabele conțin date despre: stăpânul de pământ și mărimea pământului acestuia, țăranii dependenți (numele capilor de familie) și mărimea parcelelor acestora. Documentele reglementării urbariale din comitatul Bihor se găsesc și în cadrul *Arhivelor Naționale – Serviciul Județean Bihor* (SJAN Bh.)²⁷.

²³ N. Giurgiu, *op.cit.*, p. 298.

²⁴ MNL-OL, Urbarium of 1767, disponibil la <https://archives.hungaricana.hu/en/urberi/> (în continuare, HUNGARICANA.HU).

²⁵ <https://archives.hungaricana.hu/en/urberi/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJNRUdZPUJJSEFSIn0&page=1> (accesat la 12.10.2019).

²⁶ Textele în limba română ale reglementării urbariale se găsesc la Aurel Răduțiu, *Reglementarea urbarială a Mariei Tereza din 1767. Textele românești*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, 22, 1979, p. 301-336.

²⁷ SJAN Bh., fond Prefectura Județului Bihor, inv. 41, dos. 155/1775-1786, 164/1776-1786, 219/1776-1785, 220/1770-1785, 252/1775-1786, 410/1735-1786, 513/1776-1786, 559/1775-1786, 569/1775-1785.

Tehnici de lucru și direcții de cercetare. Studiu de caz: Valea Bistrei

Reglementarea urbarială efectuată în timpul Mariei Tereza începând cu anul 1767 este o sursă documentară deosebit de importantă pentru cercetarea istoriei locale. Ținând cont de specificul acestei surse documentare vom identifica în continuare principalele direcții de cercetare și tehnici de lucru ce pot fi utilizate în raport cu acest izvor istoric, pentru a contribui la creșterea calitativă a monografiilor istorice de localități în partea de vest a spațiului românesc. Deosebim astfel trei direcții importante de cercetare: analiza demografică, analiza filologică (toponimie și antroponimie) și analiza socio-economică. Pentru ca rezultatele noastre să fie cât mai concrete am utilizat metoda studiului de caz, utilizând exemplul așezărilor de pe Valea Bistrei, situate în jumătatea de nord a județului Bihor. Așezările existente pe Valea Bistrei la 1770 erau următoarele: Chiribiș, Tăuteu, Bogeii, Ciutelec, Bistra, Popești (+*Hontfalva*-localitate contopită în cadrul așezării Popești, în secolul al XVIII-lea), Varviz, Voivozi, Cuzap.

Analiza demografică

Reglementarea urbarială tereziană ne oferă informații prețioase referitoare la demografia unei localități. Este vorba de populația urbarială a localității și nu populația totală. Informațiile demografice nu sunt direct exprimate, ci trebuie făcute câteva calcule. Aceasta în condițiile în care conscrierea urbarială menționează capii de familie din cadrul populației dependente. Pentru a obține populația urbarială aproximativă a localității vom înmulți cu 5 numărul capilor de familie (în cadrul istoriografiei se acceptă media de 5 persoane pe familie pentru această perioadă). Cea mai mare așezare era Tăuteul, cu 94 de gospodării, urmată de Popești-69 de gospodării, Bogeii-64, Varviz-52, Chiribiș-50, Cuzap-44, Ciutelec-44, Bistra-42. Cu ajutorul metodei grafice putem ilustra ponderea demografică a așezărilor (*Fig.1*).

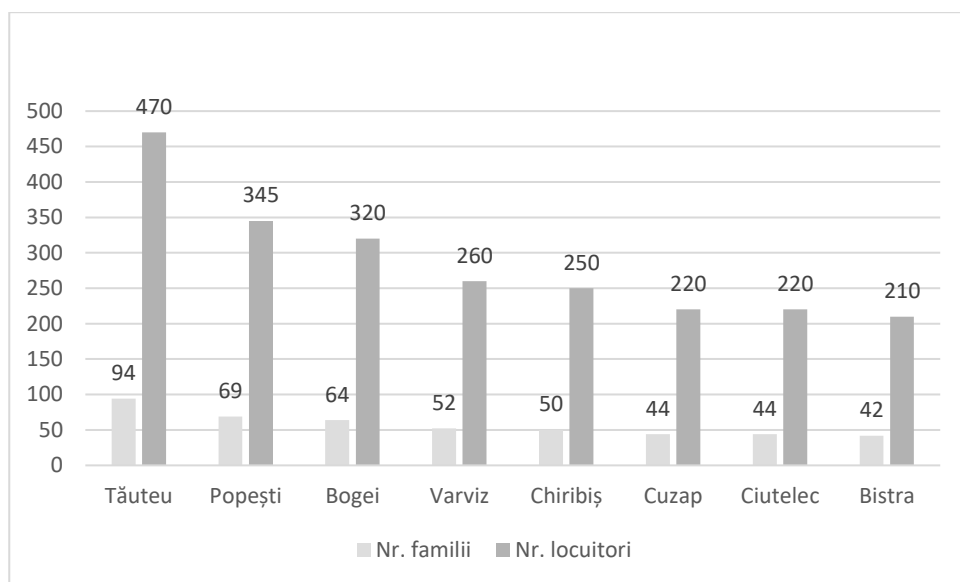


Fig.1. Populația aproximativă a așezărilor de pe Valea Bistrei, pe baza numărului de familii din conscrierea urbarială din 1770 (sursa datelor: HUNGARICANA.HU)

În total pe Valea Bistrei erau 459 de gospodării, ceea ce înseamnă o populație aproximativă de 2295 de locuitori. Creșterea demografică este de aproximativ 70% față de anul 1735²⁸. Creșterea populației este în concordanță cu explozia demografică specifică secolului al XVIII-lea în întregul continent european. A doua jumătate a secolului al XVIII-lea este cunoscută la nivel european ca o perioadă de creștere demografică puternică²⁹. Datele demografice din conscriere trebuie puse în raport cu datele provenite din alte surse documentare, mai timpurii și mai târzii. Utilizând metoda comparației, vom putea ilustra evoluția populației dintr-o anumită așezare într-o durată lungă, vom putea evidenția media anuală de creștere sau regres demografic și vom putea pune aceste rezultate în raport cu evoluția demografică a altor așezări.

Analiza socio-economică

Reglementarea urbarială tereziană oferă informații importante referitoare la structura socială a așezărilor, numărul sesiilor, activitățile

²⁸ Datele sunt preluate de pe portalul HUNGARICANA.HU (accesat la 11.10.2020). Pentru localitatea Tăuteu datele au fost preluate de la Szilágyi József, *Tóti község monográfiája (Monografia localității Tăuteu)*, Oradea, 2006, p. 11-14. Localitatea Voivozi nu apare pe hungaricana.hu în cadrul Urbariului din 1767, dar este evident că localitatea exista în această perioadă: o menționează documentul din 1735 și documentele din cadrul SJAN Bihor, dar o confirmă și documentele cartografice din 1782-1785.

²⁹ Ioan Ciorba, *Aspecte ale politicii populaționiste habsburgice în Transilvania la cumpăna secolelor XVIII-XIX (cu privire specială asupra Bihorului)*, în *Crisia*, XXXV, Oradea, 2005, p. 87.

agricole, obligațiile feudale, caracteristicile hotarului. Din analiza documentelor urbariale se desprinde o situație economică dificilă pentru locuitorii din așezările de pe Valea Bistrei. Așezările de pe Valea Bistrei dispuneau de un teren arabil în general redus, de fertilitate medie, care se preta, mai ales în partea superioară a bazinului Bistrei, unor culturi de grâu în amestec cu alte cereale, din cauza fertilității scăzute. În așezările situate în partea inferioară a Bistrei (Tăuteu, Chiribiș), terenurile arabile erau mai extinse și mai productive, însă erau supuse inundațiilor. Pomii fructiferi (mai ales prunii) erau o prezență constantă în satele de pe Valea Bistrei. În mod frecvent, fructele erau date la schimb pe cereale. În general existau condiții foarte bune pentru creșterea animalelor: fânatul era de bună calitate, iar pășunea era suficientă (excepție făcea doar așezarea Tăuteu, unde pășunea era puțină din cauza extinderii suprafețelor arabile și a suprapopulării). În apropierea gospodăriilor erau grădini de legume, iar în Tăuteu se cultiva viță-de-vie. Apar și culturi noi, cum ar fi cea de hamei, utilizată pentru producerea berii și atestată în hotarul așezării Bogeii la 1770. Locuitorii din bazinul superior al Bistrei se deplasau frecvent în satele cu terenuri arabile și suprafețe viticole întinse (Marghita, Tăuteu), pentru desfășurarea unor munci agricole sezoniere.

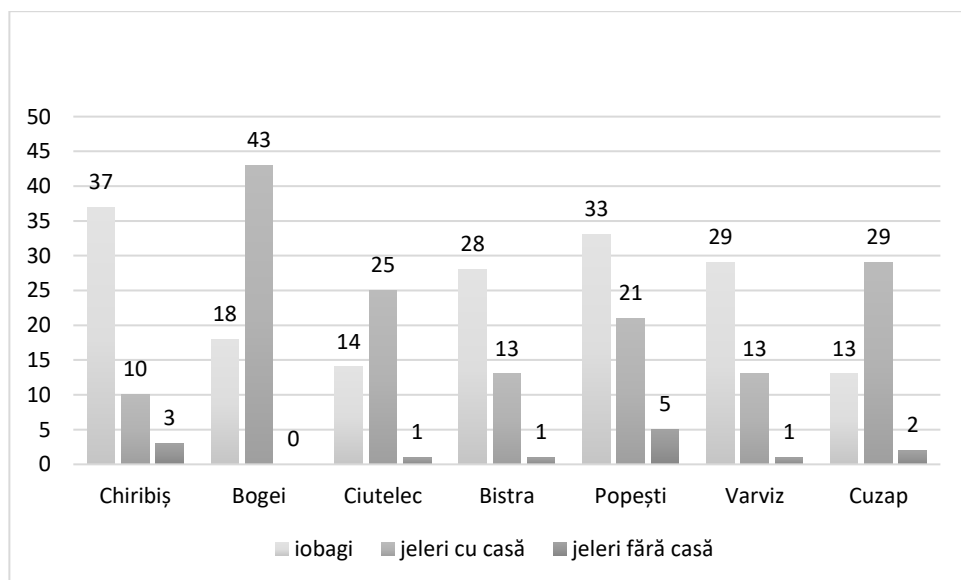


Fig.2. Structura socială a așezărilor de pe Valea Bistrei pe baza conșcrierii urbariale din 1770 (sursa datelor: HUNGARICANA.HU)

Țărănimea era categoria socială covârșitoare a așezărilor rurale³⁰. Masa cea mai numeroasă a societății comitatului Bihor, dar și a întregii

³⁰ B. Ștefănescu, *Lumea rurală...*, p. 187.

Transilvanii, era cea a țăranilor dependenți. În rândul acestora distingem trei categorii distincte: iobagi (*coloni*), jeleri cu casă (*inquilini*) și jeleri fără casă (*subinquilini*). Conform documentelor întocmite în cele șapte așezări analizate, iobagii reprezentau 51%, jelerii cu casă 45%, iar jelerii fără casă 4%. Înainte de reglementarea urbarială, criteriile de identificare a unui jeler erau foarte variabile³¹. După introducerea Urbariului, raportarea se făcea la mărimea sesiei. Jelerul era acel țăran care avea o sesie mai mică de 1/8 sau nu avea deloc³². Dacă avea casă sau sesie jelerească, era numit jeler cu casă, iar dacă nu avea nimic și locuia în casa altui țăran era jeler fără casă. Jelerul cu casă trebuia să presteze 18 zile de robotă manuală și să plătească 1 fl. Cens, iar jelerul fără casă făcea 12 zile de robotă manuală. Din punct de vedere economic, iobagii aveau de regulă gospodării mai bine înzestrate comparativ cu jelerii și mai multe animale. După reglementarea urbarială, toate obligațiile iobagilor erau raportate la sesie. În schimb, jelerii aveau o libertate mai mare din punct de vedere juridic, nefiind grevați de obligații prea mari³³. Procentul mare al jelerilor din așezările de pe Valea Bistrei la 1770, apropiat de cel al iobagilor, se explică prin suprafața redusă a terenurilor agricole. Astfel, mulți țărani dependenți erau în situația de a deține sesii mai mici de 1/8. Bogeii, Cuzap și Ciutelec erau așezările cu cea mai mare pondere a jelerilor (*Fig.2*). La nivelul comitatului Bihor s-a observat o diminuare a numărului jelerilor în perioada 1771-1828³⁴. Cauza este reprezentată de faptul că o parte a familiilor de jeleri au trecut în rândul iobagilor, prin mărirea suprafețelor arabile și a fânețelor rezultate în urma defrișărilor. Un alt aspect important la care fac referire documentele urbariale este acela al iobagilor permanenți sau ereditari (*coloni perpetui obligationis*) și al iobagilor de „liberă migrațiune” (*coloni liberae migrationis*). La întrebarea numărul 9 din anchetele urbariale, cei din Cuzap și Bistra au mărturisit că toți locuitorii acestor așezări sunt iobagi ereditari, neexistând nou-veniți. În schimb, în celelalte așezări, chiar dacă cei mai mulți erau ereditari, sunt menționați și țărani de liberă migrațiune, care erau cu siguranță din rândul celor așezați în ultima vreme în aceste localități. Acest fapt explică de ce localitățile Cuzap și Bistra aveau la 1770 cele mai

³¹ În sens economic, jelerul era acel țăran care nu avea sesie sau avea una foarte mică ori trăia pe un loc de casă fără cele necesare pentru a desfășura lucrări agricole. În alte locuri, jelerul era cel care nu avea animale de jug. O altă accepțiune a termenului se referea la cei care stăteau în casa altuia, eventual într-o gospodărie comună cu proprietarul. Vezi Bodo Edith, *Lumea rurală...*, p. 188, nota 795; David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, vol. I. *Supușii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 102.

³² Bodo Edith, *Lumea rurală...*, p. 188.

³³ *Ibidem*, p. 187-188.

³⁴ Liviu Botezan, Kovách Géza, *Date statistice privind situația iobagilor și jelerilor din satele comitatului Bihor la 1771 și 1828*, în *Analele Universității din Oradea, Fascicola Istorie-Arheologie*, tom XI, Oradea, 2001-2002, p. 120.

puține nume de familie (în raport cu numărul total al familiilor) dintre așezările de pe Valea Bistrei (Fig.2).

Vinuri de calitate ridicată erau obținute în Tăuteu, Ciutelec și Bistra, iar vinuri mai slabe în Popești, Varviz, Cuzap. Cauza era în principal situarea acestor vii între păduri, ceea ce reducea cantitatea de căldură și afecta calitatea vinurilor. În privința culturilor agricole, încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea, grâul este planta de cultură cea mai răspândită, dar se răspândesc și alte culturi de cereale (secară, orz, ovăz, mei), folosite mai ales pentru furajul animalelor sau pe terenurile cu o productivitate a solului scăzută. Secara era cultivată mai ales în amestec cu grâul. Grâul era cultivat singur pe solurile cu o calitate ridicată, situate mai ales în partea inferioară a Bistrei, iar în partea superioară a Bistrei era nevoie de gunoiera terenurilor pentru a putea obține recolte bune de grâu.

Secolul al XVIII-lea înseamnă pentru Europa generalizarea culturilor „americane”, în primul rând de porumb, cartof, tutun. Dacă porumbul se impune rapid în culturile europene, răspândirea cartofului este lentă; cartoful a fost respins de cele mai multe ori din cauza slabei sale asocieri cu cerealele panificabile și a fost nevoie de măsuri coercitive pentru impunerea sa³⁵. Ambele culturi, a porumbului și a cartofului, au fost propuse în mediile țărănești ca alternative la vechile sincope alimentare ale „vechiului regim” european. Porumbul era cultivat la început în grădini, în intravilane și spații exceptate de dijmă. Porumbul s-a extins treptat în secolele XVIII-XIX în toate satele bihorene, intrând în cultură alături de alte cereale și ocupând terenurile cele mai bune (grădini, lunci). Porumbul tinde apoi să devină exclusiv, prin eliminarea din cultură a celorlalte cereale, mai ales în așezările cu posibilități agricole mai reduse. Pentru gospodăria țărănească din secolul al XVIII-lea, porumbul a adus mai multă hrană, fiind invocat ca un posibil factor al creșterii demografice³⁶. Porumbul era cultivat la Ciutelec în 1770 în grădini și pe terenurile de lângă vale; de aceea era expus inundațiilor³⁷. Cultivarea porumbului în grădini apare menționată în cazul așezărilor Voivozi, *Szuszafalva* și *Formafalva* în anul 1828³⁸. Cartoful s-a impus în Europa la cumpăna secolelor XVIII-XIX. Impunerea sa a fost mai dificilă decât cea a porumbului, din cauza faptului că nu era o cereală și se confrunta cu anumite mentalități care îl considerau mai puțin comestibil³⁹. Sărăcimea orașelor a devenit mai întâi consumatoare a acestei hrane ieftine, iar apoi

³⁵ B. Ștefănescu, *Tehnică agricolă...I*, p. 219.

³⁶ *Ibidem*, p. 219-231.

³⁷ MNL-OL, Urbarium of 1767, Cséhtelek (digital HUNGARICANA.HU).

³⁸ Bársony István, *A paraszti gazdálkodás feltételei és lehetőségei a XVIII. századi Bihar megyében*, în *Magyar történeti tanulmányok*, Debrecen, XVIII, 1987, p. 13, apud. B. Ștefănescu, *Grădina...*, p. 56.

³⁹ Fernand Braudel, *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, vol. I, traducere Adrian Riza, Editura Meridiane, București, 1984, p. 189-190.

începe să fie consumat și de către sărăcimea satelor, care l-a cultivat mai întâi în grădini. De asemenea, legumele ocupă un loc important în cultura și hrana locuitorilor din arealul văii Bistrei în secolele XVIII-XIX, fiind adăosul obișnuit la pâine în cadrul meselor zilnice. Grădinile de legume erau o obișnuință în lumea satului.

Cea mai mare parte a fructelor era folosită pentru obținerea băuturilor alcoolice (pălincă sau țuică). Dreptul așezărilor de pe Valea Bistrei de a comercializa pălincă, alături de vin, este atestat în 1770 în perioada cuprinsă între sărbătoarea Sf. Mihail și Anul Nou. Pentru desfășurarea activităților comerciale (vânzarea vitelor, a fructelor etc.), locul cel mai frecventat era târgul de la Marghita. Distanța relativ mică și drumul bun erau factorii care favorizau acest fapt. Condițiile naturale (pășuni și fânețe întinse) erau favorabile creșterii animalelor. Se creșteau porci, vaci, oi, capre și păsări. Pentru munca agricolă erau folosiți boii, numărul cailor fiind foarte redus în această perioadă. Totuși, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, majoritatea gospodăriilor erau fără boi, iar celelalte aveau de regulă câte doi boi. Sectorul manufacturier se dezvoltă sub aceeași influență cameralistă. Marii stăpâni de pământ încearcă să-și sporească veniturile prin dezvoltarea meșteșugurilor. Întinsele păduri de foioase devin o sursă importantă de câștig, prin dezvoltarea hutelor de potasă și, mai târziu, a hutelor de sticlă.

Analiza filologică (toponimie și antroponimie)

În cuprinsul documentelor realizate în timpul reglementării urbariale tereziene regăsim elemente de antroponimie și toponimie locală. Metoda filologică constă în stabilirea unor fapte sau realități istorice pe baza unor date lingvistice. Cercetarea toponimiei și a antroponimiei locale oferă informații prețioase cu privire la realitățile cu caracter istoric, social sau economic din așezările rurale. În același timp, menționarea unor toponime locale de-a lungul secolelor este un indiciu important al continuității de locuire. Microtoponimele cuprinse în cadrul documentelor urbariale nu sunt numeroase. Tocmai de aceea, este indicat ca acestea să fie urmărite în raport cu celelalte surse documentare din secolul al XVIII-lea, dar și cu izvoarele din secolele precedente și ulterioare veacului al XVIII-lea. Printr-o astfel de analiză vom putea constata gradul de continuitate și vechimea unor microtoponime.

Mult mai bine reprezentate în documentele urbariale sunt antroponimele. Tabelele de la sfârșitul dosarelor urbariale din fiecare localitate cuprind liste nominale cu țăranii dependenți (liste cu capii de familie). Listele nominale apar atât în limba latină, cât și în maghiară. În privința sistemului de denotație constatăm generalizarea sistemului de denotație dublă (*cognomen* și *nomen*), ceea ce ne indică faptul că ne

găsim la finalul procesului de revoluție antroponimică⁴⁰. Analiza comparativă a numelor de familie din cadrul unei așezări de-a lungul mai multor unități de timp ar putea fi de asemenea un indiciu privind continuitatea de locuire din cadrul așezărilor rurale.

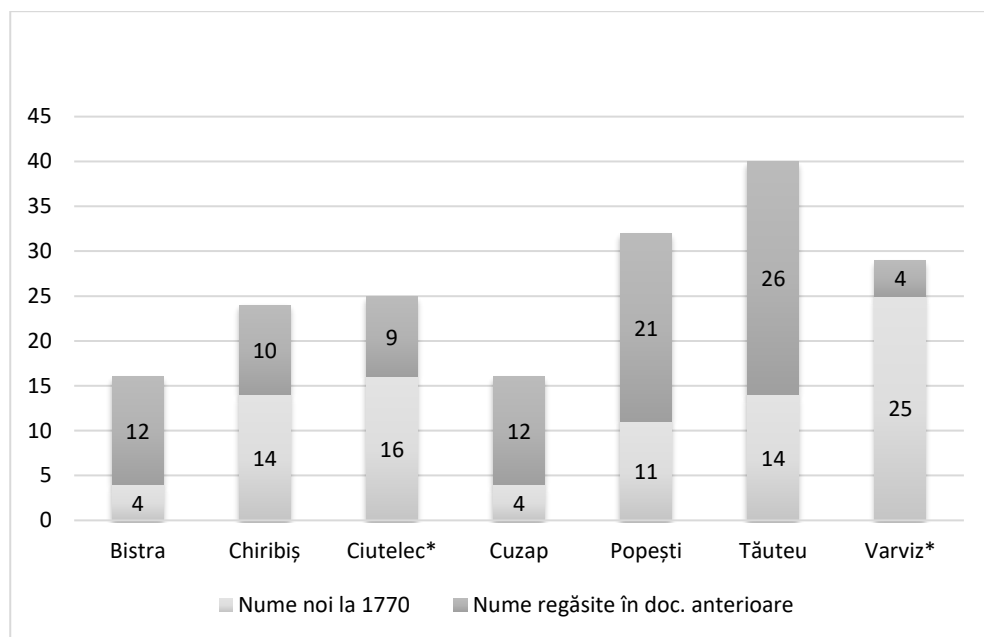


Fig.3. Raportul dintre numele de familie noi la 1770 și numele de familie regăsite în documentele anterioare, pe baza conscrierii urbariale din 1770 (sursa datelor: MNL-OL, Urbarium of 1767, digital HUNGARICANA.HU)

Cu ajutorul metodei grafice, poate fi reconstituită structura antroponimică a așezărilor rurale, pe baza conscrierii din 1770. Raportul dintre numele de familie noi la 1770 și cele regăsite în documentele anterioare (*Fig.3*) este un indicator important al mobilității populației. Cele mai multe nume de familie noi sunt consemnate în așezările Varviz și Ciutelec (**Fig.3*). În aceste cazuri însă, explicația este legată de faptul că aceste localități nu apar consemnate în conscrierea din 1735. Prin urmare, în cazul lor rezultatul nu este concludent. Toate celelalte așezări apar menționate la 1735 și compararea lor este relevantă. Constatăm că numele noi cele mai numeroase apar în Chiribiș și Tăuteu, adică în bazinul inferior al Bistrei. Cele mai puține nume de familie noi sunt consemnate în Cuzap și Bistra, în acele așezări care aveau o poziție mai retrasă. Așadar, acolo unde

⁴⁰ Șerban Turcuș, Victor V. Vizauer, *La final de revoluție antroponimică în Transilvania: românii din jurisdicția Sibiului în anul 1818*, în *Teme și metode de cercetare istorie și filologie*. Coord.: Sorin Șipoș, Gabriel Moisa, Dan Octavian Cepraga, Laura Ardelean, Criterion Editrice, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Milano, Cluj-Napoca, 2022, p. 135.

avem o continuitate a numelor cel mai probabil avem și o continuitate de locuire.

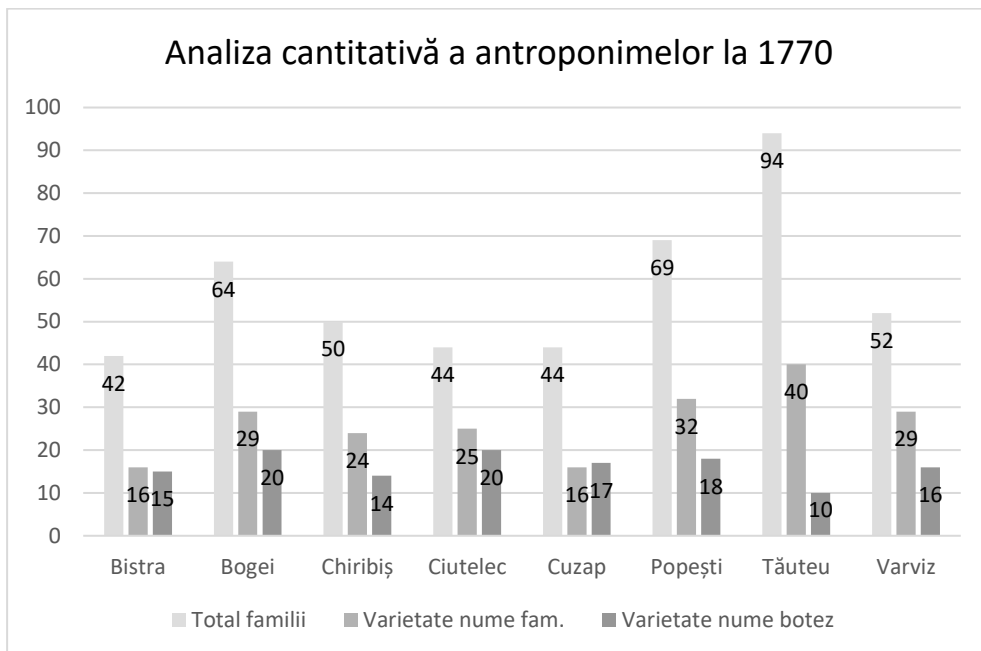


Fig.4. Analiza cantitativă a antroponimelor din așezările de pe Valea Bistrei pe baza conscrierii urbariale din 1770 (sursa datelor: MNL-OL, Urbarium of 1767, digital HUNGARICANA.HU)

Analiza cantitativă a antroponimelor din așezările de pe Valea Bistrei pe baza conscrierii urbariale din 1770 (*Fig.4*) este importantă pentru evidențierea mobilității demografice. Poate fi astfel identificat un indicator important în privința antroponimiei: varietatea onomastică. În privința numelor de familie, cea mai mare varietate este înregistrată în așezările cu un număr de familii mai mare: Tăuteu (40 de nume), Popești (32 de nume), Bogei (29 de nume). O varietate mare a numelor de familie (29 de nume) este înregistrată și în Varviz, chiar dacă în această așezare sunt consemnate doar 52 de familii la 1770. În schimb, un număr redus de nume de familii este înregistrat în Bistra și Cuzap, dar în aceste cazuri și numărul familiilor este redus. În Bistra, trei nume de familie reprezintă mai mult de jumătate din numărul total al familiilor din localitate; în Cuzap, 4 nume de familie; în Bogei și Popești, câte 6 nume de familie; în Chiribiș, Ciutelec și Tăuteu, câte 7 nume de familie. Aceste date ne arată că în așezările mai retrase, situate în jumătatea superioară a bazinului Bistrei, cazul localităților Cuzap și Bistra, mobilitatea populației a avut proporții mai reduse în comparație cu așezările situate în jumătatea inferioară a Bistrei. În privința numelor de botez, este evidentă situația localității Tăuteu, având o populație majoritar maghiară, de

confesiune calvină. Aici sunt întâlnite doar 10 nume de botez, în cadrul celor 94 de capi de familie menționați la 1770. Cea mai bogată diversitate a numelor de botez este întâlnită în cadrul așezărilor Bogei, Ciutelec și Popești. Toate aceste așezări aveau o populație majoritar românească. Este posibil ca trecerile interconfesionale ale locuitorilor din Popești și Ciutelec de-a lungul secolelor XVII-XVIII să fi influențat extinderea rezervorului antroponimic.

Pot fi realizate apoi clasificări ale antroponimelor, în funcție de diferite criterii: vechime, frecvență, grup etnic, semnificație, etimologie. Cert este însă că în cadrul tuturor acestor analize, cercetătorul trebuie să dea dovadă de multă prudență în emiterea concluziilor. De aceea trebuie să compare rezultatele acestor analize cu celelalte surse documentare.

Concluzii

În prezent, populația rurală ocupă încă un procent important din cadrul populației totale a României, în comparație cu statele vestice ale Europei. Dar lumea rurală, în general, și cea din Bihor, în mod special, nu s-au bucurat de o foarte mare atenție în privința cercetărilor istorice, din mai multe motive. Motivul principal este legat de precaritatea surselor documentare scrise referitoare la lumea rurală, documentul scris nefiind specific țăranului. Tocmai de aceea, cercetarea lumii rurale presupune o lărgire a surselor documentare și a tehnicilor de lucru, adoptarea unor metode și mijloace din sfera altor domenii. Cercetarea istoriei locale ocupă un rol important în cercetarea istorică. Pentru a ajunge la o istorie națională este nevoie de o bună cunoaștere a istoriei locurilor (sate, comune, microregiuni) și a regiunilor. Modalitatea cea mai frecventă și mai eficientă de cercetare a istoriei locale este monografia istorică. După 1990, numărul acestor studii a crescut cantitativ dar, din punct de vedere calitativ, se observă o problemă legată de lipsa unor surse documentare și tehnici de lucru adecvate. În plus, pentru multe localități rurale, izvoarele istorice specifice Evului Mediu și perioadei premoderne sunt reduse, incomplete sau neclare, ceea ce îngreunează reconstituirea fidelă a trecutului acestor așezări. În acest context, reglementarea urbarială tereziană din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea oferă informații prețioase despre trecutul așezărilor bihorene. Scopul decretului emis de Maria Tereza a fost evaluarea și reglementarea uniformă a poverilor iobagilor din întregul imperiu. Documentele rezultate în urma reglementării urbariale tereziane din comitatul Bihor reprezintă o sursă importantă pentru reconstituirea trecutului așezărilor bihorene, la cumpăna dintre Evul Mediu și Epoca Modernă. Reglementarea urbarială tereziană oferă informații cu caracter social, economic și demografic. Fiind realizate concomitent sau la intervale scurte de timp pentru toate localitățile comitatului Bihor, documentele urbariale

permit analize comparative pentru a evidenția asemănări și deosebiri între diferite localități. Prin specificul lor, aceste surse documentare permit analize diverse. Se desprind astfel trei principale direcții de cercetare (analiza demografică, socio-economică și filologică), fiecare având metode și tehnici de lucru specifice. De fiecare dată, documentele trebuie supuse analizei critice, iar rezultatele comparate cu informațiile provenite din alte surse documentare. Așadar, reglementarea urbarială tereziană reprezintă o sursă documentară foarte importantă pentru cercetarea istoriei locale și utilizarea corectă a acestui izvor istoric poate contribui la creșterea calitativă a monografiilor istorice de localități.

PAROHIA GRECO-CATOLICĂ HOLOD ȘI SLUJITORII SĂI – DE LA ÎNTEMEIERE PÂNĂ ÎN 1948

*Viorel CÂMPEAN**
*Radu DAVID***

Abstract. *The Greek Catholic Parish Holod and its Servants - from its Foundation until 1948. Holod village is located in the central - southern part of Bihor County, on the river of the same name, about 35 km from Oradea and 25 km from Beiuș, being located in a depression area.*

The village of Holod is documented in 1326, in a document that strengthened a right of noble property. Until the middle of the sixteenth century the village was on the estate of the Roman Catholic Bishopric of Oradea. With the success of the religious Reformation, in 1557 the Roman Catholic Bishopric of Oradea was abolished, which for hundreds of years had ruled villages in the area of Holod. Many villages, especially from the south and center of Bihor County, remained deserted settlements after the Turkish attack of 1598. If the Holod was not depopulated then, this certainly happened between 1660-1692, the interval in which the former Bihor County was under Turkish rule.

After the conquest of Oradea and Crișana by Habsburg (1692), the Roman Catholic Bishopric of Oradea was re-established. This will make significant efforts for the reorganization of its former domains and the repopulation of villages at the beginning of the eighteenth century, after which, by the imperial decree of 1693, all the property owned by it was restored until 1566. Until 1780 the hearth of the former village Holod was not inhabited, having the status of estate. Here a mill and a bridge across the river operated where customs were perceived.

In 1777 the Greek-Catholic Bishopric of Oradea was founded. From 1780, the domain of Beiuș of the Roman-Catholic Bishopric, was transferred to the newly established Greek-Catholic Bishopric. On the Holod estate, peasants were brought, as tenants, so that at the end of the eighteenth century, the village was repopulated.

On the account of these families of colonists was founded at the end of the eighteenth century the Greek Catholic parish Holod. This was related to the vicarhydiaconate (protopopiate) Beiuș, which was integrated in the Criș's archdeaconate. The parish had the dedication of St. Nicholas (which it still holds today), who was also the spiritual patron of the diocese of Oradea. The first known priest is Mihail Nistor (Michaël Nyisztor), who in 1813 shepherded over 342 souls. Some smaller Greek-Catholic communities from neighboring villages also belonged to Holod parish: Forosig, Hodiș, Lupoiaia, Miheleu, Valea Mare de Codru, etc. With the founding of the parish there was also a Greek-Catholic confessional school, which was attested in 1785 (there was no actual building for the school for

* Biblioteca Județeană Satu Mare; e-mail: viorel_campean@yahoo.com

** Colegiul Național „Ioan Slavici” Satu Mare; e-mail: raduholod@yahoo.com

more than a century, until then the classes were held in the homes of wealthy peasants).

From 1840 the vicodiaciaconate (protopopiate) Holod is established, by detaching from Beiuș the following parishes: Drăgoteni, Dumbrăvița Mică, Holod, Mociar (now Dumbrava), Rogoz, Sâmbăta and Vintere. It will work until after the unification of Transylvania with Romania (1918), at the beginning of the inter-war period being re-elected to the vice-archdeacon Beiuș. In addition to his religious duties, the protopop was also the school inspector of Greek-Catholic confessional schools in subordinate parishes. Note that the position of parish priest in Holod did not automatically mean holding the title of protopop. For example, in the seven and eight decades of the 19th century, the title of protopop of Holod was held by the parish priest of the neighboring village - Vintere, Ioan Clintoc.

The population of the village and the parish increased steadily: from 342 souls in 1813 - to 753 in 1934. Initially, the inhabitants of the village were only Romanians. Towards the end of the nineteenth century in the village were established some Hungarians (Calvinists and Roman Catholics) and Jews, but the population of the village and the parish remained over 95% Romanian.

For the first two parishes Mihail Nistor and Simeon Corneli, we do not know the exact period of grazing at Holod. **Mihail Nistor / Nyistor** was born in 1784. He was at Holod in 1813. But we know with certainty that between 1822-1845 he was a parish priest in Vășad (probably his home town), where a true Greek priest nursery was to be formed. Catholics. Michael Nistor was the advisor to Ioan Vancea, who was to become metropolitan of the Greek Catholic Church. Michael Nistor died on April 21, 1846.

He was followed in Holod Parish, **Simeon Corneli**, who was born on February 14, 1793. He was ordained on March 5, 1820. In 1822 he was a parish priest in Holod. Not much remained here, because in 1824 we find him as a parish priest in Betfia, near Oradea. He would not stay there too much since in 1827-1834 he served as a parish priest in Aradu Vechi. He died on December 9, 1837.

Demetrius Papp (1790-1874) was a priest in Holod between 1824-1831. Between 1832-1843 we know that he served in Spinuș (Barcău district). From 1844 until the year of his death he served in the parish of Petrani, near Beiuș. In 1864 he was awarded the title of honorary vice-archdeacon.

The nephew of the Bishop Samuil Vulcan, Father **Nicolae Vulcan** was born on December 13, 1805 in Șinca Veche (Făgăraș). He studied theology in Vienna. He worked at Holod between 1831-1844. In 1840, when the Holod protopopiate was established, the vice-archdeacon was named Nicolae Vulcan, he was also inspector of denominational schools and a town councilor. Here at Holod, on March 31, 1841, his son Iosif Vulcan, a prominent personality of the Romanian culture, a member of the Romanian Academy, was born. Nicolae Vulcan, between 1845-1871, we find deputy archdeacon and parish for the Romanians from Leta Mare (today in Hungary). It passed to the eternal ones on April 20, 1884.

Theodor Vlass was followed by Holod. He was born on December 4, 1796, graduated in theology in Oradea and was ordained on March 12, 1820. He was parish administrator in Ioaniș, Mociar (Dumbrava), and from 1844 in Holod, holding the position of vice-archdeacon of the homonymous district, as we

specified. In 1867 he had the title of emeritus priest. He passed to the eternal on August 22, 1871, already retired.

His successor, **Ioan Popp** had a four-decade ministry at Holod, the longest of all parishes. He was born on June 16, 1823 in Mocrea (a locality that now belongs to the city of Ineu, Arad county). He graduated from high school in Oradea in 1843, and theology followed in Tyrnavia (today, Trnava, in western Slovakia). He worked at Holod between 1865-1907, the last two years as a pensioner. Since 1895 he has been vice-archdeacon of the Holod district. He passed to the eternal ones on January 10, 1907, after 59 years of priesthood.

For about a decade served in Holod, a priest of the same name as the parish priest before him, but otherwise spelled, **Ioan Papp**. We can say that we are talking about a personality of major importance, because he was awarded the title of Greek-Catholic protopop emeritus, being also a town councilor. He was born on April 2, 1865 in Supuru de Jos (Satu Mare county). He attended theology at the Latin Seminary in Oradea. He served in Holod between 1905-1914, in the first two years with former parish priest John Popp, who had retired. He was transferred as a parish priest in Ardușat (today in Maramureș county) at the end of 1914. He passed away forever on August 19, 1918 in Ardușat.

His place in Holod Parish was taken by **Victor Pop** (1883-1942). He graduated theological studies in Budapest. He was transferred to Holod from Cheț at the end of 1914, receiving the title of protopop. Here it will run for 10 years: 1914-1924. Some special achievements of Father Victor Pop are related to the period spent at Holod. On December 1, 1918, he was present in Alba Iulia, being part of the Great National Assembly (which voted the union of Transylvania with Romania). We mention that, from Holod, he was also part of the Great National Assembly and the administrator of the Greek-Catholic episcopal domain, Sever Sălăgean, as a representative of the Ceica division of the cultural association "Astra". Thus, we can say that out of the 1228 deputies of the Great National Assembly in Alba Iulia, two came from Holod. Moreover, Father Victor Pop was elected to the Grand National Council (the provisional legislative body of Transylvania), along with 38 other church faces, out of a total of 212 members. In 1928, a decade after the Great Union, he was awarded the "Romanian Star" order. Between 1924 and 1940 he was parish priest in Șeitin (Arad county) and protopop of Mureș district. Between 1940 and 1942 he was Greek-Catholic protopop of Arad. Here he died on January 25, 1942.

Victor Petru Ghergariu (1895-1963) followed Victor Pop as parish priest in Holod. He was brother to the professor and publicist Leontin Ghergariu (1897-1980). He studied theology in Oradea. He was ordained on January 7, 1920. Between 1925-1939, he was a priest at Holod. During this time, the new church rises to Holod, with the financial help of Bishop Alexandru Frențiu. At the end of 1939 he moved to Sanislău (today in Satu Mare county), where he served until 1948, when the communist regime abolished the Greek-Catholic church.

In the parish of Holod came the turn of serving a priest from the Bihor county, because the father **Liviu Moza** was born on October 10, 1902 in Betfia (near Oradea). He graduated the theology at the Academy of Oradea in 1926. He was ordained on June 2, 1927. Between 1925-1939 he served in Spinuș. At the end

of 1939 it was transferred to Holod Parish. A great achievement at Holod was the inauguration of the "Iosif Vulcan" Cultural Center in 1942. In 1948 he served in Rogoz, a village nearby to Holod. This is where the decree for the abolition of the Greek-Catholic church, issued by the new communist authorities of Romania, was taken. He was persecuted for his attitude of opposition to the forced union of the Greek Catholic Church with the Orthodox one.

Father Cornel Marian, followed him as a parish priest in Holod. He was born near Holod on October 28, 1893 (or 1890) in Rogoz. He graduated from the high school in Beiuș in 1912. He was ordained on December 3, 1916. In 1926 he was parish administrator in Vintere, near Holod. In 1934 he was parochial administrator in Rogoz. He received the position of parish priest in Rogoz at the end of 1938. In 1948 he was parish priest in Holod and protopop. In a 1954 Security report it was stated that "He did not go to Orthodoxy ... While in Holod he did clandestine services for 2 years." Security reports show that no priest in his district has gone to Orthodoxy. In 1950, both he and his son-in-law Constantin Terdic (former teacher at Beiuș, and between 1948 and 1950 teacher at Holod), being considered dangerous, were moved to Suplacul de Barcău, Marghita district, where they worked at the school here as teacher. After 1954 we no longer have information about the priest Cornel Marian and his family.

For over 150 years, the Greek-Catholic priests from Holod have taken seriously the mission of shepherding the believers here, taking care of the moral conduct of the community, but also pursuing their education in accordance with the new precepts of modernity, supporting the confessional school of the community, and some of them, such as **Victor Pop**, participated in the great events in the life of the Romanian people.

Keywords: Holod village, parish, Greek-Catholic priests, protopopiate

1. Satul Holod - cadrul geografic

Satul Holod este situat în partea central – sudică a județului Bihor, pe râul cu același nume, la aproximativ 35 km de municipiul Oradea și 25 km de municipiul Beiuș, într-o zonă depresionară. Depresiunea Holodului își trage numele de la râul care a modelat-o și o modelează în continuare (acesta este unul dintre cei mai importanți afluenți ai Crișului Negru, pe dreapta acestuia). Ea este situată în partea de vest a Munților Apuseni, fiind închisă la nord, est și sud de subunități ale Dealurilor Piemontane Crișene¹. Spre vest, Depresiunea Holodului se pierde în Câmpia Călăcei, subunitate a Câmpiei de Vest (și, mai exact, a Câmpiei Tisei)². Dealurile Vălanilor o despart la sud de Depresiunea Beiușului.

Depresiunea cuprinde luncile și terasele râului Holod și ale afluenților acestuia. Râul Holod își adună apele din Munții Pădurea Craiului. Holodul propriu-zis se formează la doar 2 km în amonte de satul Holod, prin unirea râurilor Topa și Vida. Cu aproximativ un kilometru înainte de confluența celor două râuri valea se lărgeste, căpătând cu adevărat aspect depresionar, începând din dreptul satului Rogoz (3 km amonte de Holod). În dreptul satului Holod, râul își pierde din

¹ I. O. Berindei; Gr. P. Pop, *Județul Bihor*, București, 1972, p. 22-23 (vezi și harta de la p. 13).

² *Ibidem*.

vigoare, cursul devenind unul leneș, specific unui râu de câmpie. Tot aici, spațiul depresionar se lărgeste substanțial, până la circa 3 km, acest lucru observându-se pe măsură ce înaintăm spre vest.

În lunca largă a Holodului sunt prezente numeroase bălți, mlaștini și brațe „moarte” ale râului, care, cu toate lucrările de drenaj, canalizările și îndiguirile din anii '80, au prezervat o vegetație specifică de semi-deltă, prezentă în trecut în cea mai mare parte a Câmpiei Tisei³. Din punct de vedere al vegetației, zona aparține etajului stejarului, care se găsește în amestec cu gorunul, dar și cu fagul, carpenul și ulmul⁴. Solurile specifice sunt cele brune de pădure, iar în luncă, sunt caracteristice solurile aluviale⁵.

Climatul depresiunii Holodului este unul de adăpost, ferit de excese climatice (apar totuși, mai ales în ianuarie, inversiuni de temperatură care provoacă zile geroase). Temperatura medie anuală este în prezent de 8 – 10°C, iar media anuală a precipitațiilor atinge 700 – 800 mm⁶. Fenomene hidroclimatice mai neplăcute se înregistrează de obicei din martie până în mai, când, datorită combinării topirii zăpezilor cu precipitațiile de primăvară, se înregistrează volumul maxim al scurgerii pe râuri (40 – 45% din volumul anual)⁷. În acest interval, lunca era inundată aproape an de an, până la lucrările de hidroameliorații din anii '80.

După această scurtă prezentare a cadrului natural specific Depresiunii Holodului, putem concluziona că aceasta a oferit și oferă condiții propice traiului uman, aspectele negative nefiind insurmontabile în fața creativității omului.

2. Câteva date istorice referitoare la satul Holod și zona înconjurătoare până la sfârșitul secolului al XVIII-lea

Satul Holod este atestat documentar în anul 1326, într-un document ce întărea un drept de proprietate nobiliar. În același document este amintit domeniul Hodiș (satul învecinat cu Holodul, imediat la nord) pe râul Hodișel (afluent al Holodului) „având mulți locuitori - unde e așezat și locuiește voievodul Negul - dimpreună cu locuitorii ei și cu o moară aflătoare acolo pe râul numit ..., vecină și în hotar cu moșia Holod, care este a episcopiei de Oradea, pentru ca să o aibă și să o țină între semnele de hotar mai jos scrise.”⁸ Cele două sate vor mai fi menționate și într-un document din 1338. Un alt document, extrem de important, amintește în 1349 satul Vintere, situat la sud de Holod și pe voievodul românilor de aici, Petru,

³ S. Dumitrașcu, „Vânători de bouri din Crișana în secolul al XIII-lea”, în *Crisia*, XXXII – XXXIII, Oradea, 2002-2003, p. 71.

⁴ I. O. Berindei, Gr. P. Pop, *op. cit.*, p. 55.

⁵ *Ibidem*, p. 61, 64 (vezi și harta solurilor la p. 59).

⁶ *Ibidem*, p. 30-32.

⁷ *Ibidem*, p. 44.

⁸ Liviu Bocea, „Obștea sătească din Bihor, voievozii și cnezii ei în secolele XIII-XVII”, în *Crisia*, XII, Oradea, 1982, p. 130. Textul integral al documentului, în latină și cu traducerea în limba română la: Ana Ilea, „Documente referitoare la voievozii români din Bihor în secolul al XIV-lea”, în *Crisia*, XVII, Oradea, 1987, p. 244-245; Doru Marta (coord.), Gruia Fazecaș, Gheorghe Dărăban, Gabriel Moisa, *Monografia comunei Holod*, Editura Arca, Oradea, 2012, p. 43-44.

care primea din partea Episcopiei Romano-Catolice de Oradea dreptul de a ține un preot român, scutit de orice fel de dări față de episcopie⁹.

Tot pe domeniul Episcopiei Romano-Catolice de Oradea se afla Holodul și la 1552. Conscrierea realizată atunci, în contextul ocupației habsburgice a comitatului Bihor (1551-1556), înregistra la Holod 40 de porți¹⁰. Istoricul Liviu Borcea considera că în localitate, la acea dată, ar fi locuit circa 80 de familii cu un total de aproximativ 360 locuitori. În același timp târgul Beiuș avea 70 de porți. Sunt atestate și satele Vintere și Hodiș, din imediata vecinătate.

Odată cu succesul Reformei religioase, în 1557 este desființată Episcopia Romano-Catolică de Oradea, care timp de sute de ani stăpânise satele din zona Holodului¹¹. Multe sate, mai ales din sudul și centrul comitatului Bihor, au rămas așezări pustii după atacul turcesc din 1598¹². Dacă Holodul nu a fost depopulat atunci, acest lucru s-a întâmplat cu siguranță între 1660-1692, interval în care fostul comitat Bihor s-a aflat sub stăpânire turcească¹³. O conscriere realizată de habsburgi, chiar în 1692, anul eliberării cetății Oradea și a Bihorului de sub stăpânire otomană, găsea în sudul comitatului că din 225 așezări erau locuite doar 47, fiind înregistrate 149 gospodării cu un total de doar 476 persoane¹⁴.

După cucerirea orașului Oradea și a Crișanei de către habsburgi a fost reînființată Episcopia Romano-Catolică de Oradea. Aceasta va face eforturi semnificative pentru reorganizarea fostelor sale domenii și repopularea satelor la începutul secolului al XVIII-lea, după ce, prin rescriptul imperial din 1693 i se restituiau toate bunurile stăpânite până în 1566¹⁵.

În 1721 s-a realizat o conscriere a domeniului Beiuș. Situația era mult îmbunătățită față de 1692. Se înregistrau acum, un târg (Beiuș), 126 de sate și 13 predii, organizate în șase șpanate, cu o populație estimată la peste 13.000 locuitori¹⁶. La acea dată Holodul nu era locuit, având statutul de prediu (moșie), deși aici funcționau o moară și un pod peste râu unde se percepea vamă¹⁷. În timpul războaielor lui Francisc Rakoczy al II-lea, parte din prediul Holod a fost luată ocupată de locuitorii satelor Lupoia și Hodiș¹⁸. Satele învecinate: Hodiș, Lupoia, Vintere erau populate (sau repopulate) la acea dată.

⁹ Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 129. Pentru textul acestui document a se vedea și Ana Ilea, *op. cit.*, p. 245-246.

¹⁰ Liviu Borcea, „Conscrierea comitatului Bihor din 1552”, în *Crisia*, XXIV, Oradea, 1994, p. 233.

¹¹ Cu privire la desființarea Episcopiei: Liviu Borcea, *Bihorul medieval*, Editura Arca, Oradea, 2005, p. 175-178.

¹² *Ibidem*, p. 182.

¹³ *Ibidem*, p. 279-304.

¹⁴ *Ibidem*, p. 303.

¹⁵ Ana Ilea, Gheorghe Mudura, Veronica Covaci, „Conscrierea domeniului Beiuș la 1721”, în *Crisia*, X, Oradea, 1980, p. 355.

¹⁶ *Ibidem*, p. 360.

¹⁷ *Ibidem*, p. 367.

¹⁸ *Ibidem*, p. 372

Și din conscrierea realizată în 1778 rezultă că Holodul avea tot statutul de prediu¹⁹. Moșia de aici era compusă din 117 iugăre teren arabil și 126 iugăre fâneată. Până în 1776, cea mai mare parte a acestor terenuri era arendată pe o sumă simbolică provizoriului domeniului de Vașcău de către Episcopia orădeană (deși prediul Holod se afla pe domeniul Beiuș). Din 1771, dealul ce străjuia râul Holod, a fost despădurit pe versantul său sudic și s-a plantat o vie (de aici și denumirea păstrată până în ziua de azi – „Dealul Viilor”). În 1778 se considera că via nu era încă rentabilă²⁰.

În 1777 era întemeiată Episcopia Greco-Catolică de Oradea. Din 1780, domeniul de Beiuș al Episcopiei Romano-Catolice, era transferat nou înființatei Episcopii Greco-Catolice. În perioada de tranziție a transferului domeniului de Beiuș (1777-1781), administrarea acestuia a fost asigurată de Cămara Regală²¹. Valoarea domeniului la momentul transferului a fost estimată la 22.000 florini²². Domeniul își avea reședința în târgul Beiuș, care servea și de reședință episcopală secundară, după Oradea și era împărțit în patru șpanate: Beiuș, Buntești Finiș și Holod²³. Șpanii aveau rolul de administratori regionali (ai șpanatului care le revenea).

După 1776, cea mai mare parte a prediului Holod, a fost dată în arendă satului Mizieș pentru 203 florini/an, tradiție ce s-a păstrat și sub episcopii greco-catolice²⁴, suma de arendare ajungând să fie mai mult decât dublă în 1814, pentru jumătate de prediu²⁵. Practic, putem spune că acești arendași, stabiliți în prediul Holod la finalul secolului al XVIII-lea, au reîntemeiat satul. Din contractele încheiate în 1792, 1808 și 1814, rezultă că arendașii erau jeleri cu casă și „condiția esențială a reînnoirii contractului este păstrarea confesiunii stăpânului domenal”, iar contractul poate fi declarat nul în cazul în care „arendășii vor să părăsească Sfânta Unire”²⁶. Conform contractelor, pe lângă chirie, jelerii trebuiau să presteze și 18 zile pe an robotă manuală pe partea de moșie care și-o păstra episcopul²⁷. În 1812 la Holod erau consemnați 56 de jeleri (capi de familie)²⁸.

¹⁹ Ana Ilea, Iudita Călușer, „Conscrierea domeniului Beiuș din anul 1778”, în *Crisia*, XXV, Oradea, 1995, p. 183. Cu privire la prediul Holod: Bodo Edith, „Prediile bihorene după reglementarea urbarială tereziană. Studiu de caz: prediul Holod”, în *Interferențe intelectuale. Studia in honorem Aurel Chiriac sexagenarii*, supliment al revistei *Crisia*, 2011, Editura Muzeului Țării Crișurilor Oradea, 2012, p. 139-145.

²⁰ Ana Ilea, Iudita Călușer, *op. cit.*, p. 167-168.

²¹ Bodo Edith, *op. cit.*, p. 141.

²² Barbu Ștefănescu, Bodo Edith, *Ruperea tăcerii*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1998, p. 18-19.

²³ *Ibidem*, p. 19.

²⁴ Bodo Edith, *op. cit.*, p. 139.

²⁵ *Ibidem*, p. 140.

²⁶ *Ibidem*, p. 141.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

3. Scurt istoric al parohiei greco-catolice Holod – de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până în 1948

3.1. Întemeierea parohiei și a școlii confesionale. Protopopiatul Holod

Pe seama acestor familii de jeleri a fost întemeiată la finalul secolului al XVIII-lea parohia greco-catolică Holod. Conform șematismului Episcopiei Greco-Catolice de Oradea din 1813, în acel an preot paroh era Mihai Nistor (Michaël Nyisztor), care păstora peste 342 suflete²⁹. Satele învecinate aveau următoarea populație: Mociar (azi Dumbrava) – 296 locuitori, Rogoz – 436 locuitori, iar în Vintere se găseau 508. Șematismele mai vechi de 1850 menționează că parohia ar fi fost înființată în 1781³⁰. Conform unor șematisme mai târzii (începând cu cel din 1857 și până la cel din 1900), parohia ar fi fost înființată încă în 1761. Tot în 1781 plasează începuturile parohiei și șematismul din 1934³¹. Toate șematismele precizează că cele mai vechi registre parohiale datează din 1796³². Înclinăm să credem că parohia datează din 1781 din următoarele motive:

- la 1761 Holodul era un prediu fără locuitori permanenți;
- din 1781 se realizează preluarea efectivă a domeniului Beiuș de către Episcopia Greco-Catolică orădeană, inclusiv a prediului Holod;
- conform unor date înregistrate de Simion Maghiar, organizatorul școlilor primare confesionale greco-catolice în cuprinsul eparhiei Oradiei, la 1785 în Holod exista un învățător, care îndeplinea și rolul de cantor³³; or aceasta înseamnă că la data respectivă exista și un preot paroh. La aceeași dată un cantor-învățător exista și în satul vecin Vintere.

Observăm și în cazul Holodului dualitatea biserică-școală atât de familiară românilor din cuprinsul monarhiei habsburgice. Practic, imediat după întemeierea parohiei, a început să funcționeze și școala confesională greco-catolică. Urmașul lui Simion Maghiar în funcția de director/inspector al școlilor confesionale greco-catolice din eparhia Oradiei, Ioan Corneli, va întreprinde numeroase inspecții în sate, pentru a cunoaște starea învățământului. Într-o astfel de inspecție, din anul 1793, a constatat că la Holod, Petrani și Șuncuiuș de Beiuș încă funcționau cantori-învățători cu o slabă pregătire metodică. Cu aceștia, și cu alții, a organizat în

²⁹ *Catalogus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Graeco-Catholicae M. Varadinensis pro anno MDCCCXIII* (1813), p. 44; vezi și: Ioan Chindriș, „Cel mai vechi șematism românesc cunoscut: Oradea, 1813”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, nr. XLI, 2002, p. 235-260.

³⁰ Spre exemplu: *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLVII.*, Magno-Varadini, 1847, p. 148.

³¹ *Șematismul veneratului cler al Diecezei Române Unite de Oradea Mare pe anul 1934*, Tipografia „Scrisul Românesc”, Oradea, 1934, p. 77.

³² *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLXVII.*, Magno-Varadini, 1867, p. 53; *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno MDCCCXC*, Magno-Varadini, 1890, p. 89.

³³ dr. A. Tăutu, „Crâmpeie din începuturile învățământului primar în dieceza Orăzii”, în *Vestitorul – organ al Eparhiei române unite de Oradea-Mare și revistă de cultură religioasă*, Oradea, anul III, nr. 12 (jubiliar), 15 iunie 1927, p. 26.

vacanța de Crăciun cursuri de metodică la Oradea³⁴. Într-una din inspecțiile sale la Holod (1796) constata buna pregătire a învățătorului³⁵. Încă nu exista clădire pentru școală, cursurile, la care participau 12 copii (care „au știut bine”) se desfășurau într-o casă simplă, țărănească, fără mobilier școlar adecvat și unde era „mare căldura”. Existau promisiuni din partea episcopului pentru un teren pe care să se ridice clădirea școlii. Interesant este că, în 1825, tot 12 elevi primeau lumina învățaturii³⁶. Cu un an înainte la Vintere se numărau 27 de învățăcei.

Corneli constata peste tot reticența țăranilor români de a-și trimite copiii la școală, sub diferite motive: „Părinții văzând că învățătorii nefiind plătiți bine, umblă după alte afaceri, și nu după școală, nu-și prea trimit copiii la școală...; unii învățători sunt duri și brutali și copiilor li-e frică de ei; dar ceea ce e și mai rău e că părinții au mare neîncredere față de școli, ei zic că de aceea trebuie să învețe copiii lor carte ca să se facă soldați pentru împărat ... ; ba unii zic că nici ei n-au învățat carte, nu va fi popă din ei.”³⁷ Ioan Corneli făcea însă și propuneri de remediere a acestei situații: Dintre acestea amintim câteva: „Solgăbirăul să știe că e voința hotărâtă a împăratului ca și Românii să învețe carte și cultură, deci ei să nu pună piedeci; Protopopul să lumineze poporul că nu pentru aceea s-au deschis școli ca să-i facă soldați ci pentru că să-i lumineze și să-i facă mai fericiți, Să se traducă tot felul de cărți pentru școlile române și Comitetul să le distribuie gratis; Preoții și vice-arhidiaconii încă să-și dea copiii la școală; Episcopul să dea o pastorală cu îndemnuri pentru școli și poporul să aprecieze foloasele școlii.”³⁸ Din toate aceste gânduri se observă profesia de credință a unui cărturar iluminist, convins de misiunea civilizatoare a școlii.

Revenind la parohie, să mai menționăm că aceasta ținea de vicearhidiaconatul (protopopiatul) Beiuș, care era integrat în arhidiaconatul Crișului. Parohia avea hramul Sf. Nicolae (pe care îl păstrează și astăzi), care era de altfel și patronul spiritual al diecezei de Oradea. Nu avem date despre construcția bisericii. Probabil că o primă biserică a fost ridicată la finalul secolului al XVIII-lea. Aceasta a fost demolată în perioada interbelică, pentru a lăsa loc uneia noi, ridicată în 1931³⁹.

Din 1841 se înființează vicearhidiaconatul (protopopiatul) Holod⁴⁰, prin desprinderea de la Beiuș a următoarelor parohii: Drăgoteni, Dumbrăvița Mică, Holod, Mociar (în prezent Dumbrava), Rogoz, Sâmbăta și Vintere. Dintre cele șapte parohii, Holodul era mai mare ca populație doar ca Dumbrăvița Mică, celelalte fiind mai mari. În parohia Vintere, spre exemplu se găseau aproape de trei ori mai mulți enoriași decât la Holod (931 vs. 337). În protopopiatul Holod viețuiau atunci 4190

³⁴ *Ibidem*, p. 29.

³⁵ *Ibidem*, p. 31.

³⁶ *Ibidem*, p. 32.

³⁷ *Ibidem*, p. 29.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Șematismul veneratului cler al Diecezei Române Unite de Oradea Mare pe anul 1934*, Tipografia „Scrișul Românesc”, Oradea, 1934, p. 77.

⁴⁰ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno MDCCCXLI*, M. Varadini, 1841, p. 100-104.

greco-catolici⁴¹. Credem că unica motivație a stabilirii reședinței protopopiatului la Holod, a fost faptul că aici episcopia deținea o importantă moșie și importante structuri administrative legate de aceasta. Menționăm că primul protopop a fost Nicolae Vulcan, despre care vom mai vorbi în rândurile următoare. Pe lângă îndatoririle sale religioase, protopopul era și inspectorul școlar al școlilor confesionale greco-catolice din parohiile subordonate. Să remarcăm că postul de paroh la Holod nu însemna automat și deținerea titlului de protopop. Spre exemplu, în deceniile șapte și opt ale secolului al XIX-lea, titlul de protopop de Holod a fost deținut de parohul de Vintere, Ioan Clintoc⁴².

În deceniile următoare teritoriul protopopiatului s-a extins înglobând și alte parohii. De exemplu, conform șematismului din 1909, în acea perioadă, în protopopiatul Holod, erau incluse parohiile: Dicănești, Drăgești (cu filiile Bucium, Bucuroaia, Cotiglet, Poiana Tășad și Stracoș), Dumbrăvița (azi Dumbrăvița Mică), Gruilung (cu filiile Miheleu, Lazuri, Gepiș, Calea Mare și prediul Cărăndeni), Holod (cu filiile Hodiș, Forosig, Lupoia și Valea Mare de Codru), Mociar/azi Dumbrava (cu filiile Cheșa, Ginta, Râpa și Tinca), Rogoz (cu filiile Copăceni și Răbăgani), Sâmbăta (cu filiile Ceica, Ceșoara, Cârpeștii Mari, Cârpeștii Mici, Dobrești, Dușești, Hidiș, Rotărești și Vărășeni), Vintere (cu filiile Căpâlna, Săldăbagiu Mic/sau de Beiuș și Suplacu de Tinca)⁴³. Populația de confesiune greco-catolică era în număr de 5.621 suflete⁴⁴. La acea dată districtul protopopial Holod era al treisprezecelea ca mărime dintre cele nouăsprezece, câte existau în cadrul episcopiei greco-catolice de Oradea, cuprinzând 4 % din totalul greco-catolicilor de pe cuprinsul eparhiei (138.299 suflete)⁴⁵. La începutul perioadei interbelice, odată cu reorganizarea episcopiei de Oradea, protopopiatul Holod a fost desființat, parohia Holod fiind inclusă din nou în protopopiatul Beiuș⁴⁶.

În șematismele episcopiei orădene, de până în 1845 inclusiv, numele satului Holod apare sub forma Hydas/Hidas-Telek, adică „moșia/lotul de pe Hodișel”, probabil o reminescentă a statutului îndelungat de prediu. În cel din 1840, districtul vicerhidiaconal (protopopiatul) apare ca „Hollod”, în timp ce satul este în continuare „Hidas-Telek”. Odată cu șematismul din 1847 este utilizat și toponimul Holod, sub forma „Holodu”, alături de forma mai veche „Hidas-Telek”⁴⁷. În cel din

⁴¹ *Ibidem*, p. 104.

⁴² A se vedea în acest sens șematismele din perioada respectivă.

⁴³ *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909, a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 209*, Nagyvárad, 1909, p. 144-154.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 154.

⁴⁵ Date preluate pe baza *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909, a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 209*, Nagyvárad, 1909, p. 282. Pentru o prezentare detaliată a protopopiatului Holod între 1850-1900: Silviu Sana, „...pentru sufletele credincioșilor săi...” *Structuri bisericești și școlare în Eparhia Greco-Catolică de Oradea-Mare (1850-1900)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2011, p. 83-86.

⁴⁶ A se vedea în acest sens: *Șematismul venerabilului cler al Diecezei Române Unite de Oradea Mare pe anul 1934*, Tipografia „Scrișul Românesc”, Oradea, 1934, p. 70-86.

⁴⁷ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno MDCCCXLVII*, M. Varadini, 1847, p. 148.

1854 se folosește din nou doar forma „Hidas-Telek”, pentru ca din 1857 să se impună denumirea Holod (grafiat frecvent Hollod).

3.2. Date demografice referitoare la parohia greco-catolică Holod și la satul omonim

În cele ce urmează încercăm să reconstituim populația parohiei Holod, bazându-ne pe datele oferite de șematismele episcopiei greco-catolice de Oradea. Pentru anii în care dispunem de informații, vom prezenta și evoluția demografică a populației de alte confesiuni/religii din satul Holod⁴⁸.

Anul	Greco-catolici sat Holod	Greco-catolici din filii aparținătoare parohiei Holod	Ortodocși (Holod)	Romano-Catolici (Holod)	Calvini (Holod)	Izraeliți (Holod)	Total parohie	Total sat Holod
1813 ⁴⁹	342	-	-	-	-	-	342	342
1822 ⁵⁰	263	-	-	-	-	-	263	263
1828 ⁵¹	279	38	-	-	-	-	317	279
1840 ⁵²	369	62	-	-	-	-	431	369
1847 ⁵³	420	145	-	-	5	-	555	425
1857 ⁵⁴	450	104	-	-	-	-	544	450
1867 ⁵⁵	475	24	-	-	-	-	498	475
1890 ⁵⁶	436	4	4	1	-	10	440	451

⁴⁸ Deoarece, pentru anumite perioade există un număr mare de șematisme, unele din ani consecutivi, vom prezenta date selectate la interval mai mare de ani.

⁴⁹ *Catalogus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Graeco-Catholicae M. Varadinensis pro anno MDCCCXIII* (1813), p. 44.

⁵⁰ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno a Christo Nato MDCCCXXII*, Magno - Varadini, 1822, p. 63.

⁵¹ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno a Christo nato MDCCCXXVIII*, M. Varadini, 1828, p. 68. În 1828 filiile parohiei greco-catolice Holod erau: Hodiș, Forosig, Incești, Lupoia, Miheleu și Valea Mare de Codru, sate cu populație majoritar ortodoxă.

⁵² *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno MDCCCXL*, Varadini, 1841, p. 101. În 1840 parohiei Holod îi erau arondate aceleași filii, la care se adăuga moara de pe râul Holod.

⁵³ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCXLVII*, Magno-Varadini, 1847, p. 148. Aceleași filii ca și în anii anteriori, mai puțin moara. În parohie existau 61 de școlari, dar nu exista clădire pentru școală.

⁵⁴ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLVII*, Magno-Varadini, 1857, p. 40-41. Aceleași filii ca și anterior. În parohie existau 48 de elevi. Dacă în 1854 încă nu exista școală (*Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLIV*, Magno-Varadini, 1854, p. 48), acum (1857) se precizează că există clădire pentru aceasta.

⁵⁵ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLXVII*, Magno-Varadini, 1867, p. 53. Filii erau: Hodiș, Lupoia și Valea Mare de Codru. În parohie erau 50 de elevi. Învățător era Theodor Bărbuș, absolvent al preparandiei din Arad.

⁵⁶ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr.R.Cath. pro anno MDCCCXC*, Magno-Varadini, 1890, p. 80. Filii erau tot Hodiș, Lupoia și Valea Mare de Codru. În parohie erau 46 de elevi. Învățător și cantor era Aurel Marian.

Anul	Greco-catolici sat Holod	Greco-catolici din filii aparținătoare parohiei Holod	Ortodocși (Holod)	Romano-Catolici (Holod)	Calvini (Holod)	Izraeliți (Holod)	Total parohie	Total sat Holod
1900 ⁵⁷	473	3	4	-	4	16	476	497
1909 ⁵⁸	545	19	2	3	12	7	564	569
1934 ⁵⁹	730	23	?	?	?	?	753	730 (?)

Datele din tabel credem că sunt concludente și arată o creștere a numărului de locuitori, atât în sat, cât și în parohie. Singura perioadă de regres demografic se înregistrează după anul 1813. Credem că aceasta s-a datorat foametei și epidemiei de ciumă dintre 1813-1817. Aceste fenomene s-au manifestat la nivelul întregii Crișane și în Transilvania⁶⁰. Foarte afectați de aceste fenomene au fost și locuitorii din parohia Holod. Dacă în 1813 se înregistrau două decese, în 1814 – patru și opt în 1815, în 1816 se ajunge la 34, din care 10 datorate foametei⁶¹. În 1817, din 35 de decese, 15 sunt puse pe seama foametei⁶². În 1818 au fost înregistrate 14 decese, nici unul nemaivând foametea drept cauză. În acest interval a scăzut substanțial și natalitatea; de la o medie de 13,6 nașteri pe an, între 1809-1816, la doar trei în 1817⁶³.

După acest interval nefericit populația satului și a parohiei a continuat să crească în limitele sporului natural. Remarcăm faptul, că până spre 1860, crește și numărul greco-catolicilor din filii, după care acesta scade spre cifre aproape nesemnificative la final de secol XIX. Spre finalul aceluiași secol își fac apariția în sat și câteva familii de romano-catolici, calvini, ortodocși și evrei⁶⁴.

⁵⁷ *Schematismus historicus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno jubilarum 1900 a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 200*, Magno-Varadini, 1900, p. 206-207. celeași filii ca și la 1890. Existau 45 de elevi. cantor și învățător era Grigorie Egri.

⁵⁸ *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909, a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 209*, Nagyvárad, 1909, p. 146-147. Filii erau tot cele dinainte, plus Forosig. Școală de zid construită în anul 1907. Existau 49 de elevi (29 băieți și 20 fete). Cantor și învățător era Aurel Maghiar.

⁵⁹ *Șematismul veneratului cler al Diecezei Române Unite de Oradea Mare pe anul 1934*, Tipografia „Scrișul Românesc”, Oradea, 1934, p. 77. Filii erau Forosig, Hodiș și Lupoia. Nu se mai precizează numărul elevilor, deoarece școala era acum de stat. Învățătorul Ioan Tamaș era și cantor.

⁶⁰ Ioan Ciorba, *Marea foamete din Transilvania dintre anii 1813-1817*, Editura Arca, Oradea, 2007 (ed. a II-a, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2017).

⁶¹ *Ibidem*, ed. a II-a, p. 251.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, p. 261-262.

⁶⁴ Prezența acestora din urmă, este marcată până astăzi (în afara poveștilor păstrate în memoria colectivă a satului), de existența unui mic cimitir evreiesc, pe dreapta drumului Holod-Dumbrăvița Mică, la 50 de metri de podul de peste Hodișel, în sensul de mers către Dumbrăvița Mică.

Recensămintele realizate de autorități confirmă datele extrase din șematismele Episcopiei de Oradea. Vom lua spre exemplificare recensământul din anul 1900⁶⁵. Conform acestuia, în Holod locuiau 537 persoane (în șematism sunt consemnate 497). După religie/confesiune aceștia ar fi: greco-catolici: 488 (mai mulți cu 15 decât în șematism), romano-catolici: 14 (în șematism nu figurează), ortodocși: 7 (în șematism 4), reformați/calvini: 9 (mai mulți cu cinci decât în șematism), evanghelici/luterani: 1 (în șematism nu apare), izraeliți: 18 (în șematism 16). Constatăm că valorile demografice între cele două surse sunt destul de apropiate, referendumul consemnând mai mulți membri ai unor confesiuni specifice etniei maghiare. De altfel la etnia maghiară au fost incluși și evreii, la această rubrică, specificându-se că în sat trăiesc 495 români și 42 maghiari.

Avem, din aceste date, imaginea unei comunități cu o majoritate românească, greco-catolică, la care, spre finalul secolului al XIX-lea, se adaugă și familii de altă naționalitate și religie/confesiune. Atractivitatea satului a crescut cu siguranță după anul 1886, când Holodul a devenit o stație de cale ferată importantă pe ruta Oradea – Ceica – Holod – Beiuș – Vașcău⁶⁶. În noiembrie 1887 s-a deschis calea ferată Holod – Sâmbăta – Dobrești. Importanța Holodului ca nod feroviar a crescut după ce s-a mai deschis o legătură spre Oradea și Timișoara, prin calea ferată Holod – Tinca – Ciumeghiu, care intersecta magistrala Oradea – Arad – Timișoara. În consecință, la Holod a fost amenajat și un depou. Numeroși bărbați din Holod și Vintere au început să lucreze la căile ferate, fapt care a adus un plus de prosperitate și de educație în zonă, „coarnele plugului” nemaifiind singura opțiune de viață pentru tinerii de aici.

3.3. Parohii Holodului

Numele preotului	Anii între care a funcționat
Michael Nyistor	1813-?
Simeon Corneli	1822-?
Demetriu Papp	1824-1831
Nicolae Vulcan	1831-1844
Theodor Vlass	1844-1865
Ioan Popp	1865-1907, ultimii doi ani ca pensionar
Ioan Popp	1905-1914
Victor Popp	1914-1924
Victor Ghergariu	1925-1939
Liviu Moza	1939-?
Cornel Marian	? - 1948

Primul șematism al Episcopiei Greco-Catolice de Oradea ne oferă informația că în acel an slujitor al altarului la Holod era preotul **Mihail**

⁶⁵ Traian Rotariu (coord.), *Recensământul din 1900. Transilvania*, Editura Staff, București, 1999, p. 138-139.

⁶⁶ Nagy Sándor, *Biharvármegye földrajza. A biharmegyei és a nagyváradi tanszermúzeum által 400 frankkal jutalmazott pályamű, térképpel*, Nagyvárad, 1886, p. 29.

Nyistor/Nistor, parohia având un număr de 342 de suflete care împărtășeau credința greco-catolică⁶⁷.

Parohul s-a născut la 7 octombrie 1784 și a fost hirotonit la 26 octombrie 1806. Nu știm câți ani a slujit în parohia Holod. Știm însă cu certitudine că între anii 1822-1845 a fost paroh la Vășad (probabil localitatea lui de origine), unde avea să se formeze o adevărată pepinieră de preoți greco-catolici. Mai mult decât atât, Mihail Nyistor a fost sfătuitorul lui Ioan Vancea, cel care avea să ajungă mitropolit⁶⁸. Credem că a fost o rudă apropiată cu mama acestuia (născut în anul 1820 la Vășad), Floarea Nistor, care a fost căsătorită cu Gheorghe Vancea.

Fiul său Grigore (1825-1877), a studiat teologia la Strigoni (Esztergom, oraș în Ungaria)⁶⁹ și Tîrnavia (Trnava, oraș în Slovacia, denumirea în maghiară este Nagy Szombat). A fost hirotonit în 1850, după căsătoria cu Amalia Crețu. În anul școlar 1849/1850 a fost profesor la liceul din Beiuș⁷⁰. A slujit în parohiile Betfia, Fărnașiu și, o perioadă mai lungă, între 1853 și 1872, la Pișcolt, reușind construirea bisericii de zid din această parohie, cu hramul „Sf. Arh. Mihail și Gavril”⁷¹. În 1859 s-a născut la Pișcolt fiul acestuia, Iuliu, absolvent și el de teologie, profesor multă vreme la Blaj.

Mihail Nyistor a repausat la 21 aprilie 1846⁷².

I-a urmat în parohia Holod, **Simeon Corneli**, care s-a născut la 14 februarie 1793. A fost hirotonit la 5 martie 1820⁷³. În 1822 era paroh la Holod, parohia aparținând de distr. Crișului, alături de alte 17 parohii⁷⁴. Nu a rămas mult după aceea la Holod, pentru că în anul 1824 îl găsim ca paroh la Betfia, distr. Oradea. Nici acolo nu va staționa prea mult, întrucât în 1827-1834 slujea ca paroh la Aradu Vechi, în protopopiatul Părților Bănățene. A trecut la cele veșnice în 9 decembrie 1837⁷⁵. Asesor consistorial, se pare că în anul repausării era și protopop de Galșa.

Câțiva ani mai mult decât predecesorul său a slujit **Demetriu Papp**. Acesta s-a născut în 11 noiembrie 1790. A absolvit teologia la Oradea, fiind hirotonit în 11 iulie 1818. La începutul preoției a fost capelan în Leta Mare, apoi administrator în

⁶⁷ *Catalogus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Graeco-Catholicae M. Varadinensis pro anno MDCCCXIII* (1813), p. 44.

⁶⁸ Silviu Sana, *Un bihorean la Blaj – Mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa (1820-1892)*, <http://www.istorielocala.ro/index.php/biblioteca-judeteana-gheorghe-sincai-bihor/item/213-comemorare.html>, accesat la 23 martie 2020.

⁶⁹ Szabó Miklós, *Erdélyiek Magyarországi Egyetemeken 1848 előtt*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2005, p. 137.

⁷⁰ *Programa Gimnaziului Superior Gr. Cat. și a Școalelor Normale din Beiușiu pre anul scol. 1889-1890*, Beiuș, 1890, p. 31.

⁷¹ Flaviu Ștefan Zancu, *Monografia parohiei Pișcolt*, Editura Primus, Oradea, 2008, p. 35.

⁷² *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno MDCCCXLVII*, M. Varadini, 1847, p. 225.

⁷³ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno 1835*, Magno-Varadini, 1835, p. 55, 138.

⁷⁴ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno a Christo Nato 1822*, Magno-Varadini, 1822, p. 63.

⁷⁵ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum Pro anno M.D.CCC.XXXVIII*, Magno-Varadini, 1838, p. 139.

Sititelec. A funcționat în parohia Holod între anii 1824-1831⁷⁶. Între 1832-1843 știm că a slujit la Spinuș (distr. Barcău)⁷⁷. Din anul 1844 până în anul repausării a slujit în parohia Petrani, distr. Crișului⁷⁸. În anul 1864 era distins cu titlul de vice-arhidiacon onorar⁷⁹. A trecut la cele veșnice în 20 decembrie 1874⁸⁰.

Nepot de frate al episcopului Samuil Vulcan, părintele **Nicolae Vulcan** s-a născut la 13 decembrie 1805 în Șinca Veche (Făgăraș). A studiat teologia la Viena⁸¹. S-a căsătorit cu Victoria Irinyi (Irimie, născută în 1813 la Leta Mare). A fost hirotonit în 21 august 1831⁸². Probabil că prima parohie în care a slujit a fost Holod, unde știm că era instalat deja în anul 1832⁸³. În anul 1840, când a fost înființat protopopiatul Holod, vice-arhidiacon a fost numit Nicolae Vulcan, el fiind și inspector al școlilor confesionale și asesor consistorial⁸⁴.

Desigur, evenimentul principal întâmplat în familia Vulcan în răstimpul petrecut la Holod a fost nașterea, la 31 martie 1841 a fiului Iosif, fondatorul revistei *Familia* și autorul atâtor fapte notabile pentru cultura românilor din Transilvania și Ungaria. Botezul copilului a fost oficiat de către parohul din Vintere, Gavrilă Papp, iar nași au fost soții Samuil și Ana Galbory⁸⁵.

Între 1845-1871 îl găsim vice-arhidiacon și paroh pentru românii din Leta Mare⁸⁶. La 16 septembrie 1873 îi repausează soția, care a fost înmormântată la Leta Mare⁸⁷.

⁷⁶ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno bissextili 1824*, Magno-Varadini, 1824, p. 63.

⁷⁷ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno 1835*, Magno-Varadini, 1835, p. 67.

⁷⁸ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno MDCCCXLIV*, M. Varadini, 1844, p. 133; *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLVII*, Magno-Varadini, 1857, p. 38.

⁷⁹ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLXIV*, Magno-Varadini, 1864, p. 66, 128.

⁸⁰ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLXXXI*, Magno-Varadini, 1881, p. 132.

⁸¹ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno a Christo Nato M. D. CCC. XXIX. Incorporationis 72 Parochiarum anno V*, Magno-Varadini, 1829, p. 110.

⁸² *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno 1835*, Magno-Varadini, 1835, p. 79, 144.

⁸³ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno bissextili 1832*, Magno-Varadini, 1832, p. 68.

⁸⁴ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno MDCCCXL*, M. Varadini, 1840, p. 39, 100.

⁸⁵ Teodor Neș, „Figuri bihorene”, în *Familia*, Oradea, seria III, anul III, nr. 2, februarie 1936, p. 3-17.

⁸⁶ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno MDCCCXLV*, M. Varadini, 1845, p. 67-68.

⁸⁷ <http://www.rador.ro/2015/04/26/pe-urmele-lui-iosif-vulcan/> (accesat la 22 martie 2020).



În 1881 era canonic custode și arhidiacon al Barcăului⁸⁸. A trecut la cele veșnice în 20 aprilie 1884⁸⁹.

I-a urmat într-o slujire, preluând totodată și funcțiile de vice-arhidiacon și inspector al școlilor confesionale, pr. **Theodor Vlass**. Acesta s-a născut la 4 decembrie 1796, a absolvit teologia la Oradea și a fost hirotonit în 12 martie 1820⁹⁰. A fost administrator parohial la Ioaniș, Mociar (Dumbrava), iar din 1844 la Holod, deținând și funcția de vice-arhidiacon al districtului omonim, după cum am precizat. În 1867 avea titlul de preot emerit⁹¹. A trecut la cele veșnice în 22 august 1871, aflat deja la pensie⁹².

Succesorul său, **Ioan Popp** a avut o slujire de patru decenii la Holod, cea mai lungă dintre toți parohii. S-a născut la 16 iunie 1823 în Mocrea (localitate care acum aparține de orașul Ineu, jud. Arad). A absolvit liceul în anul 1843 la Oradea, iar teologia a urmat-o la Tyrnavia⁹³, absolvind în anul 1847⁹⁴. A fost hirotonit în 6 august 1848. După hirotonire a fost vreme de un an profesor la Beiuș. Din anul 1849 a fost preot cooperador la Chereuș. Între anii 1850-1855 a fost paroh în

⁸⁸ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLXXXI.*, Magno-Varadini, 1881, p. 15.

⁸⁹ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno MDCCCXC*, Magno-Varadini, 1890, p. 144.

⁹⁰ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno MDCCCXLV*, M. Varadini, 1845, p. 68, 145.

⁹¹ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLXVII*, Magno-Varadini, 1867, p. 87, 120.

⁹² *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLXXXI*, Magno-Varadini, 1881, p. 130.

⁹³ Petru Tămaian, *Istoria Seminarului și a educației clerului diecezei române-unite de Oradea*, Tipografia și litografia românească, Oradea, 1930, p. 80.

⁹⁴ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno MDCCCXLVII*, M. Varadini, 1847, p. 219.

localitatea sa natală⁹⁵. Menționăm că Mocrea a devenit parohie greco-catolică în anul 1832. În 1854 în această parohie, aparținătoare districtului Galșa, trăiau 710 credincioși la care se adăugau cei 30 din promontoriul Mocrea⁹⁶.

Din anul 1865 a trecut în parohia Holod, îndeplinind multă vreme și funcția de vice-arhidiacon al protopopiatului Holod și inspector al școlilor confesionale. În 1867 avea deja titlul de vice-arhidiacon onorar (așa cum am mai precizat vicerarhidiacon/protopop în această perioadă a fost Ioan Clintoc, parohul din Vintere). În parohia Holod și cele două filii Farkas Patak (Lupoia) și Nagy Patak (Valea Mare de Codru) trăiau 498 de credincioși⁹⁷. În anul 1895 era deja vice-arhidiacon al districtului Holod⁹⁸.

S-a distins și prin ajutorarea unor lăcașuri mănăstirești, cum s-a întâmplat în 1898 când a fost colectantul pentru zona Holodului, el oferind renovării lăcașului de la Prislop 2 florini⁹⁹. În 1874 era edificată casa parohială de cărămidă existentă și astăzi, iar o casă pentru cantor în 1885¹⁰⁰.

Nu avem prea multe informații despre familia părintelui Ioan Popp. Știm doar că o fiică, Valeria, s-a căsătorit cu teologul absolvent Ambroziu Marchiș¹⁰¹. Acesta, născut în 1864, a absolvit teologia în 1887. Hirotonit în anul 1888¹⁰², a fost numit administrator la Șauaieu (distr. Oradea). A avut însă o viață foarte scurtă, repausând în 28 aprilie 1890¹⁰³. Nu cunoaștem ce s-a întâmplat cu tânăra soție.

Părintele Ioan Popp a fost asesor consistorial. Examenul prosinodal l-a absolvit în anul 1858. A trecut la cele veșnice în 10 ianuarie 1907, după 59 de ani de preoție¹⁰⁴. Avea titlul de arhidiacon onorar și era deja pensionar¹⁰⁵.

Vreme de aproximativ un deceniu a slujit la Holod, un preot cu același nume ca al parohului dinaintea sa, grafiat însă altfel, **Ioan Papp**. Putem spune că

⁹⁵ *Schematismus historicus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno jubilarum 1900 a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 200*, Magno-Varadini, 1900, p. 140, 206, 318.

⁹⁶ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLIV*, Magno-Varadini, 1854, p. 32.

⁹⁷ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLXVII.*, Magno-Varadini, 1867, p. 53, 114.

⁹⁸ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno MDCCCXCV*, Magno-Varadini, 1895, p. 81.

⁹⁹ *Revista Orăștiei*, Orăștie, an IV, nr. 41, 10/22 octombrie 1898, p. 164.

¹⁰⁰ *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909, a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 209*, Nagyvárad, 1909, p. 146.

¹⁰¹ *Familia*, Oradea, an XXIII, nr. 16, 19 aprilie/1 mai 1887, p. 192.

¹⁰² *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno MDCCCXC*, Magno-Varadini, 1890, p. 38, 161.

¹⁰³ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno MDCCCXCV*, Magno-Varadini, 1895, p. 149.

¹⁰⁴ *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909, a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 209*, Nagyvárad, 1909, p. 293.

¹⁰⁵ Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș. 1828-1928. Cu o privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Tiparul Tipografiei „Doina”, Beiuș, 1928, p. 145.

vorbim despre o personalitate de importanță majoră, deoarece a fost distins cu titlul de protopop emerit greco-catolic, fiind și asesor consistorial. El s-a născut în 2 aprilie 1865 la Supuru de Jos (jud. Satu Mare), în familia învățătorului Ioan Papp¹⁰⁶ și a Mariei Cărbunaru.

Liceul l-a absolvit la Beiuș în 1886, în anul examenului de maturitate fiind coleg cu viitorii preoți greco-catolici Antoniu Băliban, Andrei Bogdan, George Cavași, dar și cu viitorul avocat Iustin Ardelean, ajuns prefect al județului Bihor¹⁰⁷. A urmat teologia la Seminarul latin din Oradea. S-a căsătorit cu Letiția Șimonca (născută în 1874 la Babța). A fost hirotonit în 30 aprilie 1891¹⁰⁸.

A debutat prin a fi administrator al parohiei Drăgești, de lângă Holod, care număra în anul 1895 un număr de 708 credincioși greco-catolici, împreună cu filiile Bucium, Bucuroaia și Poiana Tășad. În anul 1895 trece examenul prosinodal.

Din 1905 a fost transferat ca paroh la Holod, o parohie mai mică decât Drăgeștiul¹⁰⁹, îndeplinind însă funcția de vice-arhidiacon al districtului omonim. Era deja membru al Consistoriului orădean.

Probabil că a avut o fiică, Emilia (Emy), care în 18 februarie 1912 s-a căsătorit la Holod cu medicul dr. Valer Muste (Lăpușul-unguresc, azi Lăpuș, oraș în jud. Maramureș)¹¹⁰.

A slujit o perioadă la Holod alături de fostul paroh Ioan Popp, care trecuse în pensie. În 1907, anul decesului parohului anterior, a fost ridicată clădirea școlii confesionale¹¹¹. A fost transferat ca paroh în Ardusat (azi în jud. Maramureș) la

¹⁰⁶ *Ioan Papp* (1838-1901). Învățător greco-catolic, s-a născut la Racova, într-o familie de învățător, a absolvit Preparandia la Oradea. S-a căsătorit cu Maria Cărbunar (dintr-o familie învățătoarească cu renume din Sătmar). A funcționat peste patru decenii ca învățător la Supuru de Jos. A avut o familie cu mai mulți copii, dintre aceștia, Ioan ajungând preot, iar Patriciu învățător.

¹⁰⁷ Constantin Pavel, *op. cit.*, p. 189.

¹⁰⁸ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno MDCCCXCV*, Magno-Varadini, 1895, p. 82, 171.

¹⁰⁹ *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909, a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 209*, Nagyvárad, 1909, p. 28, 147, 340.

¹¹⁰ *Românul*, Arad, an II, nr. 25, 1/14 februarie 1912, p. 8.

¹¹¹ *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909, a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 209*, Nagyvárad, 1909, p. 146. Aceasta a rămas clădire a școlii și după etatizarea școlilor confesionale consecință a adoptării legii învățământului primar din 1924 și a legii învățământului particular din 1925. În perioada interbelică a fost extinsă. A avut această destinație până spre 1970 când s-a ridicat noua clădire a școlii din sat. „Școala veche” cum era numită de bătrânii din sat a funcționat apoi ca și clădire a grădiniței până în urmă cu câțiva ani, când în locul vechii clădiri a căminului cultural (ridicată în 1942), s-a construit o nouă clădire pentru grădiniță. În prezent, vechea clădire a școlii mai adăpostește într-o aripă postul de poliție comunal.

sfârșitul anului 1914¹¹². A trecut la veșnicie în 19 august 1918¹¹³ la Ardușat. În momentul repausării se afla în al 53-lea an al vieții, din care 28 dedicase preoției¹¹⁴.

Locul său în parohia Holod a fost luat de către **Victor Pop**, care a văzut lumina zilei la 14 ianuarie 1883 în Chereluș (localitate aflată în componența comunei Șicula, jud. Arad), în familia parohului local, protopopul greco-catolic de Șimand, Ioan Pop și a Cristinei Crețu¹¹⁵.

Tatăl său, Ioan Pop (1838-1897), a absolvit teologia în anul 1863 la Pesta¹¹⁶, fiind hirotonit în același an. A debutat ca administrator la Șimand, a fost apoi preot-cooperator la Catedrala episcopală din Oradea și profesor la Preparandia din același oraș. A trecut apoi în parohia Giriș, mai întâi ca preot-capelan al socrului său¹¹⁷, iar după repausarea acestuia, ca administrator¹¹⁸. Își va lega apoi viața de Chereluș, fiind și protopop, cel puțin din anul 1890¹¹⁹ până a trecut la cele veșnice¹²⁰. La data repausării era asesor consistorial atât pentru Episcopia de Oradea cât și pentru cea de Lugoj¹²¹.

Mama lui Victor Pop, Cristina (1848-1903), s-a născut în familia preotului Gheorghe Creț (1800-1868) și a Ecaterinei Illés. Tatăl său a absolvit teologia la Pesta, fiind hirotonit în 1827. A slujit în parohiile Fiziș, Oradea, Pișcolt și Girișul de Criș. A avut o familie numeroasă, mulți dintre copii ajungând intelectuali. În timpul evenimentelor din 1848-1849 a fost prins ca „agitator” și adus în fața tribunalului statarial unde a fost acuzat că a adus injurii lui Kossuth, preamărindu-l pe împărat. După înfrângerea revoluției maghiare a fost recompensat de către Curtea Imperială cu „Crucea de Aur”¹²².

La moartea mamei lui Victor Pop, în anul 1903, îi mai trăiau următorii frați și surori: Veturia (căsătorită cu profesorul George Papp din Arad), Silvia (căsătorită

¹¹² *Unirea*, Blaj, an XXIV, nr. 131, 22 decembrie 1914, p. 4.

¹¹³ *Șematismul Venerabilului Cler al Diecezei Române Unite de Oradea-Mare pe anul 1934*, Oradea, 1934, p. 218.

¹¹⁴ Valentin Băințan, *Ardusat – străveche vatră românească*, Baia Mare, 1997, p. 111.

¹¹⁵ *Unirea*, Blaj, an LII, nr. 6, 7 februarie 1942, p. 3 (necrologul lui Victor Pop – fără autor/autori). O utilă notă biografică și fotografia lui Victor Pop se găsesc și în: Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților. Ioachim Crăciun. Documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 275.

¹¹⁶ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLXI.*, Magno-Varadini, 1861, p. 86.

¹¹⁷ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLXVII.*, Magno-Varadini, 1867, p. 33, 115.

¹¹⁸ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno MDCCCLXXI.*, Magno-Varadini, 1871, p. 33, 120.

¹¹⁹ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno MDCCCXC.*, Magno-Varadini, 1890, p. 18, 51.

¹²⁰ *Schematismus historicus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno jubilarum 1900 a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 200*, Magno-Varadini, 1900, p. 272.

¹²¹ *Biserica și școala*, Arad, an XXI, nr. 35, 31 august (12 septembrie) 1897, p. 285-286 (nici acest necrolog nu a fost semnat).

¹²² Viorel Câmpean, *Preoți din Sătmar*, ms.

cu preotul Silviu I. Selăgian), Silviu, Victor, Aurora și Iancu¹²³. Silviu, fratele mai mare al lui Victor, a absolvit liceul la Beiuș, apoi a urmat studii juridice la Academia de Drept din Oradea, între anii 1895-1899. Aidoma lui Silviu, și mezinul Iancu (Ioan), născut în 1889 la Chereuș, a urmat studii de drept¹²⁴.

Victor Pop a urmat studiile secundare la Liceul Premonstratens din Oradea. De notat că religia și limba și literatura română i-au fost predate de către preoții-profesori **Iuliu Pappfalvay, Felician Bran și Petru Popescu**. **Între colegi i-am distins de-a lungul celor 7 ani petrecuți aici pe viitorii preoți greco-catolici Eugeniu Gentz, George Kerezsi, Vasile Barbul, Cecil Demian și Romul Erdelyi dar și pe viitorul prefect Ilie Carol Barbul**¹²⁵.

Ultima clasă de liceu a urmat-o la Beiuș, obținând bacalaureatul în anul 1901. A fost coleg în anul absolvirii cu viitorii preoți greco-catolici, Vasile Barbul, Iuliu Erdős, Mihai Pop, Ioan Turdeanu, Petru Herzegh, dar și cu Ioan Bolchiș (director la P.T.T.R.), Traian Sfurlea (pretor), Eugen Nyéki (avocat) sau Victor Popovici (profesor, secretar al Liceului „Samuil Vulcan” din Beiuș)¹²⁶. **Victor Pop a fost un elev silitor, fiind răsplătit cu premiu în cărți dar a fost și stipendiat cu 40 de coroane din Fundația Vulcan**¹²⁷.

Studiile universitare teologice le-a absolvit la Budapesta. Conform datelor furnizate de autorul/autorii necrologului publicat în „Unirea”, acesta le-ar fi urmat la Seminarul Central din Budapesta, absolvind în



¹²³ https://library.hungaricana.hu/hu/view/Gyaszjelentesek_DebreceniRefKollNagykonyvtara_PE_POPU, (accesat la 21 martie 2020).

¹²⁴ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 2000, p. 636, 648.

¹²⁵ *A Jászóvári Prémontrei Kanonokrend Nagyvárad Főgymnasium Értesítője az 1893-1894 iskolai évről*, Nagyvárad, 1894, p. 64, 66, 106-107; *A Jászóvári Prémontrei Kanonokrend Nagyvárad Főgymnasium Értesítője az 1894-1895 iskolai évről*, Nagyvárad, 1895, p. 97, 154-155; *A Jászóvári Prémontrei Kanonokrend Nagyvárad Főgymnasium Értesítője az 1895-1896 iskolai évről*, Nagyvárad, 1896, p. 148, 194-195; *A Jászóvári Prémontrei Kanonokrend Nagyvárad Főgymnasium Értesítője az 1896-1897 iskolai évről*, Nagyvárad, 1897, p. 65, 120-121; *A Jászóvári Prémontrei Kanonokrend Nagyvárad Főgymnasium Értesítője az 1897-1898 iskolai évről*, Nagyvárad, 1898, p. 87, 140-141; *A Jászóvári Prémontrei Kanonokrend Nagyvárad Főgymnasium Értesítője az 1899-1900 iskolai évről*, Nagyvárad, 1900, p. 75-76, 133; *A Jászóvári Prémontrei Kanonokrend Nagyvárad Főgymnasium Értesítője az 1898-1899 iskolai évről*, Nagyvárad, 1899, p. 26, 84.

¹²⁶ Constantin Pavel, *op. cit.*, p. 255.

¹²⁷ *Programa Gimnaziului Superior Gr. Cat. și a Școalelor Elementare din Beiuș pre anul școlastic 1900-1901*, Beiuș, 1901, p. 72, 77, 127-128, 139.

1905¹²⁸. Gelu Neamțu și Mircea Vaida-Voevod, folosind date trimise lui Ioachim Crăciun de către cineva din familie, indică de asemenea Budapesta ca loc al studiilor superioare de teologie, cu precizarea că ar fi funcționat aici, timp de doi ani, în calitate de catihet după finalizarea facultății¹²⁹ (în necrolog sunt menționați patru ani în această poziție).

În anul 1909, episcopul de Oradea Demetriu Radu, îl hirotonește, dispunându-l pe seama parohiei Cheț (localitate care aparține azi de orașul Marghita, județul Bihor). A fost transferat de la Cheț la Holod la sfârșitul anului 1914, primind și sarcina administrării oficiului protopopes¹³⁰. Aici va funcționa timp de 10 ani.

De perioada petrecută la Holod se leagă câteva realizări deosebite ale părintelui Victor Pop. Prin circulara din 9 iulie 1918 Ordinariatul orădean anunța promovarea unor preoți la rangul de vice-arhidiaconi (protopopi) și asesori consistoriali, printre aceștia numărându-se și Victor Pop (Papp) din districtul Holodului¹³¹. Printre fruntașii din împrejurimile Beiușului care au participat la Conferința Partidului Național Român ținută la Oradea în 3 noiembrie 1918 s-a numărat și Victor Pop, alături de dr. Ioan Ciordaș din Beiuș, dr. Alexandru Pteancu, dr. Constantin Pavel, etc.¹³²

La 1 decembrie 1918 era prezent la Alba Iulia, făcând parte din Marea Adunare Națională, ca membru de drept, alături de alte fețe bisericești¹³³. Menționăm că, de la Holod, a mai făcut parte din Marea Adunare Națională și administratorul domeniului episcopal greco-catolic, Sever Sălăgean, în calitate de reprezentant al despărțământului Ceica al „Astrei”¹³⁴. Acesta din urmă s-a distins prin acțiunile cultural-educative întreprinse în satele din zonă, încă de la înființarea acestui despărțământ în anul 1910¹³⁵. Astfel, putem spune că din cei 1228 deputați ai Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, doi veneau de la Holod¹³⁶. Mai mult,

¹²⁸ *Unirea*, Blaj, an LII, nr. 6, 7 februarie 1942, p. 3.

¹²⁹ Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *op. cit.*, p. 275.

¹³⁰ *Unirea*, Blaj, an XXIV, nr. 131, 22 decembrie 1914, p. 4.

¹³¹ Silviu Sana, *Eparhia greco-catolică de Oradea și Marea Unire (1918-1919)*, Cluj-Napoca, 2018, p. 28.

¹³² Augustin Țărău, Radu Milian, Mihai Georgiță, *Românii din Crișana în Primul Război Mondial. Documente. De la nădejdea autonomistă la certitudinea unionistă (1848-1918)*, Editura Primus, Oradea, 2018, p. 211.

¹³³ A se vedea în acest sens: *Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria*, Sibiu, 19 ianuarie (1 februarie) 1919, nr. 7, p. 36.

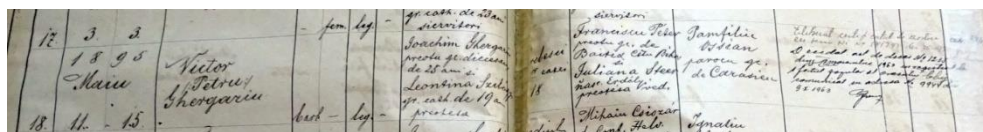
¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ Despre activitatea acestuia: Viorel Faur, „Înființarea și activitatea despărțământului din Ceica al Astrei între anii 1910-1914”, în *Crisia*, VI, Oradea, 1976, p. 265-275.

¹³⁶ Subliniem acest lucru, deoarece în monografia comunei, aceștia nu sunt amintiți nominal. Se precizează doar că: „Cu siguranță că între cei 1228 delegați la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia s-au aflat și câțiva locuitori din Holod și satele aparținătoare.” Cf. Doru Marta (coord.), Gruia Fazecaș, Gheorghe Dărăban, Gabriel Moisa, *Monografia comunei Holod*, Editura Arca, Oradea, 2012, p. 107.

După zece ani rodnici petrecuți la Holod¹³⁸, Victor Pop, va reveni în județul Arad, mai aproape de locul nașterii sale, ca paroh la Șeitin și protopop al Mureșului¹³⁹. Districtul protopopesic Mureș cuprindea trei parohii: Nădlac, Semlac și Șeitin¹⁴⁰. Aici va păstori timp de 16 ani. În 1928, la un deceniu de la Marea Unire, a fost distins cu ordinul „Steaua României” în grad de cavaler, iar în 1931 cu titlul onorific de arhidiacon¹⁴¹. Părintele Victor Pop a fost binecuvântat cu o familie numeroasă, având nu mai puțin de 14 copii.

Și alături de succesorul său în parohie, **Victor Petru Ghergariu**, locuitorii din Holod și familiile aparținătoare aveau să trăiască momente rămase până astăzi în memoria urmasilor.



¹³⁷ Cornel Sigmirean, „Elita românilor la 1918: educație, proiecte și opțiuni politice”, în *Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu»*. *Series Historica*, Supliment 1, 2016, *Elites of the Modern Period in the Romanian Historical Research (18th century to 1948)*, p. 198.

¹³⁹ *Unirea*, Blaj, nr. LII, nr. 6, 7 februarie 1942, p. 3.

¹⁴¹ Gelu Neamtu, Mircea Vaida-Voevod, *op. cit.*, p. 275.

¹⁴³ Biroul Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale, *Colecția Registrelor Parohiale de Stare Civilă*, Registrul nr. 1564, f. 76 v.-77 r.

Tatăl său, Ioachim Ghergariu, a slujit în parohiile Nădlac (jud. Arad), Borod și Borozel (jud. Bihor) și Terebești, în această parohie sătmăreană rămânând un sfert de veac. S-a distins ca un activ membru al „Astrei”, în 1913 făcând parte din comitetul director al despărțământului atunci înființat la Satu Mare, fiind totodată și un priceput conferențiar. Dintre numeroșii copii născuți în această familie cel mai cunoscut a fost profesorul și publicistul Leontin Ghergariu (1897-1980).

Victor a făcut școala primară în localitatea natală iar liceul la Beiuș, absolvind în 1913, alături de, printre alții, viitorii preoți Alexa Berinde, Demetriu Nistor, viitorii profesori Ioan Gherman și Iuliu Kavasi precum și cel care avea să devină avocatul Amos Victor Borlan¹⁴⁴. A reușit să treacă cu brio peste examenul de „maturitate”, obținând calificativul „matur”¹⁴⁵. A studiat apoi teologia la Oradea¹⁴⁶. A fost hirotonit în 7 ianuarie 1920¹⁴⁷. Între 1925-1939, a fost administrator parohial în Holod.

De o mare sărbătoare a avut partea comunitatea din Holod în duminica din 5 noiembrie 1933, când Î.P.S. Valeriu Traian Frențiu, însoțit de canonicul Ioan Georgescu și de secretarul episcopiei, pr. Vasile Barbul, a sfințit clopotul, dăruit bisericii din Holod. Salutul oficialităților a fost făcut de către consilierul Al. Văcărescu, în numele consiliului comunal și de către parohul Victor Ghergariu în numele credincioșilor. Arhiereul a făcut apel la credincioși, subliniind faptul că și ei au menirea să jertfească, asemenea conducerii episcopiei, care le-a zidit biserica. Din jertfa lor trebuia împodobit lăcașul, adică pictura, stranele; episcopul le-a promis că dacă vor reuși aceste lucruri va veni din nou în mijlocul lor, pentru a sfinți biserica¹⁴⁸. Biserica face o notă aparte printre cele din zonă, deoarece a fost realizată în stil bizantin cu elemente neobráncovenești, atât de îndrăgite de episcopul Frențiu (a se vedea în acest sens clădirile Liceului Greco-Catolic „Iuliu Maniu” din Oradea).

Se pare că au fost mobilizatoare cuvintele episcopului, pentru că după mai puțin de trei ani, la 28 iunie 1936, Holodul a îmbrăcat din nou straie de sărbătoare, în acea frumoasă zi având loc târnosirea bisericii. Și de această dată părintelui Victor Ghergariu i-a revenit sarcina de a adresa câteva cuvinte alese, tâlmăcind sentimentele de recunoștință ale fiilor săi sufletești, pentru frumosul praznic pe care le-a fost dat să-l trăiască. Slujba a fost săvârșită de către episcopul Frențiu, înconjurat de către vicarul general Dr. Gh. Miculaș, protopopul districtual Dr. Valer Hetcou, preotul-profesor Ambrosie Iluțiu profesor și Victor Ghergariu, diaconi fiind preoții Vasile Barbul și Dr. Gavril Stan. Întreaga ceremonie religioasă a fost

¹⁴⁴ Constantin Pavel, *op. cit.*, p. 264.

¹⁴⁵ *Anuarul Gimnaziului Superior Greco-Catolic și al Școlii Poporale Elementare Greco-Catolice din Belényes-Beiuș pe anul școlar 1912-1913*, Belényes, 1913, p. 106.

¹⁴⁶ *Status personalis dioecesis Magno-Varadinensis graeci-ritus catholicorum anno a Christo nato 1917*, Oradea, 1917, p. 19.

¹⁴⁷ *Șematismul Veneratului Cler al Diecezei Române Unite de Oradea-Mare pe anul 1934*, Oradea, 1934, p. 77, 236.

¹⁴⁸ *Vestitorul*, Oradea, an IX, nr. 21, 1 noiembrie 1933, p. 7.

înfrumusețată de corul Academiei teologice din Oradea. Au fost prezenți o mulțime de localnici și săteni din localitățile învecinate¹⁴⁹.

Ca răsplată a realizărilor și activității din Holod, la sfârșitul anului 1938 părintele Victor Ghergariu a primit funcția de paroh¹⁵⁰. Nu va mai rămâne mult la Holod, pentru că la sfârșitul anului 1939 s-a transferat la Sanislău, unde a slujit până în anul 1948¹⁵¹.

Nu avem prea multe amănunte despre viața părintelui Ghergariu după interzicerea Bisericii Române Unite. Probabil că a trăit la Cluj, acolo unde a trecut la cele veșnice în 9 octombrie 1963.

În parohia Holod a venit rândul să slujească unui preot bihorean, căci părintele **Liviu Moza** s-a născut la 10 octombrie 1902 în Betfia. A absolvit teologia la Academia din Oradea în anul 1926¹⁵². A fost hirotonit la 2 iunie 1927¹⁵³. Între 1925-1939 slujea la Spinuș. La sfârșitul anului 1939 s-a transferat în parohia Holod.

O mare realizare la Holod a fost, în perioada desfășurării celei de-a doua conflagrații mondiale inaugurarea Căminului cultural „Iosif Vulcan” (în 1942). Dar iată cum relatează presa evenimentul, într-o relatare semnată „av”: „La această serbare înălțătoare a luat parte multă lume din localitate și din împrejurimi; intelectuali și popor. S-a ales un comitet, cu păr. Liviu Moza ca președinte și d. Ioan Tămaș, inv. dir. ca vicepreședinte. Alți membri din comitet: dr. Coriolan Pop, Dr. Ioan Pop, Florian Flonta, Alex. Popa, Petru Sălăgeanu, Teodor Tiț (probabil Piț, n.a.), Petru Solomie, Teodor Solomie, Gh. Solomie, Teodor Șarba, I. Burca, Petru Șarba, Adam Gavra, I. Mânz și I. Solomie - Doamne ajută la cât mai mult bine!”¹⁵⁴.

Decretul de desființare a bisericii greco-catolice, emis de noile autorități comuniste ale României l-a găsit paroh la Rogoz. A fost urmărit și persecutat pentru atitudinea sa de opoziție față de unirea forțată a Bisericii Greco-Catolice cu cea Ortodoxă. Iată cum îl caracterizau „organele” prin anul 1948: „Dușman pe față al revenirii. Ține legătură cu preoți reveniți și nereveniți. Ca Zurbău Dezid, din Ciulești, chiabur Romoceza Vasile din Spinuș, reacționar, Nistor Alexandru din Marghita, Marian Cornel, Terdic Constantin din Suplacul de Barcău, etc. – Face servicii clandestine. – Are legătură cu preotul romano-catolic din Fegernic. – Dușman al regimului, nu-și îndeplinește la timp obligațiile față de stat”. Apoi: „Nu a semnat actul, agitator și recalcitrant. În comună atmosferă favorabilă”¹⁵⁵.

I-a urmat ca paroh la Holod un alt bihorean, Părintele Cornel Marian. S-a născut aproape de Holod, la 28 octombrie 1893 (sau 1890¹⁵⁶) în Rogoz.

¹⁴⁹ *Ibidem*, an XII, nr. 16-17, 15 august 1936, p. 127-128.

¹⁵⁰ *Ibidem*, an XIV, nr. 23, 1 decembrie 1938, p. 157.

¹⁵¹ Zora Belean, Ioan Belean, *Comuna Sanislău*, Editura Treira, Oradea, 2010, p. 220; *Vestitorul*, an XV, nr. 21, 1 noiembrie 1939, p. 185.

¹⁵² *Vestitorul*, Oradea, an II, nr. 19-20, 1-15 octombrie 1926, p. 6.

¹⁵³ *Șematismul Veneratului Cler al Diecezei Române Unite de Oradea-Mare pe anul 1934*, Oradea, 1934, p. 102, 240.

¹⁵⁴ *Unirea*, Blaj, an LII, nr. 8, 21 februarie 1942, p. 4.

¹⁵⁵ Sergiu Soica, *Eparhia Greco-Catolică de Oradea și Securitatea în anul 1948*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014, p. 62-63, 303.

¹⁵⁶ *Status personalis dioecesis Magno-Varadinensis graeci-ritus catholicorum anno a Christo nato 1917*, Oradea, 1917, p. 22.

A absolvit liceul la Beiuș în anul 1912, alături de viitorii preoți Ioan Andron, Petru Jancsik, Vasile Marchiș, viitorii profesori Gavril Barbul, Augustin Ossian și Ion Teușan¹⁵⁷. A fost hirotonit în 3 decembrie 1916¹⁵⁸.

În 1917 se număra printre cei câțiva preoți recent hirotoniți, în așteptarea repartizării unei parohii¹⁵⁹. În 1926 era administrator parohial în Vintere, lângă Holod¹⁶⁰. În 1934 era administrator parohial în localitatea de baștină. A primit funcția de paroh în Rogoz la sfârșitul anului 1938¹⁶¹.

În 1948 era paroh la Holod și protopop¹⁶². În același an, aflat în atenția Securității se raporta că „nu a trecut la ortodoxie, în prezent are domiciliul în comuna Holod (Bihor)”¹⁶³.

Securitatea mai afirma despre el că: „Este om cu influență și foarte periculos. Cât timp a fost în Holod a făcut servicii clandestin, timp de 2 ani de zile. Tot aici în Holod a avut legături de prietenie cu elemente dușmănoase și legionare cum a fost Bondar Teodor, învățător din Holod, fost legionar. Se adunau clandestin noaptea, la învățătoarea Buciuman Argentina, nepoata preotului nerevenit Dărăban Teodor împreună cu ginerele său Terdic Constantin și familiile lor, cum și cu preoții nereveniți. Față de regim este un dușman înfocat”¹⁶⁴.

Din cele de mai sus rezultă că a rămas la Holod și în primii doi ani de după desființarea Bisericii Greco-Catolice. Până în 1950 aici a rămas și ginerele său Terdic Constantin (fost profesor la Beiuș), care între 1948-1950 a fost învățător în sat¹⁶⁵. Despre acesta Securitatea afirma în 1954: „La unificare fiind în Holod, raionul Beiuș, sub influența directă a socrului său Marian Cornel, fost protopop în Holod, nu a revenit, cum nu au revenit toții preoți de sub conducerea lui Marian. Fiind învățător, în Holod până în 1950 a agitat împiedecând unificarea, fapt pentru care a fost mutat”¹⁶⁶. După 1950 Constantin Terdic a fost o vreme profesor la Școala Elementară cu 7 clase din Suplacul de Barcău, raionul Marghita. În aceeași perioadă, Părintele Cornel Marian a locuit la fiica și ginerele său, și a lucrat ca pedagog la aceeași școală¹⁶⁷. După anul 1954 nu mai deținem informații cu privire la acesta sau familia sa.

Timp de peste 150 de ani, preoții greco-catolici de la Holod și-au luat în serios misiunea de păstorire a credincioșilor de aici, îngrijindu-se de conduita morală a comunității, dar urmărind și educarea acestora în conformitate cu noile precepte ale modernității, susținând școala confesională a comunității, iar unii dintre

¹⁵⁷ Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș. 1828-1928. Cu o privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Tiparul Tipografiei „Doina”, Beiuș, 1928, p. 263-264.

¹⁵⁸ *Șematismul Veneratului Cler al Diecezei Române Unite de Oradea-Mare pe anul 1934*, Oradea, 1934, p. 81, 238.

¹⁵⁹ *Status personalis dioecesis Magno-Varadinensis graeci-ritus catholicorum anno a Christo nato 1917*, Oradea, 1917, p. 19.

¹⁶⁰ *Vestitorul*, Oradea, an II, nr. 3, 1 februarie 1926, p. 3.

¹⁶¹ *Vestitorul*, Oradea, an XIV, nr. 23, 1 decembrie 1938, p. 157.

¹⁶² Sergiu Soica, *op. cit.*, p. 37, 43.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 37.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 62.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 64-65.

¹⁶⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 62.

ei, precum **Victor Pop** au participat la marile evenimente din viața neamului românesc.

Fără îndoială, cercetarea acestui subiect nu a fost epuizată cu acest studiu. Tot atât de adevărat este că autorii își exprimă speranța că demersul lor și-a atins scopul, deschiderea unui nou capitol din istoria unei comunități.

A BRITISH TRAVELER'S IMPRESSIONS ABOUT ORADEA AT THE END OF THE 18TH CENTURY*

*Laura ARDELEAN***

Abstract. *Although he was advised against it by some people from his circle in Vienna, British Robert Townson went on a trip in 1793 in Hungary. His plan was to visit some places in Hungary. The most Eastern point of his travel was Oradea, a city considered by him later in his publication as being “one of the most beautiful cities in Hungary”. Even though his views are influenced by his Western mentality and his entourage, the information on the city constitutes valuable sources, completing the image of Oradea at the end of the 18th century.*

Keywords: *British traveler and scientist Robert Townson, Oradea, 18th century, urban life, society, culture of Oradea*

Introduction

Interest in Eastern Europe intensified in the 17th century, so towards the end of the century it was not only sought after by scientists, those with liberal professions and those pursuing a military or diplomatic career, but also by some adventurers, or young people, who, following the fashion of the time, included in the itinerary of their “grand tour” this area, perceived as a backwards and exotic space, where elements of Western culture intertwine with Eastern ones forming a bizarre mélange for someone who belonged to the west of the continent¹. Interest was maintained and increased throughout the 18th century. Transylvania is no exception, it is of interest to travelers, as evidenced by the numerous notes left by those who visited the land, which today constitute important sources of history to reveal the social, economic and cultural life of the past, but also for the urban development in the area. Oradea, from Bihor County, was one of the most important cities in Crișana, so it is not surprising that those who stayed in the city wanted to mention various everyday aspects that caught their attention during their stay. The British Robert Townson, highlighted in the present work, joins this constellation of travelers.

In 1793, he undertakes a study trip to Hungary from that time, and his impressions will see the light of day in London in 1797, in a volume totaling 506

* A version of this article was published in Romanian in volume entitled *Identities in the Spotlight. Dialogue in a Global World. Section: History, Political Sciences, International Relations*, ed. Iulian Boldea, Arhipelag XXI Press, Târgu Mureș, 2023.

** Lecturer, University of Oradea; e-mail: lala_ardelean@yahoo.com

¹ Sorin Șipoș, *The Romanity of the Romanians as Reflected in the Accounts of Foreign Travelers between the Years 1710 and 1810*, in *Transylvanian Review, Romanian Modernity Historical, Cultural, and Theological Paradigms*, ed. Florin Dobrei, vol. XXX, Supplement No. 1, 2021, p.7.

pages². His opinions, coming from the perspective of the scientist, give his publication the character of a historical source for the end of the 18th century. In addition to the book describing his trip to Hungary, he is the author of three more volumes, two published in 1798 (*Philosophy of Mineralogy and A Poor Man's Moralist*) and another in 1799 (*Tracts and Observations in Natural History*)³.

Some facts about Robert Townson

About Robert Townson we know that he was born in Richmond (Surrey) in 1762. His father, John Townson, was a merchant. After the death of his father, which occurred when Robert was only 10 years old, the family had to move to Shropshire in the north of England. He arrived in Manchester as an apprentice, but showed an early interest in the natural sciences. This is also the reason why he undertakes a series of trips to Europe. At the age of 21 he crossed, apparently mostly on foot, France and Italy, reaching Sicily. Probably considering that without a scientific method of research to acquire he will not be able to capitalize on his results and will not be able to penetrate the circles of the intellectual elite of the time, in 1787 he becomes a student at the École des Mines in Paris, where he studies mineralogy and metallurgy. In 1788, however, he returns home, so that a year later he enrolls at the University of Edinburgh, where he studies medicine, chemistry and natural sciences⁴. At the suggestion of James Hutton, considered the father of modern geology, he was elected a Fellow of the Royal Society of Edinburgh. He then visits the universities of Copenhagen and Uppsala⁵. In 1791 (1792?) he also enrolled at the University of Göttingen, where in 1795 he obtained the title of Doctor of Medicine⁶. During his stay in Göttingen he undertakes trips to France and Austria, where he also visits the University of Vienna and plans a trip to Hungary, which materialized between May and October 1793. Returning home to England, in 1795 he received the title of LLD (Doctor of law) from the University of Edinburgh⁷. Then a period of fumbling and attempts that were thwarted follows, failing to find financial support for his projects, some perhaps even on the grounds that they would be too daring, so, being disappointed, after the death of his mother in 1805, he decides to leave the country and emigrate to Australia, probably also influenced by his brother, John Townson, who had served here as an officer in the

² Robert Townson, *Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793*, London, 1797.

³ Péter Rózsa, Miklós Kázmér, Gábor Papp, *op.cit.*, p.131.

⁴ Kökényi Andrea, *Robert Townson utazásai Magyarországon, 1793* [Robert Townson's Travels in Hungary, 1793], in *Aetas*, Szeged, 2013, nr.3, p.120.

⁵ <https://adb.anu.edu.au/biography/townson-robert-2743> (accessed on April 2, at 8.00 AM)

⁶ *Călători străini despre Țările Române* [Foreign Travelers about the Romanian Countries], vol. X, 2nd part, coord. Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Academiei Române Publishing House, Bucharest, 2001, p.1174.

⁷ Péter Rózsa, Miklós Kázmér, Gábor Papp, *Activities of volcanist and neptunist 'natural philosophers' and their observations in the Tokaj Mountains (NE Hungary) in the late 18th century (Johann Ehrenreich Von Fichtel, Robert Townson and Jens Esmark)*, in *Földtani Közöny*, 133/1, Budapest, 2003, p. 131-132.

British army from 1790 to 1800, and who also returned to the Australian lands in August 1806⁸.

Interestingly, we have more information about the period of his life spent in Australia. A good naturalist and versed in Latin, ancient Greek, French and German, he found it easy to get the approval of the British government, with the promise of land and other privileges and a sum of 100 pounds for books and a laboratory in which to organize it in Australia. Unfortunately for him, arriving in Sydney on June 7, 1807, he is forced, due to a series of unfortunate circumstances, to abandon his scientific plans and take up agriculture⁹. It seems that bad luck also follows him in these distant lands. On his arrival in Australia, he found his brother preparing to return to England, because the Governor of New South Wales, William Bligh, refused, until he received specific instructions from London, to grant him ownership of the 809 ha of land, land that was promised to him by the secretary of state through a letter. But still he could choose his land, buy animals and use 4 convicts as labor for 18 months. Robert, armed with a similar letter, received the same treatment. Moreover, Bligh does not appreciate his qualities as a scientist and is unsympathetic to his aspirations, and insists on consulting the governor about the use of the scientific material he has brought. As a result of this animosity, Robert thus becomes Bligh's adversary, participating in a rebellion against him. But despite being on the insurrectionary committee seeking evidence against Bligh, George Johnston who ordered the arrest and imprisonment of the governor, in turn refused to grant Townson the land he wanted on Emu Island near Penrith; although he was given 809 ha at Botany Bay, near present-day Blakehurst, and 28 head of cattle, he claimed that only half was of any use, so his 1807 and 1808 complaints against Bligh continued with those of 1809 against those who occupied this position. Governor Lachlan Macquarie initially canceled all his grants, but in 1811 granted him 680 ha at Botany, to which was added another 405 ha near Minto in New South Wales. This will be the place where he will run a farm and where he will die on 27 June 1827¹⁰.

The standard condition when some estates were granted was that the land should not be sold for 5 years and be cultivated, which also applied to Robert Townson. After 4 years in which he had to support himself from his own resources, this condition imposes limits that make him uncomfortable and thus he submits a request to be allowed to sell his goods, arguing that he wants to return to England. In the end he remains in Australia, but lives withdrawn from society, in a permanent state of dissatisfaction with the authorities, concentrating only on the administration of his farms, abandoning all his scientific projects. His farm, called Varro Ville, was one of the most beautiful and prosperous, its products were sought after.

It is only after the departure of Governor Lachlan Macquarie that some interesting information about him emerges. In 1822 he became vice-president of the

⁸ <https://adb.anu.edu.au/biography/townson-robert-2743> (accessed on April 2, 2023, at 8.00 PM)

⁹ Rózsa Péter, *Robert Townson leírása Debrecenről 1793-ból* [Robert Townson's 1793 description of Debrecen], in *Honismeret*, XLVIII. 2020/4, Budapest, p. 75-76; Kökény Andrea, *op.cit.*, p.121.

¹⁰ <https://www.eoas.info/biogs/P000838b.htm> (accessed on April 2, 2023, at 9.20 PM)

Agricultural Society and was a member of the Horticulture and Livestock Committees. In the same year he was proposed as a member of the Philosophical Society of Australasia.

Books from his personal library, offered for sale after his death, reveal that he was preoccupied in many fields.

Having no family, he bequeathed his accumulated wealth to his close relatives, namely his brother John Townson, his two nieces in England and his nephew Officer John Witts¹¹.

Reviewing Robert Townson's biographical data, we cannot help but notice that we are dealing with a very well-educated man, a good professional, a polymath, but a man endowed with a special personality, who did not hesitate to criticize when he was needed, often standing in opposition to the authorities of the time. Successive refusals to receive funding for his projects lead him to look for various, sometimes even desperate, solutions. His perseverance, his desire to be successful no matter what he did, shows that he had an obsessive nature, which is probably why he lived quite isolated in Australia, without family, until the end of his life.

The trip to Hungary

Returning to the year 1793, although some close ones tried to dissuade him, coming up with various arguments, he begins his journey from Vienna to Hungary. His entourage considered or deliberately wished to make him desist, citing that it was too risky an enterprise and that the places he wished to explore were inhabited by savages, instilling in him that he might not return again, thereby suggesting that he may even lose his life¹². Persevering, however, he crossed the border to Hungary on May 6. The duration of his journey was 6 months, during which, if we add up the places he visited, which are described in his notes in chronological order, we find that he traveled around 2000 km only in the space that belonged to Hungary¹³.

His route was as follows: he enters Hungary via Sopron, then passes through Tata, Komárom and goes to Pesta, then continues his way to Visegrád, Esztergom, Eger, Gyöngyös, from where he reaches Debrecen and finally Oradea. From here he quickly returns to Debrecen, then goes to the Tokaj region and visits a series of towns, Körmöc, Késmárk, Szomolnok, and then through Selmec he reaches Bratislava and Trnava, which are the last objectives of the trip¹⁴. We mention that the purpose of his trip was a scientific one, so his travel notes, published in the volume entitled *Travels in Hungary* with a short account of Vienna in the year 1793, are primarily related to his base occupation, naturalist and mineralogist, in the fields of petrology, mineralogy, botany and zoology. His detailed descriptions of the flora and fauna of the Tatras, for example, represent

¹¹ <https://adb.anu.edu.au/biography/townson-robert-2743> (accessed on April 2, 2023, at 9.00PM)

¹² Robert Townson, *op.cit.*, p.32.

¹³ Kökény Andrea, *op.cit.*, p.123.

¹⁴ Kékessy-Herendi Ida, *Robert Townson: Travels in Hungary /1797 London/Című Könyvéből [From Robert Townson's Book entitled: Travels in Hungary /1797 London]*, in *Visegrádi Hírek*, an XXXVI, nr.8, August, Visegrád, 2020, p.16.

even today a fundamental research for that area¹⁵. But in addition to the scientist's observations, we discover that his work is sprinkled with important information about the economic, social, political and cultural situation of Hungary at the end of the 18th century, including many details of an ethnographic nature¹⁶. His descriptions were well received by the public, the interest in his work being evident from the fact that it was republished in Paris in French in 1799¹⁷ and in The Hague in 1800 and in 1803¹⁸.

Townson's impressions of Oradea

During his journey, the British Robert Townson also visits a number of cities, the description of which can often be found in the pages of his work. He does not hesitate to expose to the reader the experiences he has. He refers in particular to people's lives, and to aspects related to architecture, but also to aspects related to his journey, i.e. he details the means of communication, the roads, the means of transport, the possibilities of accommodation etc. Oradea is his easternmost destination. Our intention is to review his impressions of the beautiful city on the banks of the Crișul Repede river, but also its surroundings, written from the perspective of a traveler who had never been here before and which the Brit considered worthy of being recorded. In the economy of the work, chapter 10 is about Oradea, being included between pages 249 and 260, so the author dedicates a total of 11 pages out of 509 to it. It may seem a little to us, but the information provided comes to complete the view of our city life at the end of the 18th century

The traveler, although he did not plan to go further east from Debrecen, being attracted by the mountains that could be seen in the distance to the east, set off on June 23, 1793 towards Oradea. He traveled the road in the company of Baron Varay, who was returning from Debrecen to his estate in Arad¹⁹. On the way he passes through some villages, visits the ruins of a fortification that belonged to Bocskay, whom he criticizes for the way of government. Arriving at his destination, he realizes that the mountains he saw were actually hills, and to reach the real mountains he had to travel another day, so he gives up going further east. He returned to Debrecen the next day, on June 25, 1793, after 10 o'clock in the morning, after a two-day stay in Oradea.

He himself makes a *mea culpa* in relation to his confusion regarding the mountains he had seen to the east of the city of Debrecen, interpreting the German

¹⁵ Jerzy W Gajewski, *Robert Townson - The Great Explorer of the Tatra*, in *Alpine Journal*, 1990, p.110-116 (https://www.alpinejournal.org.uk/Contents/Contents_1990-91_files/AJ%201990%20110-116%20Gajewski%20Townson.pdf) (accessed on April 3, 2023, at 12.00 AM).

¹⁶ Kökény Andrea, *op.cit.*, p. 119.

¹⁷ Marius Crișan, *19th Century Oradea: The Reflections of a Multiethnic City in British Travel Literature*, in *Revista Română de Geografie Politică [Romanian Journal of Political Geography]*, an (year) XIII, no1, May 2011, p.83; Robert Townson, *Voyage en Hongrie*, Paris, An VII (1798-1799), 3 vol., trad. de l'anglais par Cantwel.

¹⁸ Olter László, *Brit utazók Magyarországon 1792-1815 [British Travelers in Hungary 1792-1815]*, in *Történelmi Szemle*, XLII, no. 34, 2000, p.270; Kökény Andrea, *op.cit.*, p.119.

¹⁹ *Călători străini... [Foreign Travelers...]*, p.1175.

term de berg as mountain, not taking into account that in fact the term also denotes a hill, We deduce from here that the author was a good connoisseur of publications translated from the German language²⁰. From the episode he remembers about the Polish king Vladislaus Jagello who was in Oradea on a pilgrimage, together with Sigismund of Luxemburg, to the tomb of King Saint Ladislaus, we find that the British had also read about the history of the city²¹. Moreover, he is aware of the fairly recent dramatic events related to the 1784 uprising (which he erroneously places in 1785) and the execution of Horia and Crișan, the leaders of this movement (Cloșca had hanged himself).

Despite all the disappointment of the traveler who this time had not reached his destination, he quickly consoles himself with what he sees in Oradea. The author notes that it is a much different city from Debrecen and even considers it “one of the most beautiful cities in Hungary”²². Besides the appearance of the city which delights him, he finds here an atmosphere of gaiety, there was music and dancing, and the terraces were full. Cabriolets, phaetons and carriages were circulating on the streets, just like “in our country”, as the author notes²³, just like in British cities. So, in Oradea there were elements of modernity that came from the western sector at the end of the 18th century, and this was also thanks to the efforts of Austria, which for pragmatic economic reasons led a reforming policy with the aim of alleviating the gaps between the eastern and western parts of the empire, of course not for altruistic reasons, but rather pragmatic ones. From an administrative point of view, Oradea and the county of Bihor belonged to Hungary, being subordinated to the Lieutenancy Council in Buda, which depended on the Hungarian Royal Chancellery based in Vienna²⁴.

We mention that the city of Oradea at that time was divided into four administrative-territorial units (four towns): Oradea-Olosig, on the right bank of the Crișul Repede river, where the residence of the Roman Catholic bishopric, the houses of the canons, the theological seminary, the cathedral were located; Oradea-New City, on the left bank of Crișul Repede; Oradea-Subcetate, also on the left bank of the river, south of the medieval fortress; and Oradea-Velenza, to the southeast of the fortress²⁵.

Townson has no knowledge that any English traveler has ever been to Oradea, so he has no term of comparison, so we have his impressions first hand,

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Mihai Georgiță, *Legăturile lui Sigismund de Luxemburg cu Oradea și mărturii privind mormântul său din cetate* [The Connections of Sigismund of Luxemburg with Oradea and Testimonies Regarding his Tomb in the Fortress], in *Crisia*, XLIII, Cris County Museum, Oradea, 2021, p.59.

²² *Călători străini...*[Foreign Travelers...], p.1175.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Bodo Edith, *Societate, economie și strategie politică în Bihor (secolul al XVIII-lea)* [Society, Economy and Political Strategy in Bihor (18th Century)], in vol. *Istoria Bihorului. Civilizație. Societate. Economie. Mentalități* [History of Bihor. Civilization. Society. Economy. Mentality], (coord. Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Aurel Chiriac, Radu Romînașu), Cris County Museum Publishing House, Oradea, 2018, p.508, 511.

²⁵ *Istoria orașului Oradea* [History of the City of Oradea], coord. Liviu Borcea, Gheorghe Gorun, Cogito Publishing House, Oradea, 1996, p.211-212.

without being influenced by other opinions. From the notes he publishes based on the diary he kept, we extract information related to several aspects of the city of Oradea:

a) Items related to county and city organization:

Its reception by the city authorities contributes to the positive impact the city has on the British traveler. In the absence of a letter of recommendation, he confesses that he was well received by the “deputy’s deputy” or the “county deputy commissioner”. He was even invited to attend the county meeting which was to be held the following day, Monday, June 24, 1793. Their hospitality was extended with an invitation to dinner²⁶, which Townson honored.

b) Elements of a religious nature:

From a confessional point of view, the author mentions that in Oradea the inhabitants are Catholics, thus explaining the festive atmosphere on the day of his arrival in Oradea, this being a Sunday²⁷.

He meets a number of Roman Catholic church figures and the prefect, from whom he receives an invitation to dinner. Moreover, he has great admiration for the bishop, who seems to have received the episcopal seat on merit, not based on nepotism or relationships. He considers it honest that he does not bend the wine at his inns.

The only place where Townson mentions meeting Romanians, whom he knows to be Orthodox, is when he visits Băile Felix, on Pentecost, on the afternoon of June 24.

c) Anthropological elements:

Clothing

Participating in the activities where he had been invited, the author notices the elegance of the clothing of those who were present at the county meeting. We infer from the description that they wore mustaches. The invitations also came from some local nobles, thus the traveler, inevitably overwhelmed and flattered, is impressed by the way he was received in Oradea. At Felix, however, he notes wrongly that Romanian women did not have shirts, but wore skirts, which did not correspond to reality, it was rather valid for Gypsies. Romanian women usually wore a long shirt as a skirt.

Food and table manners

She perceives the food as being from German cuisine, and the way it is served as such, in a German manner. He noticed that before they sat down at the table, they all stood and prayed, only then began to serve the meal. At the end of the meal the ritual was similar, they stood up and prayed²⁸. As drinks, wine was served during the meal and coffee after dinner, but in a different room.

²⁶ *Călători străini... [Foreign Travelers...]*, p.1175.

²⁷ Robert Townson, *op.cit.*, p.249; *Călători străini... [Foreign Travelers...]*, p.1175.

²⁸ Robert Townson, *op.cit.*, p.251-252; *Călători străini... [Foreign Travelers...]*, p.1176.

Social behaviour

Townson, probably influenced by his close associates in Vienna, who to discourage him from undertaking the journey through Hungary described the places as risky and the inhabitants uncivilized and even ready to attack, has preconceived ideas. Thus, they consider the Romanians the most lacking in culture and the fiercest in Hungary. Finding on the occasion of his visit to the prisons that they are full of Romanians, he is convinced that the Romanians are dangerous and that the harshest punishments should be applied against them²⁹.

d) Ethnic elements:

At the county meeting to which he had been invited and attended, he writes that the Hungarian language was spoken at the debates.

On June 24, in the afternoon, Townson visits the thermal waters near Oradea, from Băile Felix, on which occasion he observes the people he meets there, noting that the baths are used by ordinary people, calling them with the English attribute "Wallachian commoners"³⁰. Another ethnic group that is mentioned when visiting the baths are the gypsies, who are noted to have blacker skin and look like mulattoes³¹.

e) Architectural elements:

As architectural buildings of the city, the author mentions the Episcopal Palace, a large but unfinished building, and the church where the tombs of some Hungarian kings were located, among which he mentions only Ladislaus the Saint³². It is about the baroque episcopal palace, which began to be built in 1762 according to the project of the architect Franz Anton Hillebrandt. Regarding the tomb, the old cathedral where the king was apparently buried was destroyed due to the Mongol invasion of 1241, so we believe it is the imposing baroque church built in close proximity to the said bishop's palace.

f) Elements of an economic nature:

The Roman Catholic diocese was rich in the past, but in the opinion of the author, due to the bad administration of the previous bishop, the current bishop is facing difficulties with debts. His net income is £5,000 a year. In order to have extra income, the breeding of silkworms, the production of silk fabrics, the production of silk ribbons, for which Viennese craftsmen were brought, are encouraged. By these efforts an income of £500 had been obtained in the previous year (1792). Another occupation was purifying the local natron³³.

g) Elements related to the author's profession:

The fact that he writes that he does not find porphyry rock or Breccia as expected, this being found in the western part of the plain, denotes that the scientist is not neglecting his research. The rocks indicated are limestone, which he finds in riverbeds, and sandstone³⁴. La Felix wants to examine a snake, but admiring a

²⁹ Robert Townson, *op.cit.*, p.256; *Călători străini... [Foreign Travelers...]*, p.1178.

³⁰ Robert Townson, *op.cit.*, p.252-253.

³¹ *Călători străini...*, p.1177.

³² Robert Townson, *op.cit.*, p.252; *Călători străini... [Foreign Travelers...]*, p.1176.

³³ Robert Townson, *op.cit.*; *Călători străini... [Foreign Travelers...]*, p.1177.

³⁴ *Ibidem*, p.1176.

beautiful girl bathing who distracts him, he lets it go³⁵. On his return to Debrețin, he stops at the edge of a lake to study the natron there³⁶.

Conclusions

The author perceives the multiculturalism and interculturalism of the city of Oradea, but highlights only the Hungarian population. When he arrives, he notes that it is a Catholic holiday and people are celebrating, and Hungarian is spoken at the county assembly. The clothes worn by them are special. They behave nicely with him, receives invitations. In contrast, he remembers the Romanians only when he sees them bathing in the thermal baths, on which occasion he also identifies a few Gypsies. They are poorly dressed, not beautiful, and dark skinned. We believe that in this part, the author describes them unfavorably on purpose. But let's not judge the observer too harshly. Let us remember that he is British, he comes from a developed and elitist society where the industrial revolution facilitated urbanization and economic growth. Although he attended the courses of several European universities, so he is an educated man, even a scientist, he cannot get rid of what has impregnated him in the environment from which he comes. Moreover, before setting out, he was advised in Vienna not to undertake the journey, implying that it was risky. Here, of course, those from Vienna generally refer to the population of all Hungary, not Oradea. So, it is obvious that they left their mark on the conception of the author, who arrives in Eastern Europe with ready-made stereotypes and prejudices. In his mind, the civilization here is inferior to the one he lived in until then. We even get a hint of misogyny when he refers to the women he sees in the bathhouse.

However, the impressions he describes on the occasion of his visit to Oradea constitute an important source that completes the social, cultural and even economic life of the city of Oradea from the end of the 18th century.

³⁵ Robert Townson, *op.cit.*, p.255.

³⁶ *Ibidem*, p.257.

DESPOTISMUL FANARIOT ÎN OPTICA PAȘOPTIȘTILOR: EPOCA OBSCURĂ DIN ISTORIA NAȚIONALĂ

*Iulia VAISĂRHOFFER**

Abstract. *Phanariot Despotism in the View of Pashoptists: the Obscure Era in National History.* In the middle of the 19th century, historical writing became a solid tool in the national struggle waged by the Romanian Pashoptists. From this perspective, it is easy to understand the optics through which the Pashoptist generation wrote the history of the Middle Ages represented by the actions of the Wallachian and Moldavian rulers in counterweight to the Phanariot rulers, viewed through the Pashoptist lens as the dark period in national history. Therefore, this paper aims to highlight the Pashoptist perspective towards the Phanariot regime and outline it through concrete examples.

Keywords: *pashoptist historiography, fanariot, national history, historical writing, culture*

Opera pașoptistă a fost plasată în slujba marelui deziderat al românilor și a ocupat un loc de temelie în ceea ce privește consolidarea identității naționale și modernizarea societății și a culturii românești¹. Neîndoielnic, factorul ce a marcat unitatea generației pașoptiste dincolo de credințele și principiile individuale a fost chiar necesitatea de croire a unui drum spre atingerea idealului național, iar acest lucru s-a văzut reflectat și la nivelul scrierilor istorice de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Un alt aspect ce trebuie luat în considerare când vorbim despre direcțiile urmate de pașoptiști în țărâm istoriografică e legat de frământările social-politice existente în epocă care s-au răsfrânt asupra modului în care pașoptiștii au scris istoria națională. S-a încercat o tranziție de la istoria politică la cea socială, astfel prin scrisul istoric, pașoptiștii au încercat traversarea graniței unor înșirui de date și evenimente istorice în favoarea unui studiu serios al trecutului care să facă cunoscută istoria poporului român cu „instituțiile, ideile, simțimentele și obiceiurile lui din deosebite veacuri”². Așa se explică și interesul major al istoricilor pașoptiști

* Doctorand în Istorie, Universitatea din Oradea; e-mail: iulia.vaisarhofer06@yahoo.com.

¹ Radu Romînașu, Laura Ardelean, *Istorie, politică și literatură la 1848 în spațiul românesc* în Sorin Șipoș, Gabriel Moisa, Dan Octavian Cepraga, Laura Ardelean (coord.), *Teme și metode de cercetare în istorie și filologie*, Criterion Editrice - Academia Română. Centrul de Studii Intrasilvane, Milano – Cluj-Napoca, 2022, p. 146.

² Nicolae Bălcescu, *Opere. Scrieri istorice, politice și economice, 1844-1847*, vol. I, ediție îngrijită de G. Zane și Elena Zane, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974, p. 95.

pentru a publica mărturiile directe despre români și de a alcătui sinteze cu valoare de dovezi pentru trecutul acestora³.

Cea mai plauzibilă probă în acest sens e creionarea epocii medievale prin viziunea pașoptistă. În lucrările scrise de pașoptiști, domnitorii munteni sau moldoveni au îmbrăcat haina unor eroi ai neamului, iar Evul Mediu românesc a fost reliefat în note exacerbate, toate aceste elemente construind în cele din urmă un instrument care servea în lupta națională. Pe măsură ce analizăm contextul de la mijlocul veacului al XIX-lea și aprofundăm studiile referitoare la istoriografia pașoptistă din spațiul românesc, ni se arată o imagine tot mai clară asupra acestui aspect.

La polul opus însă, putem observa din aceleași lucrări scrise la jumătatea secolului al XIX-lea, perspectiva radical schimbată a pașoptiștilor față de perioada imediat următoare domniilor pământe: conducerea fanariotă. Sub această optică, studiul de față și-a propus să reliefeze într-o manieră concisă viziunea pașoptistă asupra domniilor fanariote.

Potrivit scrisului istoric pașoptist, gloria dată poporului român prin faptele mărețe ale domnitorilor Evului Mediu avea să se stingă la începuturile veacului al XVIII-lea, după înlăturarea ultimilor domni pământenți: Dimitrie Cantemir din Moldova, respectiv Constantin Brâncoveanu din Țara Românească. Timp de mai bine de un secol, istoria națională a fost îmbrăcată în haine de doliu sub întunecata domnie străină: fanarioții.

Dintr-un punct de vedere obiectiv, este bine cunoscut faptul că în istoriografia contemporană, perioada fanariotă nu mai poate fi scrisă în termeni necruțători, istoricii reușind să separe de instabilitatea politico-militară și declinul economic instaurate odată cu venirea la putere a fanarioților, câteva aspecte luminoase cu precădere în plan cultural. În secolul al XIX-lea, însă, din perspectivă pașoptistă, regimul fanariot s-a văzut reflectat ca întruchiparea răului a cărui acțiuni au avut consecințe directe asupra poporului român. Explicația poate fi înțeleasă chiar din contextul epocii, caracterizată de reticența față de structurile străine și necesitatea de a accentua elementul național. Practic, în scrierile pașoptiștilor se poate observa cel mai bine antiteza străin-autohton. De la început, merită să menționăm faptul că majoritatea istoricilor pașoptiști au pornit cercetarea față de perioada fanarioților pe baza părerilor emise de Ion Neculce în letopiseș, pe care în conformitate cu spiritul vremii le-au continuat și amplificat.

Așadar, se arată relevant pentru subiectul de studiu propus, să realizăm o scurtă incursiune în istoriografia secolului al XIX-lea pentru a putea creiona prin exemple concrete raportul pașoptiștilor față de epoca fanariotă. Între primii istorici de factură pașoptistă care abordează tema românilor sub despotismul fanariot se numără Mihail Kogălniceanu prin lucrarea *Historie de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, apărută întâia oară la Berlin, încă din anul 1838.

Dacă în prima parte a lucrării, Kogălniceanu glorifica domniile medievale, pe măsură ce urca pe firul roșu al istoriei spre perioada fanariotă, se lasă simțite răceala și opoziția autorului față de această pagină din trecutul național. Încă din debutul scrierii despre fanarioți, avertiza: „Ajungem la o perioadă foarte nefericită

³ Frederick Kellog, *O istorie a istoriografiei române*, Editura Institutului European, Iași, 1996, p. 47.

pentru Țara Românească, domnia tiranică a fanarioților”⁴. E lesne de înțeles că istoricul român vedea în regimul fanariot o cale de încetinire a progresului poporului român, marcând pentru acesta o perioadă de regres printr-un „zid de despotism, mai puternic decât unul de piatră, care înconjura principatul și-l despărțea de restul Europei”⁵, de unde în același timp iese în evidență o idee unanimă în gândirea pașoptistă: locul poporului român era situat în rândurile civilizației europene cu care se identifica.

În fond, Kogălniceanu vedea în regimul fanariot, maniera prin care s-au arătat spulberate speranțele românilor de obținere a independenței și a unirii, iar odată cu ele și posibilitatea de integrare a spațiului românesc în rândurile culturii europene. Formula de „stăpânire a străinilor” o vedem des utilizată în discursurile cu caracter național evocate de Kogălniceanu, tocmai pentru a sublinia abismul dintre elementul fanariot și cel autohton, iar în aceeași manieră să consolideze latura patriotică care să animeze poporul la lupta prin care să fie îndepărtate „abuzurile cari o rodeau”⁶ în vremurile trecute, făcându-se referire cu predilecție la regimul fanariot.

De gândit e că aceeași idee directoare cu privire la epoca fanariotă a fost reflectată în discursul lui Mihail Kogălniceanu și în a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Drept argument, redăm un pasaj dintr-un discurs susținut de istoricul român în anul 1857, în contextul condiționării drepturilor politice de religia ortodoxă. Kogălniceanu, făcând aluzie la apartenența deopotrivă a grecilor și a românilor la ortodoxie, ridică următoarele semne de întrebare: „Care străini ne-au făcut atâta rău decât grecii sau mai bine zicând fanarioții? Negreșit că și între aceia sînt excepție [...] însă regula cât este de cumplită”⁷. De aici putem deduce că imaginea despotismului fanariot răsfrântă ca o pată de culoare neagră asupra istoriei naționale a rămas impregnată în tabloul conturat de pașoptiști și după evenimentele revoluționare de la 1848.

Chiar mai radical în gândire decât Mihail Kogălniceanu, istoricul Nicolae Bălcescu a dedicat epocii fanariote două studii: *Românii și fanarioții* și *Puterea armată de la așezarea domnilor fanarioți până la Regulament*. Să vedem cum s-a raportat Bălcescu față de domniile fanariote și cel mai important lucru: dacă viziunea sa se înscrie în parametrii trasați de curentul pașoptist căruia istoricul îi era tributar.

Întâia lucrare menționată, *Românii și fanarioții* a văzut lumina tiparului pentru prima oară în paginile primul tomul din *Magazin istoric pentru Dacia*, publicat în 1845. În acest succint dar precis articol, se poate observa cel mai bine antiteza dintre elementul străin și cel românesc, opoziția dintre fanarioții care în „toată puterea lor sfâșiară vechea noastră constituție și strică obiceiturile bună ale țării”⁸ și figuri alese din poporul român care „apără o pricină sfântă și vor să se

⁴ Mihail Kogălniceanu, *Opere. Scrieri istorice*, vol. II, ediție îngrijită de Alexandru Zub, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, p. 274.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Mihail Kogălniceanu, *Scrieri literare, istorice, politice*, ediție îngrijită de Geo Șerban, Editura Tineretului, București, 1967, p. 178.

⁷ *Ibidem*, p. 198.

⁸ Nicolae Bălcescu, *Opere. Scrieri istorice, politice și economice, 1844-1847*, vol. I, p. 107.

jertfească pentru dânsa”⁹. Această viziune a lui Nicolae Bălcescu asupra domniilor fanariote este prezentă în întregul studiu. De aici se poate desprinde condamnarea comportamentului domnitorilor străini în contrapondere cu glorificarea poporului român care a purtat o luptă constantă de apărare a elementului autohton și care în sfârșit se ridică împotriva stăpânirii fanariote la momentul 1821 când „insurecția lui Tudor Vladimirescu o încheie, ne scapă de fanarioți și țara își redobândește vechile sale drepturi”¹⁰.

La fel de interesant e că istoricul român nu s-a limitat doar la expunerea unor afirmații fără fond, ci a venit în completarea acestora cu ceea ce în optica sa reprezentau exemple concrete ale raporturilor dintre fanarioți și români, atât din Țara Românească, cât și din Moldova. În acest sens, însuși Bălcescu mărturisea în rândurile studiului amintit că „ținta acestui articol fiind numai a arăta în scurt deosebitele faze a acestei lupte de două veacuri, între români și fanarioți”¹¹, însă inevitabil dincolo de reliefaarea relațiilor tensionate româno-fanariote, istoricul pașoptist și-a lăsat impregnată viziunea asupra perioadei în cauză, iar acest aspect poate fi vădit încă de la o primă analiză a textului.

Pe aceeași linie directoare, un alt studiu relevant pentru obiectul propus spre dezbatere este *Puterea armată de la așezarea domnilor fanarioți până la Regulament (1716-1830)*, integrat în lucrarea *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei până acum*, care a fost publicată într-o primă ediție în anul 1844, la Iași în cadrul revistei *Propășirea*. Încă din primele rânduri ale articolului, Bălcescu confesa că instaurarea regimului fanariot: „fu ziua de doliu pentru români”¹², cuvinte precise dar cuprinzătoare pentru a sintetiza chiar simbolistica perioadei fanariote în istoriografia de la mijlocul secolului al XIX-lea: pentru istoricii pașoptiști, venirea fanarioților la putere, de *facto*, reprezenta încetarea din viață a structurilor vitale pentru poporul român: tradiția și instituțiile care au dăinuit peste veacuri. Sigur, pe parcursul studiului menționat, istoricul și-a concentrat atenția nu atât asupra situației poporului român sub regimul fanariot, cât spre momentul în care armata a fost desființată din ordinul noii conduceri. După spusele istoricului, fanarioții conștienți fiind că poporul se putea ridica împotriva lor, de la bun început au preferat să anihileze principalul factor de pericol: armata, lăsând „Țara Românească în capricia ei, fără temere de contrazicere sau de revoltă”¹³.

Sub aceeași optică asupra situației Țărilor Române în timpul domniilor fanariote, chiar în introducerea lucrării sale de temelie, *Românii supt Mihai Voevod Viteazul*, făcând o radiografie a progresului poporului român de-a lungul istorie, Bălcescu mărturisea într-un final că lupta de peste ani a românilor a căzut „zdrobită supt o burgeoisie streină, supt fanarioți”¹⁴, acei despoți care în accepțiunea istoricului au anihilat construcția românească, ridicată timp de mai multe veacuri.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 108.

¹¹ *Ibidem*, p. 107.

¹² *Ibidem*, p. 69.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai Voevod Viteazul*, Editura Minerva, București, 1982, p. 11.

Dacă urmărim aceeași direcție de reconstrucție a identității și a trecutului național, o viziune asemănătoare cu a camarazilor săi de luptă, se poate identifica și la Alecu Russo în lucrarea *Studia Moldavia*. În pofida faptului că autorul nu a tratat într-o mod deschis problematica legată de despotismul fanariot, este vizibilă reliefația în spiritul romantic a caracterului pur românesc, care în accepțiunea sa din pricina dezinteresului față de cunoașterea istoriei se afla într-un proces de decadență în contrapondere cu elementele străine, venite pe filieră orientală, ce timp de un veac s-au putut impregna fățiș în societatea românească. Spre argumentare, redăm un pasaj din cadrul studiului menționat: „Dumnezeu să ierte trecutul, întâi pentru că a murit, și al doilea pentru că suntem ca megieșii cei buni și am scociorât în viața lui ce-o fost mai bun [...] Nimic nu ne mai leagă cu trecutul, și fără trecut o societate este șchioapă. Națiile care au pierdut afiliația spre nărvurile părintești sunt nații nestatornice”¹⁵.

Optica pașoptistă asupra perioadei fanariote nu a fost lipsită nici din poemele scrise în perioada preromantică și romantică. Ca exemplu relevant în acest sens, stă poemul *Plângerea și tânguirea Valahiei asupra nemulțumirii streinilor ce au dăruit-o*, în rândurile căruia, autorul, Barbu Paris Mumuleanu deplânge starea degradantă a locuitorilor din Țara Românească sub conducerea fanarioților. Redăm câteva versuri spre exemplificare: „Vedeți acum la ce stare/ Nemernicia m-au adus/ La ce rea dăruire/ Pentru voi, ei m-au supus/ Fără nicio judecată/ Voi cu ei v-ați însoțit/ Acum vedeți că d-odată/ Mai de tot m-au pustiit”¹⁶. Din aceeași perspectivă, Iancu Văcărescu a scris *Glasul poporului sub despotism*, un elocvent imn de eliberare a românilor de sub stăpânire străină, din care reiese că: „Ai libertății fii sunt toți sub steagu-i câți s-adună/ Toți robii își rup fiarele! Toți bunii-s împreună/ Să tremure! Să tremure cumplita tiranie! Zdrobit va fi cine-o-ndrăzni gând de tiran să-i vie!”¹⁷.

După cum s-a putut observa în rândurile de mai sus, istoriografia de la mijlocul secolului al XIX-lea a tratat perioada fanariotă în spiritul romantic, motiv pentru care s-a văzut dificilă trasarea unui contrast între aspectele pozitive și cele negative din timpul regimului fanariot. Așadar, în opera pașoptistă, fanarioții au întruchipat imaginea unor tirani care au subjugat timp de un secol poporul român, anihilând structurile și instituțiile românești din Țara Românească și Moldova.

¹⁵ Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gândirea românească în epoca pașoptistă*, Editura Pentru Literatură, București, 1968, p. 350-351.

¹⁶ Emil Manu, *Poezie și istorie la 1848*, Editura Albatros, București, 1974, p. 15.

¹⁷ *Ibidem*, p. 10.

AVOCATUL DIONISIE PĂȘCUTIU DESPRE SITUAȚIA LUI AVRAM IANCU (CU UN AN ÎNAINTE DE MOARTEA LUI)

*Antonio FAUR**

Abstract: *Lawyer Dionisie Pășcutiu about Avram Iancu's situation (a year before his death). In the magazine "Familia", which appeared in Budapest and then in Oradea in the second half of the 19th century, with the man of culture Iosif Vulcan as its founder, owner and editor, several articles were published about the hero of the Romanian revolution from Transylvania, Avram Iancu. On this occasion, we reconsidered the correspondence of the lawyer Dionisie Pășcutiu sent to "Familia", at the beginning of September 1871, in which he relates about his chance meeting in Hălmașiu with Avram Iancu. In the second part of his correspondence, Dionisie Pășcutiu proposed to make a national subscription, in order to ensure Avram Iancu, who remained without any means and who was living hand-to-mouth, adequate care, which he fully deserved, taking into account the role he played during the Revolution of 1848. The solution proposed by him, to collect money to ensure accommodation, because he was afraid that Iancu did not have long to live, had no result. He came up with the solution to collect money to ensure an accommodation, because he was afraid that Iancu did not have long to live, but he had no success. Unfortunately, it's known, the close ones and former comrades in action during the revolution did nothing in this regard. Iancu's childhood friend, Iosif Sterca Șuluțiu had a judging position vis-à-vis the indifference to Iancu's situation, aware of the fact that the hero of 1848 deserved the gratitude of his nation, and the "Familia" magazine's founder, Iosif Vulcan, proposed, upon his death, a monument should be erected to him, to which all Romanians should come on pilgrimage. It remains a duty of conscience to keep Avram Iancu's memory alive, which is what we do through this article.*

Keywords: *Dionisie Pășcutiu, "Familia" magazine, Avram Iancu, Iosif Vulcan, Oradea*

Evenimentele istorice majore și protagoniștii lor constituie obiectul unor restituiri permanente, prin apelul la surse necunoscute sau noi interpretări. Anul viitor se vor împlini două sute de ani de la nașterea celui care a fost numit, datorită rolului de lider al revoluției din Munții Apuseni, de conaționalii săi, „regele munților”, Avram Iancu. Prin urmare, atenția cercetătorilor și istoricilor ca și a pasionaților de istoria modernă a românilor, sau de istorie în general, se concentrează pe recuperarea unor noi aspecte din viața și activitatea eroului național, cum l-au numit gazetele românești ale vremii. În acest sens, am întreprins

* Prof. univ. dr., Universitatea din Oradea; e-mail: afaur01@gmail.com

și noi anumite cercetări în presa culturală din Oradea, referitoare la personalitatea lui Avram Iancu.

Printre articolele despre Avram Iancu, publicate de revista *Familia* lui Iosif Vulcan, înainte de moartea eroului, survenită în septembrie 1872, se numără și unul extrem de interesant, semnat de Dionisie Pășcuțiu, asupra căruia ne vom opri cu această ocazie.

Este vorba de o corespondență trimisă redacției *Familiei*, la începutul lunii septembrie a anului 1871, cu o continuare în numărul următor.

Înainte de a relata aspectele relevante din corespondența amintită, considerăm necesar ca să oferim unele informații despre autorul acestora, Dionisie Pășcuțiu (1825-1902).

Acesta s-a născut în comitatul Arad, în comuna Buteni, și a urmat studiile secundare la Oradea și cele teologice la Târnăvia. Biografia lui este, în perioada următoare, legată de Bihor, unde a trăit și profestat mai mulți ani. Cariera sa a urmat un curs ascendent, fiind hirotonisit, imediat ce a terminat studiile, preot greco-catolic (1849) și numit profesor de limba română la gimnaziul din Beiuș, transformat în 1851 în gimnaziu superior¹.

La începutul anului 1853 a fost transferat la Oradea. Despre el, Vasile Vartolomei scria că „...avea toate calitățile, căci era un profesor erudit, autor al unei *Gramatici române (A român (olah) nyelv erdete)*, în limba maghiară, operă de 296 de pagini, scrisă în spiritul corifeilor Școlii Ardelene, cu tendința de a combate mai ales părerea curentă atunci, că limba română ar aparține familiei limbilor slave”².

Publicarea recentă a unor documente din fondurile Episcopiei Greco-Catolice de Oradea ne permit să identificăm cauza transferului lui Dionisie Pășcuțiu, în anul 1853, de la gimnaziul din Beiuș la gimnaziul premonstratens din Oradea³. În anul 1852 s-a aflat despre unele exprimări, împotriva regimului neoabsolutist, făcute în timpul unor ore, ceea ce l-a determinat pe directorul gimnaziului superior din Beiuș, Georgiu Vlaș, să întreprindă o cercetare disciplinară asupra lui Dionisie Pășcuțiu, de teama repercusiunilor care ar fi putut avea loc împotriva instituției conduse de el. În prima zi a anului 1853 au fost trimise mai multe *declarații* ale unor elevi din clasa a VIII-a, cu privire la afirmațiile profesorului Pășcuțiu, acuzat de „călcata fidelitate către înalta dinastie”, în care susțineau că acesta că s-ar fi exprimat în felul următor: „acum poporul e subjugat și domnitorul, după placul său, face toate”⁴. Mărturiile acestea demonstrează faptul că tânărul profesor de limba română era animat de idealurile pașoptiste și încerca să insuflă și elevilor săi un spirit de libertate. Pentru a evita consecințele neplăcute care puteau surveni, adică „reacția dură a autorităților”, directorul insista pentru mutarea sa în altă parte⁵. Astfel că, Pășcuțiu este transferat la gimnaziul

¹ Viorel Faur, *Contribuții la cunoașterea istoriei Bihorului*, I, Editura Muzeului Județean Bihor, Oradea, 1970, p. 5-12.

² Vasile Vartolomei, *Mărturii culturale bihorene*, Cluj, 1944, p. 79.

³ Viorel Faur, „Cercetarea disciplinară a profesorului bihorean Dionisie Pășcuțiu (1853) pentru ideile sale antihabsburgice. Documente inedite”, în *Cele trei Crișuri*, Oradea, 1996, nr. 3-4, p. 3.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

premonstratens din Oradea, unde va ocupa postul de profesor de limba și literatura română. Tot acum a fost numit și președinte al „Societății de lectură a junimii române studioase la Academia de drepturi și arhigimnaziul din Oradea Mare”, înlocuindu-l pe Alexandru Roman, care a plecat, câteva luni mai târziu, în octombrie 1853, la Viena, pentru „a face cursul menit pentru profesorii gimnaziali”⁶. Mergând pe urmele lui Alexandru Roman, predecesorul său la conducerea Societății de lectură, are inițiativa de a tipări un almanah anual ⁷.

În anul 1861, însă, datorită unor neînțelegeri cu episcopul Vasile Erdelyi, Dionisie Pășcuțiu renunță la catedra de limba și literatura română, după ce renunțase și la conducerea Societății în 1858, iar cursul vieții sale se schimbă radical. Urmează facultatea de drept, devenind avocat, în locul său natal, comuna Buteni, din comitatul Arad, situată în depresiunea Zărandului (unde lui Avram Iancu îi plăcea să-și petreacă timpul în ultimi ani de viață). De aici se va muta în Făget (comitatul Timiș), în anul 1881. Și în această perioadă și-a urmat pasiunea dintâi, preocupările filologice, unde se poate spune că a excelat, publicând în 1892, la Lugoj, lucrarea fundamentală *Originea limbii române valahe*, dedicată memoriei lui Petru Maior. Peregrinările sale îl vor duce în cele din urmă și în Ungaria, unde va muri în 1902.

Ceea ce ne interesează, cu această ocazie, din biografia lui Dionisie Pășcuțiu, este faptul că, în perioada cât locuia la Buteni, a întreprins o călătorie, se pare în scop profesional, unde s-a întâlnit cu un anume Ioan Sida, la un restaurant din Hălămagiu (Zărand), pentru unele afaceri, timp în care, în acel restaurant („ospeterie”) a intrat inopinat Avram Iancu: „De odată eca (=iată) ușa se deschise mereu; eu îndreptai ochii către ușa deschisă, și zări omulu care o deschise; el era învelitu în stremtie (=zdrențe), de susu pana diosu (=jos). Domnulu casei se scoală delocu și prindiendu-me (=prinzându-mă) de mână, aretă cătra el, dîcându-mi: „— Am onoare a-ți prezenta pe Avram Iancu! *Ce simțire me cuprinse la cuvintele aceste și la vederea nefericitului erou, nu potu să spunu, nici condeiu n’am să o descriu*”⁸ (subl.ns.-A.F.).

Dionisie Pășcuțiu l-a invitat la masă pe Avram Iancu, având astfel posibilitatea de a-l examina cu atenție, pentru a-și face o idee despre starea lui fizică și psihică. Surprins de aspectul celui pe care-l considera un erou al românilor și profund impresionat, el și-a pus niște întrebări importante, despre cum a ajuns în starea aceasta și ce poate fi făcut pentru el. Pentru a înțelege gestul avocatului Pășcuțiu este important de menționat că întâlnirea a avut loc exact cu un an (la 2 septembrie 1871) înaintea morții lui Avram Iancu (survenită la 10 septembrie 1872), adică atunci când încă mai era timp pentru a se putea întreprinde ceva pentru Iancu.

⁶ Idem, *Societatea de lectură din Oradea, 1852-1875. Studiu monografic*, Oradea, 1978, p. 57. Alexandru Roman a fost primul membru din Bihor al Academiei Române (membru fondator ales în 1866, al Societății Literare române, devenită, ulterior, Academia Română).

⁷ *Ibidem*.

⁸ Dionisie Pășcuțiu, „Avramu Iancu. Starea lui de acuma si visiunile sale”, I, în *Familia*, 1871, nr. 36 din 5/17 septembrie, p. 422-423.

Spre lauda lui, Dionisie Pășcuțiu nu s-a mulțumit doar la a constata o stare de fapt, ci a luat imediat atitudine, prin corespondența trimisă *Familiei*, întrebând pe „fii națiunii” sale, următoarele:

„...să-mi fie iertatu a întreba pe fii națiunii române în privinția acestui martiru și anume:

1. *Este demnu Avramu Iancu de soarta sa prezentă barem (=cel puțin, măcar) materialmente?*

2. *Cine și ce a casionatu (=provocat) starea-i spirituală deplorabilă în care se află acum?*

3. *Este demnu Avramu Iancu a fi lăsatu materialmente în starea acesta și mai departe? Dacă nu.*

4. *Pe lângă toată sărăcia sa n-ar fi harnică națiunea română, cu puteri unite, a întreținea (=întreține) relicvia aceasta unică nefericită a gloriei sale redive, și încă în starea aceea, ca posteritatea încă să-și aducă aminte de recunoștința română „quae beneficiorummemor essesolet, nec obliviscitur injuriarum sibi illatarum”(subl.ns.-A.F.).*

În finalul textului s-a angajat să dea un răspuns la aceste întrebări, ceea ce a și făcut, propunând soluții în numărul următor al *Familiei*⁹. D. Pășcuțiu a fost foarte conștient de faptul că Iancu putea muri, dacă nu se vor lua măsuri rapide, în scurt timp:

„Domnilor și fratilor! să luăm aminte, că golanulu și cerșetoriulu acesta alu națiunii române, după modulu acesta alu vieții naturalmente azi-mâne trebuie să piară dintre noi. Și oare nu ne va mustră conștiința, că dreptu recompensă pentru abnegațiunea sa în folosulu națiunii l-amu datu pradă batjocureloru, l-amu părăsitu, ca și cându nici n-ar fi alu nostru, și între noi lu-lăsăm a mori cu dîle, golu, flămendu, însetatu, ba chiar in mijiloculu nostru batjocuritu ?!”, se întreabă îndurerat și empatic autorul, care cerea să fim cu luare aminte, pentru că istoria se va întreba când, unde și cum a murit – profetice cuvinte –, și ce vor zice strănepoții despre toate acestea și adăuga, pe bună dreptate, : „Oare nu ne va fi rușine ?”, și „...câtu rușinea aceea nu o vom putea spăla de pe noi cu toată apa Dunării”.

Concret, el propunea ca națiunea sa, ramura transilvană, „oricât de săracă și vexată ar fi”, să facă o chetă. Din 2,5 milioane de români ardeleni („de dincoace de Carpați”), conform calculelor lui, aproximează că un milion sunt capi de familie, deci care pot contribui, oricât de săraci ar fi, cu 2 cruceri, „...și iată capitalul de 20.000 de florini”, din ai cărui „interusuriu”(=uz, folosință) numai 6% martirul [...] națiunii ar putea să fie întreținut cu onoarea cuvenită caracterului dânsului și [astfel] națiunea aceasta s-ar onora pe sine, cu faptul acesta uman pe de o parte, iar pe de alta capitalul agonisit așa ar rămâne, după glorificarea dânsului tot spre dispoziția națiunii”.

Apoi se întreba, care e cauza, nepăsarea sau ignoranța: „Ori suntem noi împietriți ori ignoranți ?”. Și propunea ca, de vreme ce Iancu era legat de ținutul Zărandului, „de unde mai departe nu se duce”, să se înființeze comitete locale, care să adune bani și bărbații de încredere să-i administreze în Baia de Criș, cu scopul de a i se închiria o cameră în spitalul nou ridicat în amintita localitate, sau să i se

⁹ Idem, „Avramu Iancu. Starea lui de acuma și visiunile sale, II, în *Familia*, 1871, nr. 37 din 12/24 septembrie, p.434-435.

cumpere ceva „...acolo undeva, ori în Hălmagiu, unde să poată trăi onorat până la finea vieții”.

Aceasta grijă, era de părere Pășcuțiu, ne va face cinste, pe când, „dacă-l pierdem undeva pe sub garduri, ca pe un nimeni, istoria cu tot dreptul ne va stigmatiza, ca nemulțumitori (=nerecunoscători) și poate și mai aspru, căci titlul acesta-l cam merităm și până acum facia (=față) cu dânsul”. Își exprimă părerea că inițiativa aceasta nu se inspira de la alte națiuni, și alții fiind nerecunoscători față de oamenii care le-au făcut onoare, și exemplifică cu câteva cazuri.

Desigur, puteau să facă ceva particularii sau „universul”: „...numai să se facă și încă cu degrabă, căci pare-mi-se este ora 11”¹⁰. Într-adevăr, era ora 11, ultima ocazie pentru națiunea română să facă ceva. Peste exact un an, la 10 septembrie, Iancu murea, chiar în Baia-de-Criș. Națiunea, prin elitele ei, eșuase în a rezolva, sau măcar a încerca să rezolve, într-un mod onorabil, situația sa. Nu respingem explicația că Iancu ar fi preferat un mod de viață hoinar, dar asta nu înseamnă că nu trebuia să i asigure un adăpost permanent, când ar fi dorit să se poată retrage acolo, unde să fie îngrijit și să plece când vrea.

Totuși, recunoștința a fost, mai ales din partea oamenilor simpli, în casele cărora se mai odihnea și care-i ofereau ce aveau de mâncare, altfel, dezmoștenit de tatăl său, și fără nici o slujbă, n-ar fi avut cum să supraviețuiască. Dar, a-l lăsa să arate oricum în public și a-l ignora, pe liderul revoluționar care a dat totul pentru națiunea sa, este absolut condamnat.

Dionisie Pășcuțiu n-a putut să rămână nepăsător după ce l-a văzut și a vorbit cu Avram Iancu, în Hălmagiu, în septembrie 1871. Dovedind că este un om de caracter, a căutat să găsească soluții și a lansat în presă o *propunere* și o provocare, poate și de la om la om. A intuit foarte bine că a sosit ultimul ceas, cum se spune, pentru eroul națiunii, pe care-l considera, în mod îndreptățit, o „relicvă unică nefericită a gloriei sale”.

Cum se știe, nimeni nu a întreprins, din păcate, nimic. Pășcuțiu n-a fost singular, au fost și alții care au constatat și au înfierat lipsa de recunoștință față de regele munților. A făcut-o, fără menajamente, prietenul lui Iancu, Iosif Sterca-Șuluțiu, care într-un articol publicat în aceeași revistă *Familia*, scria : „*Acel popor care nu știe să prețuiască pe bărbații săi, care se jertfesc pentru el, nu merită viața*”¹¹ (subl.ns.-A.F.). Iosif Vulcan, la moartea lui Iancu, propunea chiar să i se ridice un monument, ceea ce, desigur, n-a fost posibil în contextul politic de atunci, dar textul său este unic și emoționant: „Să ne grăbim toți, din toate părțile, a contribui, ca în locul unde zac osemintele lui să se ridice în curând un monument frumos, care să vestească lumii, că iubirea, stima și admirațiunea lui Iancu nu se va stinge niciodată din inimile românilor!

Să fie monumentul acesta un loc de peregrinare pentru noi românii, unde să mergem toți, din toate părțile, din an în an să ne închinăm umbrei celui ce acolo doarme somnul etern și la crucea de la mormântul lui să facem jurământ a iubi limba și patria”¹² (subl.ns.-A.F.).

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Iosif Sterca-Șuluțiu, „Avram Iancu. Regele munților, în *Familia*, 1899, nr. 30, p. 349.

¹² Iosif Vulcan, „Avram Iancu”, în *Familia*, 1872, nr. 37, p. 440.

De menționat că Iosif Vulcan a publicat, cu trei ani înainte de moartea lui Avram Iancu, în anul 1869, la Budapesta cartea *Panteon român. Portretele și biografiilor celebrităților române*, republicată în 2021¹³, care cuprinde și primul articol al său (din 1867), despre Avram Iancu.

Considerăm, în încheiere, că această ipostază tragică, în care se afla, la finalul vieții Iancu, surprinsă de Dionisie Pășcuțiu, trebuie reținută de istorie. Și el a avut dreptate, națiunea română din Transilvania îi este încă datoră lui Avram Iancu. Îndemnul bărnățian pașoptist, de pe Câmpia Libertății de la Blaj „Țineți cu poporul, ca să nu rătăciți!”, ar trebui spus invers acum : „Români, țineți cu Iancu, ca să nu rătăciți!”.

¹³ Idem, *Panteon român. Portretele și biografiile celebrităților române*, Editura Vremea, București, 2021, ediție îngrijită, modernizată și adnotată de Cristian Bădiliță, Prefață de Virgil Bercea, postfață și cronologie de Ioan F. Pop.

ASPECTE PUBLICISTICE PRIVIND STEAGURILE DĂRUITE DE ROMÂNI ȘI ROMÂNCE LA SERBAREA DE LA PUTNA DIN ANUL 1871

*Augustin MUREȘAN**

Abstract. *Publication Aspects Regarding the Flags Donated by Romanians at the Feast of Putna in 1871.* The author presents clippings from the press of 1871 with reference to the flags laid at the tomb of Stephen the Great by the representatives of the Romanian historical provinces and from Vienna at the at Putna, from 1871. The weather press mentions the following flags: 1. A flag of Mrs. Alexandrina Haralambie from Craiova; 2. A flag of Romanian women from Moldova; 3. A flag of the city of Vaslui; 4. A flag of the Institute of Fine Arts in Iasi; 5. A flag of the Romanian youth from Crișana; 6. A flag of Mr. B. G. Popovici from Vienna.

Keywords: *Putna Celebration 1871, flags, Alexandrina Haralambie, Iași, Vaslui, Crișana*

Aniversarea a 150 de ani de la Serbarea de la Putna, din anul 1871 ne prilejuiește ocazia de a evidenția câteva aspecte publicistice privind steagurile dăruite de români și românce la acest grandios eveniment. Acest eveniment important din istoria Mănăstirii Putna a avut loc în 15/27 august 1871¹. Momentul cel mai important și solemn al acesteia a fost depunerea darurilor oferite de români și românce pe mormântul domnitorului Ștefan cel Mare². Aceste daruri au fost următoarele: 1. Urna de argint comemorativă; 2. Un pedestal de marmură. 3. Un epitaf al doamnelor din România, 1871. 4. Un epitaf al doamnelor române din Bucovina, 1870; 5. O flamură a doamnei Alexandrina Magheru-Haralamb din Craiova³; 6. O flamură a femeilor române din Moldova, 1871; 7. O flamură a urbei

* Membru fondator al Societății Române de Vexilologie; e-mail: augmuresan49@gmail.com

¹ Vezi Teodor Bălan, *Serbarea de la Putna, 1871*, Cernăuți, 1932, p. 98-99; I. Grămadă, *Societatea academică social literară „România Jună”*, din Viena (1871-1911), *Monografie istorică*, Arad, 1912; Teodor Pompiliu, *Putna și serbările din 1871*, în „Tribuna” (Cluj), nr. 27, 7 iulie 1966, p. 5; Anghel Popa, *Sărbătorile naționale de la Putna*, Câmpulung Moldovenesc, 2004.

² În acest sens, vezi *Mormântul lui Ștefan cel Mare (Monastirea Putna)* - litografie de P. Verussi, prezent la Putna în 15 august 1871, păstrată la Biblioteca Academiei Române. Litografia prezintă prima așezare pe mormântul domnitorului a darurilor aduse la Serbare; vezi și fotografia cu darurile la mormânt din anul 1913.

³ În 15/27 august 1871, cu ocazia Serbării de la Putna, Alexandrina G. Magheru a oferit mănăstirii „un frumos și bogat drapel” ca omagiu pentru acest domnitor și pentru idealurile pe care le întruchipa, vezi Elena Pălăncăanu, *Alexandrina Magheru Haralamb*,

Vaslui; 8. O flamură a școlii de Belle-Arte din Iași; 9. O flamură a junelor române din Crișana; 10. Flamura d-lui B. G. Popovici din Viena; 11. Scrinul de sticlă așezat în jurul mormântului lui Ștefan cel Mare⁴.

Tematica vexilologică⁵ a Serbării de la Putna din 15/27 august 1871 este un subiect puțin cercetat de către istoriografia română. În ultima vreme însă, în legătură cu steagurile (flamurile n. n.) dăruite la lăcașul monahal, cu prilejul aniversării a patru sute de ani de la întemeierea acestuia de către Ștefan cel Mare s-au făcut referiri și la aceste însemne distinctive, care păreau a fi uitate odată cu trecerea timpului.

Numeroase știri despre „flamurile” dăruite de români și românce la Serbarea de la Putna, din anul 1871, au apărut și în presa vremii. Relatările de la fața locului (și nu numai *subl. ns.*) din timpul Serbării sunt numeroase, fiecare publicist și fiecare publicație încearcă să prezinte note și materiale interesante, să prezinte cu mai multă imaginație să surprindă „ceva din ceea ce nu se poate spune”⁶.

Din multitudinea de știri din presa aceluia an (1871), privind „flamurile” dăruite la serbare, spicuim, doar câteva care le considerăm semnificative. Aceste „flamuri”, pe cât este posibil, le prezentăm în contextul istoric al epocii respective, în care au fost alcătuite. Prin menționarea lor, evocăm totodată momente și episoade importante legate de participarea reprezentanților provinciilor istorice românești (și nu numai) la această grandioasă manifestare cultural-națională și spirituală românească.

Amintirea serbării este legată în principal de numele organizatorilor, de numele unor participanți de seamă, a unor societăți culturale etc. Astfel, încă din perioada studiilor la Viena, Mihai Eminescu și Ioan Slavici s-au făcut cunoscuți, prin organizarea Serbării de la Putna din 15/27 august 1871 și a primului Congres al Studenților Români de Pretutindeni⁷. Pe lângă reprezentanții studenților români de pretutindeni au participat: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, pictorul Carol

figură reprezentativă din epoca luptei pentru unitate și independență națională, în „Muzeul Național”, III, 1976, p. 40.

⁴ *** *Serbarea de la Putna, 1871. Publicistică, documente, amintiri.* Apare cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Calinic, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Ediție îngrijită de monahul Alexie Cojocar, Prefață de Adrian Alui Gheorghe, Editura Mitropolit Iacov Putneanul, Mănăstirea Putna, 2021; *Serbările de la Putna Continuitatea unui ideal La 150 de ani de la Prima Serbare a Românilor de Pretutindeni 1871. 1904. 1926. 1957. 1966. 2004.* Apare cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Calinic, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Editura Mitropolit Iacov Putneanul, Mănăstirea Putna, 2021 ș. a.

⁵ Vexilologie = știință auxiliară (specială) a istoriei având ca obiect de studiu modul de alcătuire și evoluția steagurilor din diferite epoci și țări, vezi Alexandru Daneș, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010, p. 9 ; vezi și Raluca Andreescu, *Noțiuni de bază utilizate în vexilologie*, în Maria Dogaru, Laurențiu Popescu „Un nou organism științific: Societatea Română de Vexilologie”, București, 1998, p. 38.

⁶ Adrian Alui Gheorghe, *Serbarea de la Putna-1871: scânteia care a aprins torțele la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, în vol. *Serbarea de la Putna, 1871. Publicistică...*, p. 12.

⁷ Vezi Teodor Bălan, *op. cit.*; I. Grămadă, *op. cit.*; Anghel Popa, *op. cit.*

Popp de Szathmáry, Grigore Tocilescu, Dimitrie Gusti, Constantin Istrati, Ciprian Porumbescu, G. Dem. Teodorescu, Hristodulo Cerchez (primarul Iașilor), o delegație din partea Mitropoliei Moldovei ș. a.

Serbarea de la Putna a fost programată inițial pentru august 1870 când se împlineau patru sute de ani de la întemeierea mănăstirii, ctitoria cea mai însemnată a lui Ștefan cel Mare. Dar, ea s-a amânat pentru anul 1871 din cauza războiului franco-prusac, a greutăților financiare cauzate de falimentul băncii unde s-au depus banii adunați pentru serbare⁸ ș. a.

La această manifestare n-au fost angajați numai studenți români de pretutindeni ci și întregul nostru popor⁹. Despre această acțiune, Ioan Slavici, în amintirile sale, nota: „consilii comunale din cele mai multe orașe din România votează pentru serbare sume mai mult sau mai puțin însemnate de la 200 la 2000 lei”¹⁰.

Ioan Slavici a făcut parte, la început ca secretar, din Comitetul central de la Viena ce a organizat Serbarea de la Putna, publicând împreună cu Nicolae Teclu, *Apelul* acestui organ de conducere din 12 iunie 1871 adresat tineretului, tuturor românilor pentru sprijinirea acestei manifestări. Într-un alt *Apel* din 2/14 iunie 1871¹¹ se solicita ca fiecare provincie românească să vină la Putna cu flamura ei care simboliza, în felul acesta, ideia unității naționale¹².

În *Apelul* lansat către damele române se cerea: „1. Ca să binevoiți a face pentru fiecare țară (Muntenia, Moldova, Bucovina, Transilvania, Crisiana, Temisiana, Muresiana (Maramorosa) și Besarabia câte o flamură¹³ cu inscripțiunea:

⁸ Jucând la bursă, banca și-a pierdut întregul avut, vezi Ioan Slavici, *Serbarea de la Putna (Amintiri)*, în „Tribuna” (Arad), Anul VIII, nr. 108, 8/21 iunie 1904, p. 2.

⁹ Nicolae Roșuț, *Legăturile Aradului cu România între anii 1800-1918*, în „Ziridava”, X, 1978, p. 251.

¹⁰ Ioan Slavici, *Amintiri*, Ediție îngrijită, prefată, note și indice de George Sanda, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 50.

¹¹ *Apelul* Comitetului central din Viena din 2/14 iunie 1871, a fost publicat în ziarul „Trompeta Carpaților”, din 13/25 iunie 1871.

¹² Nicolae Roșuț, *op. cit.*, p. 252.

¹³ În *Apel* s-a evitat folosirea termenului „steag”, acesta fiind înlocuit cu cel de „flamură” (steag de mici dimensiuni n. n.), din motive lesne de înțeles. Probabil s-a ținut seama de faptul că dacă se folosea termenul „steag”, organele stăpânirii austriece din Bucovina ar fi putut împiedica organizarea acestei mari serbări. „În Bucovina secolului al XIX-lea, pe când aceasta era vremelnice ocupată de austrieci, tricolorul orizontal, roșu, galben și albastru a fost considerat de patrioții români din această veche provincie, un simbol al naționalității lor, aceștia invocând - ca și românii din Transilvania - faptul că cele trei culori reprezentaseră o combinație cromatică specifică costumului popular românesc, în uz pe acest teritoriu, I. G. Sbierea, *Ceva despre tricolorul românesc*, Cernăuți, 1899, p. 4-5, în „Calendarul Minerva” pe anul 1905, p. 218-227. Acesta preciza că bucovinenii purtau, drept simbol al naționalității lor, un steag tricolor orizontal, roșu, galben și albastru, adoptat și de societățile studenților români, din Bucovina, „Arboroasa” și „Junimea”. Același tip de steag va fi immortalizat de faimosul compozitor Ciprian Porumbescu în *Cântecul tricolorului*, al cărui libret a fost publicat în 1880, vezi Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Editura Istros, Brăila, 2005, p. 427, nota, 1256. Adoptarea tricolorului ca steag oficial al Principatelor Unite, apoi al României, a stimulat și mai

„Cultura e puterea popoarelor” - „Junele române din (țara)”. 2. Ca să binevoiți a trimite aceste flamure comitetului central la locul serbării (Putna, Bucovina) cu câteva zile înainte de serbare (27 aug. a. c.) prin reprezentantă aleasă de junele țării respective ori, dacă asta nu se poate nicidecum, prin poștă. 3. Flamurile vor servi la serbare de decorațiune, reprezentând sexul frumos al întregii românimi, iar după serbare junii români vor primi flamurile din mâinile junelor române, ca eterne suvenir ai acestei zile mărețe ! Dacă toți voim, va fi. Dorim ca acest apel să fie auzit de către damele române, și astfel ele să constituie numaidecât comitete, spre a se consulta în privința flamurei respective!”. Pentru a se confecționa și a se cunoaște modul de folosire a acestor steaguri, apelul a fost publicat în presa vremii.

În acest sens, revista „Familia”, în numărul din 20 iunie/2 iulie 1871, publică din partea Comitetului central din Viena pentru aranjarea acestei serbări, fragmente din apelul lansat către damele române „ca să se facă pentru fiecare țară (Muntenia, Moldova, Bucovina, Transilvania, Crisiana, Temisiana, Muresiana și Besarabia) câte o flamură cu inscripțiunea: „Cultura e puterea popoarelor” - „Junele române din ... (țara)”. Aceste flamure sunt a se transmite la locul serbării. Dorim ca acest apel să fie auzit de către damele române, și astfel ele să constituie numaidecât comitete, spre a se consulta în privința flamurei respective !”¹⁴. Într-adevăr, damele române solicitate au constituit comitete în vederea confecționării flamurilor ce urmau a fi dăruite la serbare.

În iulie 1871, Ioan Slavici, cu un grup de studenți români din Viena, au mers la Cernăuți, pentru a impulsiona pregătirea serbării. Acolo, s-a înființat un Comitet de acțiune, al cărui președinte acesta a fost ales¹⁵. La intervenția scriitorului autoritățile aprobă serbarea¹⁶.

În cuvântul de deschidere al serbării, Ioan Slavici, în calitate de președinte a Comitetului de acțiune, a salutat românii de pretutindeni și a sugerat ideia împlinirii visului secular: [...], „Vă salut dară fraților ! Vă salut surorilor. Vă salut românilor din câteși patru unghiurile ! Vă salut la mormântul lui Ștefan cel Mare: umbra eroului să privegheze peste noi și să ne conducă la adevărul speranțelor noastre”¹⁷.

mult utilizarea acestor culori în provinciile istorice românești anexate imperiilor vecine. Cu toate măsurile severe, de interdicție a utilizării acestor culori, luate de autoritățile din Austro-Ungaria, în ciuda numeroaselor procese intentate și pedepselor aspre la care erau supuși cei care cutezau să arboreze tricolorul românesc, românii din Transilvania și Bucovina n-au renunțat nici un moment la steagul tricolor, de care își legau strâns aspirațiile spre viitor (Maria Dogaru, Augustin Mureșan, „*Drapelul este însăși România*” *File din Istoria tricolorului*, în „România Pitorească”, nr. 5 (185), mai 1987, p. 7.

¹⁴ Vezi știrea despre lansarea acestui apel la Rubrica „Salonu” *** *Serbarea de la Putna / în memoria lui Ștefan cel Mare*, în „Familia” (Pesta), Anul VII, nr. 25, 20 iunie (2 iuliu), 1871, p. 297.

¹⁵ „Albina” (Pesta), VI, nr. 63, 17 august 1871.

¹⁶ D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, Editura Academiei R. S. R., 1968, p. 115.

¹⁷ Apud *ibidem*, p. 116.

Apoi s-au rostit cuvântările între care cea a lui Alexandru D. Xenopol a avut un caracter festiv în care s-a elogiât figura domnitorului¹⁸.

În fața mănăstirii, era un portic festiv, executat după planul pictorului Epaminonda Bucevschi¹⁹. Peste tot erau arborate steaguri tricolore și stemele tuturor provinciilor românești²⁰.

Despre pregătirea plecării delegației urbei Iași și urbei Vaslui și a cetățenilor doritori la Serbarea de la Putna, ziarul „Curierul de Iași”, la rubrica „Știri locale”, anunța în numărul său din 11/23 august 1871, că: „ajunul plecării” fiind 13 august [1871], „toți onor(ații) cetățeni precum și onor(atele) doamne a urbei noastre sunt invitați a asista la întrunirea ce va avea loc la biserica Sf. Nicolae cel domnesc, zidită de Ștefan cel Mare, la orele 5 după amiază, când se va porni de acolo un conduct solemn, în frunte cu *flamura femeilor române moldovene*, făcută prin subscripțiunile, mai multor doamne și cu *flamura urbei Vaslui*, înconjurată de 5 delegați, ducându-le în sunetul muzicii comunale, acordată de d.(omnul), primar, până la gara de Iași, unde se vor depune flamurile până mâine, sâmbătă dimineața, la 4 ore, când vor porni cu trenul atât delegații urbei Iași și Vaslui, cât și cetățenii doritori de a participa la serbarea de la Putna”²¹.

Același ziar ieșean, în numărul său din 15/27 august 1871, relatează despre faptul că pentru locuitorii orașului Iași „ajunul plecării” la Putna a constituit o adevărată sărbătoare, culminând cu sfințirea a trei flamuri: „Ajunul plecării la Putna s-a serbat, în Iași, cu o frumoasă solemnitate. Vineri, în 13 aug(ust), pe la orele 5 după amiază s-au pornit de la Primărie *trei flamure*, aceea a *femeilor române moldovene*, a *elevilor de la Belle-Arte* și a *urbei Vaslui*, în frunte cu muzica primăriei și urmate de d.(omnul) Primar, d-nii consilieri Gusti, Papazopulo și Antoniad, dinpreună cu un frumos număr de cetățeni. Conductul a înaintat crescând până la biserica Sf. Nicolai cel domnesc, zidită de Ștefan cel Mare, unde s-a celebrat sfințirea flamurilor de către P. S. Sa arhiereul Suhopan, care prin un discurs scurt dar călduros ținând în mână *flamura femeilor române*, a accentuat însemnătatea gravă a Serbării de la Putna, îndemnând pe cetățeni a lua parte la acea serbare în număr cât mai mare, având a se glorifica acolo memoria celui mai mare român și a se face unirea în cugete și simțiri a tuturor românilor [...]²². Referindu-se

¹⁸ Vezi *Ibidem*, p. 111 și Emilian Dan Petrovici, *Societățile academice românești din Bucovina - forme ale luptei de emancipare socială și națională*, în „Suceava”, Anuarul Muzeului Județean, anul VIII, 1981, p.354-355.

¹⁹ Despre acest pictor, vezi Dragoș Vitencu, *Epaminonda Bucevschi (1843-1891)*, în „Revista Bucovinei” nr. 3, 1943, p. 97-101 și Ilie Luceac, *Un pictor bucovinean uitat: Epaminonda A. Bucevschi*, în „Revista de Istorie”, 2002, 13, nr. 1-2, p. 201-208.

²⁰ Vezi „Albina” (Pesta), Anul VI, nr. 73, joi 9/21 septembrie 1871; Vasile Demciuc, *Mănăstirea Putna - „altarul conștiinței naționale”*, în „Crai Nou”, 12 august 2011. Serbarea a început propriu zis, în ziua de 14/26 august 1871. Pe frontispiciul porticului - stema României libere!. Pe ambele laturi stemele celorlalte provincii românești, - toate datorate trudei lui Ep. Bucevschi, vezi și Leca Moraru, *Irachie și Ciprian Porumbescu*, vol. II, Editura Lidana, Suceava, 2015, p. 95.

²¹ „Curierul de Iași” (Iași), anul IV, nr. 88, miercuri, 11/23 august 1871; *** vezi *Serbarea de la Putna, 1871. Publicistică...*, doc. 88.

²² „Curierul de Iași” (Iași), anul IV, nr. 88, miercuri, 11/23 august 1871; *** vezi *Serbarea de la Putna, 1871. Publicistică...*, doc. 88.

în continuare la cei care vor participa din partea Școlii de Belle-Arte din Iași, cu steag la marea sărbătoare de la Putna, ziarul nota: „Școala de Belle-Arte din Iași încă este reprezentată la Putna prin d.(omnul) Director Panaiteanu și câțiva elevi care au pregătit pentru acest scop o flamură prea frumoasă, pe de o parte, cu inscripțiuni, pe de altă parte, cu un tablou ce reprezintă învierea lui Ștefan cel Mare”²³. Observăm faptul că, în articolul din ziar se face o descriere succintă a flamurii, fapt deosebit de important pentru cititorul din zilele noastre.

Despre maiestuoasa procesiune religioasă și sfințirea darurilor primite la Serbarea de la Putna, revista „Familia”, în numărul din 29 august/10 septembrie 1871, la rubrica „Salonu”, *Serbarea de la Putna în memoria lui Ștefan cel Mare*, relatează: „Începutul serbării s-a făcut sâmbătă în 14/26 august la zece seara, cu privigherea religioasă, anunțată la intrarea în biserică cu 21 de salve, tragerea tuturor clopotelor sfintei mănăstiri [...]. De aici se întinse o maiestuoasă procesiune, salută de salve, până la porticul festiv, construit în apropiere de alea ce conduce la mănăstire, unde se descoperiră și sfințiră: urna de argint, epitaful doamnelor din România, al celor din Bucovina, flamura doamnelor din Iași, a doamnei Haralambie, a institutului de bele-arte din Iași, a dlui Popovici din Viena, a damelor române din Crisiana etc”²⁴.

Ziarul „Românul” din București, în numărul din 27 august/8 septembrie 1871, sub titlul „Serbare de la Putna”, nota: „După ascultarea acestei apoteoze²⁵, cu inimile pătrunse de fiori pe care darul de splendoarea trecută îi produce în inimile cu simțiri adevărat naționale, întreaga adunare se înșiră într-un impuitor conduct festiv, de la portic până la monastire, în modul următor: stindardele bisericii, urmate de cuvioșii călugări în vestminte de oficiere; stindardul din Vaslui și Arad, între care strălucea marea cruce cu Hristos răstignit; preoții, cu icoanele și evanghelul, căruia măritul Ștefan se devotase; flamura doamnelor din Iași și a Institutului de Belle-Arte; părintele egumen împresurat de celalt cler și diaconi; urna consacrativă de argint, purtată pe umeri de cei patru membri ai comitetului; apoi, în două șiruri formate de membrii comitetului, epitaful doamnelor din Bucovina, și a celor din București, purtate de cele patru colțuri de câte patru fete îmbrăcate în alb, având cocarde, după care urma stindardul doamnei Haralambie”²⁶. În același număr de ziar, în continuarea informațiilor cu privire la daruri, ziarul publica știrea conform căreia: „După intrarea în biserică, urna fu depusă pe un pedestal negru, în fața mormântului; epitafele așternute pe suprafața superioară a pietrei tumulare;

²³ Curierul de Iași (Iași), anul IV, nr. 90, duminică, 15/27 august 1871; *** *Serbarea de la Putna, 1871. Publicistică...*, doc. 100.

²⁴ „Familia” (Pesta), Anul VII, nr. 35, 29 august/10 septembrie 1871, p. 416; vezi și Vasile Muscă, „Familia” și evenimentul din 1871, în „Familia” (Oradea), 2, nr. 7, iulie 1966, p. 13.

²⁵ Este vorba de *Cuvântul de îngropăciune la moartea lui Ștefan cel Mare* rostit de egumenul Arcadie Ciupercovici, vezi, *Semănătorul* (Bârlad), 29 august/10 septembrie 1871, apud *Serbarea de la Putna, 1871, Publicistică*, p. 234.

²⁶ „Românul” (București), anul XV, din 27 august/8 septembrie 1871, vezi și *Serbarea de la Putna, 1871. Publicistică*, p. 234.

stindardele, legate de coloanele pe care se sprijină bolta de marmură de deasupra mormântului”²⁷.

Ziarul „Telegraful” din București în numărul din 3/15 septembrie 1871, arăta următoarele: „După terminarea cuvântării (egumenului Arcadie Ciupercovici n. n.), în sunetul clopotelor, clerul, în veșminte sacre, urmat de toți românii care veniseră la serbare, purcese la portic unde pe o masă se aflau acoperite cu negru, darurile: urna consacrativă de argint, două epitafe admirabil lucrate, al doamnelor din România, al celor din Bucovina, flamura doamnelor din Iași, a doamnei Haralambie, a Institutului de Belle-Arte din Iași, a d(omnu)lui Popovici din Viena, a damelor române din Crisiana, al urbei Vaslui”²⁸.

Din publicația „Albina” ce apărea la Pesta, aflăm date importante despre desfășurarea serbării și darurile oferite, fiind menționate și „stindardele între care al doamnei Haralambie din Craiova se distinge prin frumosul portret al marelui Ștefan, prin bogăția și înscricțiunile cu care era ornat”²⁹.

Astfel, din presa vremii aflăm despre felul darurilor, și în unele cazuri numele dăruitorilor veniți din provinciile istorice românești, precum și din Viena. S-au citit înscricțiile de pe daruri³⁰.

În legătură cu darurile oferite, revista *Familia*, în numărul din 29 august/10 septembrie 1871, și unele publicații cum reiese de mai sus, menționează și „flamura dlui Popovici din Viena”³¹. Despre această flamură s-a consemnat: [...] „Afară de stindardul doamnelor din Iași, flamura doamnelor din Bucovina și a doamnei Haralambie, s-a mai promis un frumos și costisitor stindard din partea d-lui B. G. Popovici din Viena”³².

Anul următor, în 14/26 februarie 1872, egumenul Arcadie Ciupercovici întocmea „lista darurilor aduse la Mănăstirea Putna cu prilejul memorabilei serbări”: 1. O urnă de argint a junilor români academici; 2. Un pedestal de marmură. 3. Un epitaf al doamnelor din România. 4. Un epitaf al doamnelor române din Bucovina; 5. O flamură a doamnei Alexandrina Haralambie din Craiova; 6. O flamură a doamnelor române din Moldova, 7. O flamură a urbei Vaslui; 8. O flamură a școlii de Belle-Arte din Iași; 9. O flamură a junilor români (a junelor române n. n.) din Crișana; 10. Scrinul de sticlă așezat apoi în jurul mormântului lui

²⁷ „Românul” (București), anul XV, din 27 august/8 septembrie 1871, vezi și *Serbarea de la Putna, 1871. Publicistică*, p. 235.

²⁸ *Serbarea de la Putna 15 și 16 august 1871*, în „Telegraful” (București), anul I, nr. 125, din 3/15 septembrie 1871, apud *Serbarea de la Putna, 1871. Publicistică*, doc. 135, p. 259.

²⁹ Foisióra, *Serbarea de la Putna*, în „Albina” (Pesta), Anul VI, nr. 73, din 9/21 septembrie 1871.

³⁰ „Familia” (Pesta), Anul VII, nr. 35, din 29 august/10 septembrie 1871, p. 416.

³¹ Vezi *Ibidem*.

³² G. Dem. Teodorescu, *Serbarea de la Putna, Corespondență particulară a „Românului”, Bucovina, Monastirea Putna, marți, 10/22 august în „Românul” (București), anul XV, 21 august/2 septembrie 1871, apud *** *Serbarea de la Putna, 1871. Publicistică...*, doc.120, p. 214.*

Ștefan cel Mare³³. Dar, în lista darurilor întocmită de egumenul mănăstirii, flamura dlui Popovici, nu figurează. Nu știm din ce cauză ea lipsește.

Aradul a fost reprezentat la Serbarea de la Putna din 1871 nu numai de I. Slavici, ci și de o delegație condusă de B. V. Stănescu³⁴ și Ilie Bozgan care au depus un steag tricolor donat de femeile române cu inscripția „Crișana”³⁵.

După cum se știe următoarea serbare de la Putna a avut loc în anul 1904. În legătură cu aceasta, spicuim și din documentele vremii câteva evenimente pe care le considerăm semnificative. Astfel o scrisoare trimisă din Oradea, la 22 iunie 1904, de Vasile Mangra către Roman Ciorogariu din Arad, ne oferă amănunte interesante. Expeditorul scrisorii le cerea românilor arădeni să ia măsuri pentru a fi reprezentați la marea serbare de la Putna (unde urma să se comemoreze împlinirea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare - n. n.). Mangra menționa că la serbarea măreață desfășurată la 15/27 august 1871, tot la Putna, Mircea V. Stănescu a reprezentat în mod splendid tineretul arădean. Tot acolo fusese trimis din partea româncelor [...], un steag tricolor pe care scria „Crișana”³⁶.

În același an, ziarul „Tribuna”, din Arad, relatează despre Serbarea de la Putna din 1871: „Și cu strălucire s-a sărbătorit cu avânt juvenil aniversarea așezării mănăstirii Putna, locașul de vecinică odihnă a strălucitului Domn-Erou. Și de unde n-au fost români, să se închine la pomelnicul gloriosului ctitor ? [...]. Un steag tricolor, cu inscripția „Crișana” dăruit de femeile române și dus de B. M. Stănescu și Ilie Bozgan, s-a închinat mormântului sfânt, acum trei decenii. Cine va reprezenta acum acest colț de țară al nostru ?. Astăzi, când toți știm că soarele culturii românești de la București răsare; [...] când știm că de umbra mărețului strămoș din Putna s-au inspirat biruitoarii propovăduitori ai unității noastre culturale; la patru sute de ani de la moartea aceluia, a cărui figură se înalță din mormânt în aureola unei nesfârșite glorii și măririi, e o datorie, ca și „Crișana” să depună un vrednic prinos de recunoștință, pe mormântul lui Ștefan cel Mare”³⁷.

Dintre cele șase steaguri dăruite în anul 1871, la Serbarea de la Putna și așezate la mormântul lui Ștefan cel Mare: unul este considerat pierdut, iar cinci s-au păstrat și au fost precis identificate de către cercetători³⁸.

³³ vezi Leca Moraru, *op. cit.*, p. 95-97 și de pe <https://www.putna.ro/Cronologia-s2-ss4.php> (accesat 12 martie 2020).

³⁴ Despre Mircea V. Stănescu, vezi V. Mangra, *Mircea V. Stănescu*, în „Familia”, An XXIV, nr. 51, 18/30 decembrie 1888, p. 590 și Octavian Lupaș, *Figuri arădene Mircea V. Stănescu*, Arad, 1936. Stănescu a ținut și un discurs, vezi *Serbarea de la Putna întru memoria lui Ștefan cel Mare*, în „Curierul de Iași, (Iași), anul IV, nr. 92-93, din 22-25 august/3 și 6 septembrie 1871; *** *Serbarea de la Putna, 1871. Publicistică...*, doc. 123, p. 224.

³⁵ „Tribuna”, an VIII, nr. 122 din 27 iunie (10 iulie), 1904, p. 1; vezi și N. Roșuț, *Rolul Aradului în intensificarea legăturilor cu România*, în „Aradul permanent în istoria patriei”, Arad, 1978, p. 365.

³⁶ Ioan Popovici, *Arădenii și tricolorul românesc*, în „Flacăra Roșie” (Arad), anul XLI, nr. 11975 din 1 decembrie 1984, p. 3.

³⁷ „Tribuna” (Arad), an VIII, nr. 122 din 27 iunie (10 iulie), 1904, p. 1.

³⁸ Steagurile dăruite la Serbarea de la Putna, din anul 1871 și păstrate până în zilele noastre se află în Colecția de steaguri a Mănăstirii Putna. Ele sunt următoarele: 1. O flamură a doamnei Alexandrina Haralambie din Craiova; 2. O flamură a femeilor române din

Câteva date despre steagul tricolor românesc, folosit în acea perioadă sunt necesare. Oficializarea steagului României³⁹, având culorile roșu, galben și albastru, a avut loc în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, la 1 septembrie 1863. După cum se știe Unirea Principatelor a avut un puternic ecou în Crișana, iar tricolorul oficializat în România era cunoscut și românilor din această provincie istorică. Steagul junelor române din Crișana dăruit la Serbarea de la Putna în anul 1871 a fost confecționat la doar opt ani după această oficializare⁴⁰.

Moldova, 1871; 3. O flamură a urbei Vaslui; 4. O flamură a școlii de Belle-Arte din Iași; 5. O flamură a junelor române din Crișana.

³⁹ Alte date despre evoluția steagului românesc, vezi la Dan Cernovodeanu, *L'evolution du drapeau tricolore roumain de 1834-1881*, Recueil du IX-e Congrès International de Vexillologie, Ottawa, 24-27 août 1981, în „Buletinul Bibliotecii Române” (Freiburg in Breisgau), vol. IX (XIII), 6, 1982, p. 239-266.

⁴⁰ Un steag tricolor românesc datat 1869, asemănător în ceea ce privește așezarea culorilor, este steagul descoperit în vara anului 2004, în turla bisericii din satul Crișan, comuna Ribîța, județul Hunedoara, vezi *Tricolorul din Crișan*, în „Hunedoreanul”, nr. 1454, 5 ianuarie 2006; Ioachim Lazăr, *Câteva date privind cel mai vechi tricolor românesc din Zarand (1869)*, în „Țara Bârsei”, 5, nr. 5, 2006, p. 5-10; idem, *Tricolorul din turla bisericii*, în „Magazin istoric”, Anul XLI - serie nouă - nr.3 (480), martie 2007, p. 89-91; idem, *Cel mai vechi tricolor românesc din Transilvania (1869)*, în “Perspective Istorice”, nr. 8, 2013, p. 57-60.

DOI OAMENI POLITICI BĂNĂȚENI: DR. AUREL COSMA SR. (1867-1931) ȘI DR. AUREL COSMA JR. (1901-1983). REPERE CRONOLOGICE

*Delia CORA**

Abstract. *Two Politicians from Banat: Dr. Aurel Cosma, Sr. (1867-1931) and Dr. Aurel Cosma, Jr. (1901-1983). Chronological Highlights.* The coincidence of the first and last name of the two would create the impression that they are father and son. All the more so as both will pursue legal studies, they have professed as lawyers and, with a doctorate in legal sciences, they will impose themselves in the political life of the Romanians in the province, both in Austria-Hungary and in Romania as a whole.

Aurel Traian Cosma (1867-1931), lawyer and politician, actively involved in the struggle for the emancipation of Romanians from Banat since his student years in Budapest. As president of the Romanian National Party in Banat, he organizes and coordinates the actions leading to the union of Banat with Romania. He will be the president of the Banat delegation in Alba Iulia and the first Romanian prefect of Timiș-Torontal county. In Greater Romania he was a deputy in several legislatures and Minister of Public Works as a member of the National Liberal Party.

Aurel Cosma Junior (1901-1983), with studies in theology and law in Arad and Bucharest, and a doctorate in economic and political sciences in Paris, also attended journalism courses at L'école du Journalisme in Rue de la Sorbonne, gets involved in politics since he was young. He was present at the Great National Union in Alba Iulia on December 1, 1918. During the interwar period, he was active in politics at a high level, he was a liberal deputy in three legislatures as a representative of Timiș and Torontal county. He carried out an intense foreign political activity. His political activity intertwined with journalistic and literary ones, publishing a series of historical evocations and literary studies, he collaborated with a number of publications, led and founded literary magazines.

Keywords: Banat, political activity, centuries XIX-XX, intellectual elite, political elite

Coincidența prenumelui și numelui celor doi bănățeni ar crea impresia că sunt tată și fiu. Cu atât mai mult cu cât amândoi vor urma studii juridice, au profesat ca avocați, cu doctorat în științe juridice, se vor impune în viața politică a românilor din provincie, atât în Austro-Ungaria, cât și în România Întregită. În plus, era o practică în familiile de intelectuali ai secolelor XIX- prima jumătate a secolului XX, ca vocația bunicilor și a părinților să fie urmată măcar de un băiat din familie.

* Doctor în Istorie, profesor la Liceul Teoretic „Petőfi Sándor” Săcueni, Bihor; e-mail: delya_cora@yahoo.com

Astfel, la o studiere mai atentă a genealogiei unor familii de intelectuali români și nu numai, putem descoperi veritabile clanuri de dascăli – învățători sau profesori, preoți, avocați, notari, meșteșugari profilați pe aceeași meserie, comercianți, mai apoi medici, ingineri, economiști etc. În perioada în care se încadrează activitatea personajelor a căror biografie vrem să o punctăm, avocatura era o meserie aducătoare de venituri serioase și prestigiu în comunitate, trambulină binevenită pentru implicarea cu succes în politică.

Dr. Aurel Cosma senior Dr. Aurel Cosma senior avea rădăcini familiale în Moldova și Banat. Străbunicii erau emigrați în Țara Bârsei apoi în Banat. Trecerea românilor de o parte și de alta a Carpaților a fost un fenomen obișnuit în secolele evului mediu, apoi în epoca modernă și contemporană, până în zilele noastre. Factorii politici și economici au determinat acest proces, nicidecum vreo înclinație genetică tradițională migratorilor. În plus, faptul că limba română și obiceiurile din viața de zi cu zi erau aceleași, au făcut din Munții Carpați mai degrabă o sită prin care se perindau oameni, idei, produse materiale, decât o graniță inexpugnabilă¹.

Apoi, nu orice români, ca persoană individuală, familie sau comunitatea satească îndrăznesc să facă acest pas.. Erau cei mai curajoși să-și ia viața de la capăt, fie din dorința de a se realiza mai bine din punct de vedere material, fie pentru a scăpa de nedreptățile social-politice – fiind în căutarea de mai multă liniște politică, relații mai așezate cu autoritățile prin legi mai clare și sigure ce blocau abuzurile. Cu siguranță frământatul secol al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, marcat de domniile fanariote și dese războaie ruso-turce desfășurate pe teritoriul Principatelor Române cu toate urmările lor de abuzuri fiscale și jafuri materiale, care puneau în pericol nu numai munca și agoniseala omului, ci chiar viața acestuia – au determinat trecerea Carpaților în Transilvania a multor familii din Moldova și Țara Românească. Interesant că pentru moldoveni și munteni, Țara Bârsei a fost prima „haltă”², în timp ce pentru olteni, Banatul.

Bunicii dinspre tată erau deja țărani bănățeni în comuna Moșnița. Tatăl Damaschin (1844-1915) a fost învățător în comunele Beregsău, Ghiroda și Topolovățul Mare, iar mama descendentă din familia macedoromână Panait³. Prezența macedoromânilor în spațiul geografic românesc, în toate provinciile istorice de la Nord de Dunăre, se explică prin transformarea Balcanilor în pašalâcuri otomane și accentuarea exploatării asupra popoarelor balcanice. Mai ales abuzurile Pașei de Ianina, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a

¹ Vezi argumente pentru unitatea economică a spațiului geografic românesc, într-o vastă bibliografie edită: Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor în evul mediu*, Editura Academiei RSR, București, 1983, p. 17-25; Ion Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 96-127; Nicolae Josan, *Spațiul geografic românesc. La răscruce de vânturi, de drumuri și de interese*, Editura Aurora, Oradea, 2021, p. 75 și *passim*.

² Vezi și cazul bunicilor profesorului și economistului Victor Jinga, proveniți din zona Câmpulung Muscel așezată în Satulung-Săcelele Brașovului. Cf. Mihai D. Drecin, *Postfață la Victor Jinga, Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, Editura Muzeul Județean de Istorie, Brașov, ediția a II-a, 1995, p.704.

³ Dr. Aurel Cosma jr., *Bănățeni de altă dată*, vol. I, Tip. Unirea Română, Timișoara, 1933, p.101-105.

determinat mulți macedoromâni, sârbi și bulgari să treacă în Banatul deja administrat de habsburgi⁴.

Aurel Cosma senior se naște în comuna Beregsău Mare la 13/26 septembrie 1867. Școala primară românească se găsea în Topolovățul Mare unde tatăl său era învățător. Posibilitățile materiale ale familiei și deschiderea intelectuală a acesteia îi permit să urmeze școala germană, apoi Liceul Piarist din Timișoara. Ca student urmează Facultatea de Drept la Debrețin apoi la Budapesta. În 1894 își susține doctoratul în Științe juridice și de stat la Universitatea din Budapesta. Înzestrat cu stăpânirea perfectă a limbilor germană și maghiară, pe lângă, firește, limba română, devine avocat la Timișoara timp de 35 de ani, între 1896-1931⁵.

În septembrie 1894 se căsătorește cu Lucia, fiica mai mare a avocatului Partenie Cosma, director executiv al Băncii „Albina” din Sibiu, om înstărit, personalitate de prim rang al românilor transilvăneni, supranumit „Apostolul laic al românilor din Transilvania”. Născută la 13 septembrie 1875. Lucia Cosma avea studii de canto, cunoscută drept „cântăreța cu excepțională voce, farmec și o putere animatoare”⁶.

Veniturile personale și relațiile obținute din practicarea avocaturii, alături de susținerea socrului, îi permit să se implice în politică ca membru al Partidului Național Român din 1904. A făcut parte din generația „noului activism” sau a „tinerilor oțeliți” reprezentată la vârf de Octavian Goga, care se impune în PNR în anii 1903-1905. Primul deputat cu un program neoactivist va fi Aurel Vlad, ales în 1903 în cercul electoral Orăștie⁷. Dr. Aurel Cosma face parte din membrii fondatori ai ziarului „Libertatea”(1 ianuarie 1902) din Orăștie⁸, primul oficios al noii direcții politice neoactiviste a PNR. Din acest moment, îl găsim implicat în activitatea la vârf a partidului, până inclusiv în 1919. În 1904 candidează în cercul electoral Ocna Sibiului, iar în 1905 în cercurile electorale Făget și Ocna Sibiului. Deși „parcurge cercul electoral Făget, într-un marș triumfal”⁹, nu reușește datorită „unor manopere săvârșite”¹⁰ de autoritățile maghiare. Foarte activ în grupul neoactivist, participă la conferințele PNR din anii 1905, 1906, 1910, 1912, fiind ales în comitetele electorale care urmau să pregătească rezoluțiile partidului care urmau să fie publicate în presă pentru orientarea electoratului și desfășurarea efectivă a alegerilor parlamentare¹¹. În septembrie 1912 îl găsim membru în Comitetul Executiv al PNR¹², după ce era deja șeful PNR Timișoara. Poziția politică este întregită de calitatea de deputat în Sinodul Diecezei ortodoxe a Aradului.

⁴ *Românii din Balcani, Istorie și politică.*, coordonatori: Mihai Drecin, Ménesi Beáta, Ion Zăinea, Editura Pro Universitaria, București, 2020, p. 223-224.

⁵ Dr. Aurel Cosma jr., *op.cit.*

⁶ Aurel Buteanu, *Teatrul românesc în Ardeal și Banat (1919-1944)*, Editura Teatrului Național din Cluj, 1944, p.123-125

⁷ Valentin Orga, *Aurel Vlad. Istorie și destin*, Ediție revăzută și adăugită, Editura Argument, Cluj-Napoca, 2018, p. 94-104.

⁸ *Ibidem*, p. 77.

⁹ Ioan Munteanu, Vasile M. Zeberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918.*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1992, p. 30.

¹⁰ Dr. Aurel Cosma jr., *op.cit.*

¹¹ Valentin Orga, *op.cit.*, p.77, 120, 142, 161,195

¹² *Ibidem*.

Toamna anului 1918-vara anului 1919 îl găsesc pe Dr. Aurel Cosma în mijlocul evenimentelor politice legate de destrămarea Austro-Ungariei, pregătirea și desfășurarea Marii Uniri în Banat și Alba-Iulia, lupta pentru organizarea Banatului ca „țară românească” și contracararea curentelor politice proaustro-ungare și prosârbești.

Abdicarea împăratului Franz Josef, după nereușita federalizării Imperiului austro-ungar (16 octombrie 1918), constituirea consiliilor naționale la nivelul națiunilor din fostul stat dualist între iulie-noiembrie 1918 (cehoslovacii, sârbo-croato-slovenii, românii maghiarii, polonezii)- declanșează revoluția în Europa Centrală și destrămarea practică a Austro-Ungariei. La 2 noiembrie, Ungaria rupe legăturile cu politice cu Austria și își proclamă independența de stat, cu un program de reforme democratice, comparativ cu realitățile politice austro-ungare, dar defazat față de principiul Wilsonian al autodeterminării națiunilor din fostele imperii multinaționale, atunci când înscrisa păstrarea ”integrității” Ungariei, în fond în granițele sale medievale¹³. Semnarea la 13 noiembrie 1918, la Belgrad, a Convenției de Armistițiu dintre guvernul Karolyi Mihaly și Franchet d'Esperay, comandantul trupelor coloniale franceze din Balcani – a bulversat politic Centrul Europei. O situație specială se creează în Banat unde trupele sârbești primesc acceptul generalului francez F. d'Esperay să ocupe provincia, până la Mureș. Între 13-17 noiembrie armata sârbă execută ordinul, declanșând măsuri drastice împotriva organizării românilor în comitete naționale civile și gărzi naționale militare pentru păstrarea ordinii și pregătirea Adunării naționale de la Alba-Iulia. Sesizând excesele ocupantului sârb, unitățile militare franceze, comandate de generalul De Tournard, dublează forțele militare sârbești până la sfârșitul lunii noiembrie 1918¹⁴. Pe acest fond politic incert, o minoritate politică pro austriacă și pro maghiară, condusă de Otto Roth – lider al socialiștilor de dreapta timișoreni ai PSD Ungar și comandanții militari ai Timișoarei – baronul Hordt și vicecolonelul Bartha Albert, susțin ”republica bănățeană” proclamată la Timișoara la 31 octombrie. În esență, această acțiune viza menținerea Banatului, provincie cu o majoritate demografică net românească¹⁵ și legături economice și culturale și politice cu toate provinciile istorice românești, în cercul de interese al Ungariei, respectiv al Serbiei. În aceeași zi, pe 31 octombrie, se constituie în Sala Mică a restaurantului „Kronprinz” din Timișoara, într-o adunare națională, Comitetul Executiv al Consiliului Național Militar român din localitate. Președinte este ales Dr. Aurel Cosma, căpitan în rezervă. El informează pe lt-colonelul Bartha Albert - Șeful Statului Major al

¹³ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Editura Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj, 1968, p. 322-333. Vezi mai recent: Mihai D. Drecin, „Situația politică, militară și diplomatică din Europa Centrală și <Turneul de informare> a generalului Henry M. Berthelot (25 decembrie-5 ianuarie 1919)”, în *Analele Aradului* (Arad), an V, nr. 5, 2019, p. 32-42.

¹⁴ Ioan Munteanu, Vasile M. Zberca, Mariana Sârbu, *op.cit.*, p. 45.

¹⁵ Dintr-o bogată bibliografie pe această temă reținem: Ștefan Manciulea, *Granița de Vest*, Editura Gutinul SRL, Baia Mare 1994, Sabin Manuilă, *Istorie și demografie*, Editura Fundația Culturală Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1995, p. 69-95 (Studiile lui Aurel Răduțiu și Nicolae Bocșan).

Comandamentului Militar din Timișoara despre conduita politică hotărâtă de români, respectiv subordonarea lor la Consiliul Național Român Central de la Arad și dorința de unire cu România¹⁶.

La Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Dr. Aurel Cosma participă în calitate de delegat, alături de fruntașii români bănățeni: Caius Brediceanu, George Dobrin, Avram Imbroane, George Adam, Cornel Cornean, socialiștii Iosif Renoiu și Traian Novac, ș.a.¹⁷

O încoronare a activității sale politice închinată idealului unității naționale, a fost numirea ca prefect al județului Timiș-Torontal și orașului Timișoara, la 28 iulie 1919, calitate în care, la 13 august, primește Armata Română în Timișoara, moment care marchează încadrarea definitivă a majorității Banatului în fruntariile României Mari¹⁸. Sub conducerea sa, asigurând drepturi democratice tuturor minorităților etnice din conglomeratul etnic bănățean în care românii reprezentau marea majoritate în plan demografic, șvabii și slovicii își exprimă atașamentul față de statul român, informând în acest sens inclusiv Conferința de Pace de la Paris¹⁹.

În România Întregită se va încadra în Partidul Național Liberal (1920)²⁰, devenind primul președinte al organizației acestuia în Banat. În guvernul lui Ion I. C. Brătianu (1922-1926) va ocupa portofoliul de ministru al Lucrărilor Publice (19 ian-1922-30 oct.1923), funcție din care va demisiona²¹ în urma unor diferende politice cu primul ministru. În ultimii ani de viață va divorța de soție, cu care nu a avut copii, sprijinindu-și băiatul adoptiv, Dr. Aurel Cosma jr.

Aurel Cosma jr., personalitate intelectuală și politică a Banatului (1901-1983). Prin viața și activitatea sa, el acoperă, parțial sau în totalitate, trei perioade importante din istoria modernă și contemporană a țării noastre, cunoscând mai multe regimuri politice. Ultimii ani ai regimului austro-ungar se suprapun peste copilăria și adolescența sa, perioada interbelică și a celui de-al Doilea Război Mondial îl implică în viața politică locală și națională în funcții importante, inclusiv în preocupări din sfera culturii, pentru ca regimul comunist să-l marginalizeze, chiar să-l trimită între gratiile închisorii politice, într-un moment când era în plină putere fizică și intelectuală de care societatea românească ar fi putut beneficia din plin. Desigur, nu este singurul caz. Alți mulți făuritori ai Unirii de la 1918, apoi

¹⁶ Ioan Munteanu, Vasile M. Zberca, Mariana Sârbu, *op.cit.*, p. 38-39; *Făurirea statului național unitar român. Contribuții documentare bănățene (1914-1919)*, București 1983, p.47-48, 56.

¹⁷ Ioan Munteanu, Vasile M. Zberca, Mariana Sârbu, *op.cit.*, p.41, Sub imperiul presiunilor pe care minoritățile maghiară și germană le-au făcut în toamna 1918-vara 1919, la discuțiile liderilor PNR din prețuia Marii Adunări Naționale asupra viitoarei Constituții a României Întregite, Dr. Aurel Cosma cere „eliminarea ingerințelor acestora în Constituanta” țării întregite. Aurel Vlad se opune, adoptându-se principiul potrivit căruia „dacă ei, când erau la putere ne-au nedreptățit, acum când noi conducem statul trebuie să fim toleranți”, Cf. Valentin Oraga, *op.cit.*, p. 257.

¹⁸ *Făurirea statului național unitar român...*, p.216-218.

¹⁹ *Ibidem*, p. 218-223.

²⁰ Dr. Aurel Cosma jr., *op.cit.*

²¹ Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 1995*, Editura Machiavelli, București, 1995, p. 88-89.

organizatori și modernizatori ai României Mari, sfârșind și mai rău –striviți fizic în malaxorul instanțelor represive ale regimului comunist de tip sovietic.

Aurel Cosma jr. s-a născut la 25 martie 1901 într-o familie de intelectuali, tatăl grefier la Tribunalul din Timișoara, mama fiică de preot din Comuna Jebel. Rămas orfan de tată, în 1907, va fi adoptat și crescut de unchiul său Dr. Aurel Cosma (1867-1931)²².

Și-a făcut studiile primare, gimnaziale și liceale, locuind în casa tatălui-adoptiv din cartierul timișorean Fabric. Era un cartier oarecum periferic al orașului de pe Bega, unde se concentrau mare parte a obiectivelor industriale, deservite de una din cele trei gări specializate pe importul de materii prime și exportul de produse finite. Pentru a evita recrutarea în armată și trimiterea pe fronturile Marelui Război, tânărul adolescent este înscris la Institutul Teologic Ortodox din Arad. Era o practică a vremii, bazată pe legislația școlară în vigoare, potrivit căreia studenții din institutele teologice, indiferent de ritul religios de care aparțineau, erau scutiți de armată pe perioada școlarizării și indiferent de vârsta pe care o aveau. Student fiind, participă la Marea Adunare națională de la Alba-Iulia, ca reprezentant al comandamentului Gărzilor Naționale din comitatul Timiș, din conducerea căruia fiecăruia făcea parte și tatăl adoptiv, cu grad de căpitan în rezervă. Tânărul Cosma jr. va face parte din grupul majoritar al delegaților care va vota Unirea fără condiții cu România²³. La sfârșitul lumii decembrie 1918 va fi trimis, în calitate de curier secret, la Budapesta, pentru o întâlnire cu un diplomat român acreditat în capitala Ungariei, de la care va prelua un plic cu instrucțiuni secrete pentru Consiliul Dirigent²⁴.

În toamna anului 1919 se înscrie la Facultatea de Drept a Universității din București, pe care o absolvă în 1922. S-a numărat printre primii tineri ardeleni înscriși, după făurirea Marii Uniri, în Universitatea din Capitala României Întregite. După absolvire revine la Timișoara, devenind membru al Baroului de avocați locali. Între 1923 și 1926 urmează studii juridice la Paris, unde își susține un doctorat în Științe economice și politice, cu teza “La Petite Antante”. Era un subiect la zi, în 1921 construindu-se Mica Înțelegere, la inițiativa României și cu sprijinul Franței, organizație politică regională care viza blocarea politicii revizioniste a Ungariei, în 1921 construindu-se Mica Înțelegere, la inițiativa României și cu sprijinul Franței, organizație politică regională care viza blocarea politicii revizioniste a Ungariei în Europa Centrală, menținerea status-quo-ului teritorial stabilit la Conferința de Pace

²² Ionel Cionchin, “Proiectul <Prezența italiană în Banat>. Contribuția lui Aurel Cosma Junior”, în *Orizonturi culturale italo-române*, revistă interculturală bilingvă, p.1. Apud. www.orizonturiculturale.ro.ro_studii_AurelCosma.jr.html (accesat în 5 ianuarie 2024, ora, 20.00).

²³ După afirmația sa, înscrisă în memoriile păstrate, Banatul a fost reprezentat de 321 delegați aleși și numiți în adunările populare din comunele și orașele provinciei, toți fiind delegați cu “credenționale” (împuterniciri-n.n.) oficiale și imperative. Cf. Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Editura de Vest, Timișoara, 1993, p. 129.

²⁴ Cf. Ionel Cionchin, *op.cit.*, p.1.

de la Paris, în fond a păcii europene²⁵. Concomitent urmează cursuri de ziaristică la “L’ecole du Journalisme” din cadrul Sorbonnei. Această specializare îi dezvoltă o nouă pasiune intelectuală – cea de ziarist, pe care o va profesa cu pasiune, publicând în ziare și reviste de cultură din Timișoara, fondând și conducând ziare și reviste, conferențiind pe diverse teme de cultură și istorie²⁶. A colaborat la ziarul „Românul”, în 1919 a publicat evocări istorice, critici literare, iar în 1921 a fondat cu scriitorul Ioan Jivi Bănățeanu și poetul Alexandru Popescu-Negură revista bilunară de satiră și umor „Urzica”, apărută la Timișoara în anii 1921-1922. Adevărata activitate literară și gazetărească a desfășurat-o mai apoi la ziarul „Nădejdea” din Timișoara, începând cu anul 1922, devenind directorul acesteia în 1923, și continuată la revista literară „Luceafărul”, fondată de el în 1935. În 1937, revista „Luceafărul” a trecut la „Astra Bănățeană”, iar dr. Aurel Cosma jr. a fost ales vicepreședinte, ocupându-se în continuare de revistă și de Editura „Astra Bănățeană” până în decembrie 1940²⁷.

Înzestrat cu o solidă cultură juridică, istorică și literară, Dr. Aurel Cosma jr. va performa inclusiv în politică și diplomatie. Din 1927, timp de trei legislaturi, va fi deputat de Timiș-Torontal pe listele Partidului Național Liberal. În această calitate a desfășurat o intensă activitate legislativă pe linia statutului minorităților din țara noastră. Între 1933-1937, în calitate de parlamentar a fost implicat în activitatea Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice ca membru al delegației României.

În martie 1934, Aurel Cosma Junior a fost ales ca membru al Comisiei de politică externă, o înaltă demnitate obținută de regulă la o vârstă mai înaintată, reprezentând Banatul, alături de Vasile Papp care reprezenta Ardealul. Ca urmare a participat la unele din conferințele periodice ale acestor organizații politice regionale, la conferințe interparlamentare, unde a făcut o serie de propuneri pe linia apărării securității și dezarmării, interzicerea războiului ca metodă de soluționare a diferendelor dintre state, dezvoltării relațiilor economice la nivel european²⁸. Această activitate merită să fie studiată și relevată pe baza arhivelor Parlamentului, arhivelor diplomatice și a guvernelor vremii.

În martie 1941, Aurel Cosma Jr. a fost numit consilier ministerial pe lângă Ministerul Presei și Propagandei Naționale, coordonând Departamentul de presă străină. Articolele publicate în presa din țară și din străinătate, foarte numeroase și diverse ca tematică, unele rămase în manuscris într-un fond personal aflat la Arhivele Naționale din Timișoara²⁹, pot întregi personalitatea juristului și omului de cultură. Dintre acestea am remarcat câteva lucrări dedicate rădăcinilor și tradițiilor culturii romane și italiene în Banat, subiect pe care dorim să-l detaliem într-o comunicare viitoare.

²⁵ Dintr-o vastă bibliografie asupra subiectului amintim: Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Editura Științifică, București, 1968; Idem, *Din politica externă a României 1913-1947*, Editura Politică, București, 1980, p. 250-256, 313-323.

²⁶ Ionel Cionchin, *op.cit.*, p.1-2.

²⁷ http://www.orizzonticulturali.it/ro_studii_Aurel-Cosma-jr.html (accesat în 5 ianuarie 2024, ora, 20.00).

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 2.

În 4 iunie 1945 va fi condamnat de Tribunalul Poporului în lipsă, cu detenție pe viață, ca dușman al poporului. Reușește să se ascundă în țară, la diverse adrese și sub nume false, fiind arestat abia în 1960 în localitatea Eforie din Dobrogea. Va beneficia de primul lot de amnistiați politici din 1963, după care se reîntoarce la Timișoara. Va mai trăi două decenii, decedând în 1983, fiind înmormântat în cimitirul din Calea Buziașului³⁰.

Câte o monografie a celor doi oameni politici băănăteni ar fi necesare. Dacă date dispersate în alte studii întâlnim pentru Dr. Aurel Cosma senior, despre fiul său adoptiv – Dr. Aurel Cosma Jr. se știe mult mai puțin.

³⁰ *Ibidem.*

O PUBLICAȚIE INFORMATIVĂ PRIVIND PRINCIPALELE INSTITUȚII DE CREDIT ȘI SOCIETĂȚI DE ASIGURARE DIN ROMÂNIA (BUCUREȘTI, 1911)

*Mihai D. DRECIN**

Abstract. *An Informative Publication on the Main Credit Institutions and Insurance Companies in Romania (Bucharest, 1911).* We present a yearbook dedicated to the main credit institutions and insurance companies, published in Bucharest in 1911. It is printed by an economist - Ioan Garoiu from Transylvania and a lawyer - Mihail Mora from Bucharest.

The yearbook appears to appear only once, in 1911, in the Library of the Romanian Academy in Bucharest, only this copy being found.

Analyzing it, we try to make an x-ray of the credit institutions in Romania in the first decade of the 20th century, a period of economic boom characteristic of the so-called Belle Epoque for Central Europe.

The involvement of Romanian bank managers and officials from Transylvania in the banking system of the Kingdom of Romania (see the "Mountain of Pietate" from Bucharest), is a less well-known aspect of Romanian-Romanian relations until 1914.

Keywords: *Bucharest, 1911, yearbook, banks, credit cooperatives*

O primă informație despre apariția publicației „Informatorul băncilor și al principalelor instituții de credit și societăți de asigurare” în Bucureștii anului 1911 ne-o oferă „Revista Economică” din Sibiu¹, prima revistă românească din Transilvania profilată pe problematica vieții financiar-bancare și comerciale din provincie².

Revista sibiană dă suficiente date despre conținutul publicației. Astfel, aflăm că editorii sunt Ioan Garoiu³, licențiat în științe comerciale și Mihail Mora, avocat, primul contabil-șef, celălalt șeful contenciosului (serviciul judiciar – n.n.) al

* Profesor universitar, Departamentul de Istorie, Universitatea din Oradea conducător de doctorat, membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România; e-mail: drecin_mihai@yahoo.com

¹ *Revista Economică* (Sibiu), an XII, nr. 39, 24 noiembrie 1911, p. 389-390..

² Vezi: Mihai D. Drecin, „<Revista Economică> - primul periodic financiar-bancar și comercial al românilor din Transilvania”, în vol. *Centenar muzeul orădean*, Oradea, 1972, p. 303-309; Idem, *Banca „Albina” din Sibiu – instituție națională a românilor transilvăneni (1871-1918)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 111-116.

³ Fost funcționar al Băncii „Albina” din Sibiu, emigrat în Regatul României, alături de Dr. Cornel Diaconovich – inițiatorul înființării și directorul-general al „Muntelui de Pietate” (1906).

„Muntelui de Pietate”, instituție de amanet⁴ din București. Tot aici se precizează tipul de publicație pe care inițiatorii doreau să-l dea elaboratului, respectiv un *anuar*, luând ca model „Anuarul Băncilor Române”⁵, editat la Sibiu sub egida Uniunii bancare „Solidaritatea” a băncilor române din Transilvania⁶.

Pe 226 de pagini sunt detaliate informații despre 136 de instituții de credit și societăți de asigurări „inclusiv bilanțul fiecăreia pe 1910, cu contul profit și pierdere, alături de distribuirea profitului net”. În final, redacția revistei sibiene apreciază că anuarul „... umple în adevăr o lacună de mult și adânc simțită nu numai în România, ci și la noi (în Transilvania – n.n.), unde asemenea ne-a lipsit până acum un izvor de informație, ușor și sigur, asupra așezămintelor financiare a fraților de dincolo (din România – n.n.)”⁷.

Relativ recent am identificat primul număr al anuarului bucureștean în discuție⁸. Este singurul înregistrat în evidențele bibliotecii, posibil unicul editat din motive necunoscute nouă astăzi. Sediul anuarului este București, strada 11 Iunie 43⁹.

⁴ Mihai D. Drecin, *Banca „Albina” din Sibiu – instituție națională a românilor transilvăneni (1871-1918)*, p. 200-204; Idem, „Revista <Muntele de Pietate> din București (1907-1916, 1918-1919) – oficios al primei instituții financiare a tuturor românilor”, în *Analele Universității din Oradea*, Seria Istorie-Arheologie, Tom XXIX, 2019, p. 43-50.

⁵ Apare între 1900-1919 la Sibiu, în urma hotărârii primei Conferințe a directorilor băncilor române, Sibiu, 25-26 iunie 1898, sub redacția lui Constantin Popp – funcționar la centrala Băncii „Albina” din Sibiu. Vezi: Idem, „Înființarea Uniunii bancare <Solidaritatea> și sistemul bancar românesc din Transilvania”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie* (Cluj-Napoca), 1977, p. 224.

⁶ *Ibidem*, p. 221-238; Idem, *Banca „Albina” din Sibiu – instituție națională a românilor transilvăneni (1871-1918)*, p. 125-130; Vasile Dobrescu, *Sistemul de credit românesc din Transilvania 1872-1918*, Ed. Universității „Petru Maior” Târgu Mureș, 1999, p. 173-180; Dr. Constantin Rada, Cornel Diaconovich – un om, un destin, o vocație, Casa de Presă și Editură „Anotimp”, Oradea, 1999, p. 101-212; Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p. 423-462; Vasile Petrică, Dr. Corneliu Diaconovici (1859-1923) – enciclopedist și ambasador al culturii românești, Ed. TIM Reșița, 2009, p. 214-222; Mihai D. Drecin, „Le système bancaire roumain de Transylvanie. Réforme et integration dans le système bancaire européen (1892-1907)”, în vol. *Societate și civilizație. Profesorului Marcel Știrban la 70 de ani*, volum îngrijit de Călin Florea și Ciprian Năprădean, Ed. Universității „Dimitrie Cantemir”, Târgu Mureș, 2002, p. 455-466; Idem, „Înființarea Uniunii <Solidaritatea> a băncilor românești din Transilvania, o experiență de integrare în economia europeană (1892-1907)”, în vol. *Experiențe istorice de integrare economică europeană*, coordonator: Maria Mureșan, Ed. A.S.E. București, 2006, p. 105-119.

⁷ *Revista Economică* (Sibiu), 24 noiembrie 1911, p. 390.

⁸ Biblioteca Academiei Române, București, an I, 1911, Ed. Noua Tipografie profesională, Dimitrie C. Ionescu, str. Câmpineanu 9, 222 p. + 22 anunțuri (reclame) nenumotate. Cota BAR, PI3097.

⁹ *Informatorul Băncilor și al principalelor Instituțiuni de credit și societăți de asigurare*, București, anul I, 1911, p. 5.

În primele pagini, un fel de „Introducere” în textul anuarului, autorii consideră că „nu facem o lucrare inutilă. Ea e datorită convingerii că umple o lacună de mult și adânc simțită”. În continuare se enumeră cauzele care i-au determinat pe editori să o realizeze. Ei subliniază faptul că nu exista o lucrare consacrată instituțiilor de credit din România, organizate sub forma societăților anonime pe acțiuni sau cooperativelor de credit care „pe de o parte să înfățișeze un tablou al băncilor și instituțiilor similare, capabil să dea o idee cât mai precisă despre activitatea creditului, despre rolul și circulațiunea unei părți însemnate din capitalul mobilier al țării, iar pe de altă parte să înlesnească cunoașterea situațiunii diferitelor bănci, mai mari sau mai modeste, cu bazele pe cari s-au alcătuit, cu normele de conducere, cu operațiunile pe anii din urmă, cu rezultatele lor”¹⁰.

În continuare se înșiră greutățile pe care le-au întâmpinat în adunarea datelor necesare întocmirii anuarului. În primul rând se precizează nepăsarea de care dau dovadă chiar instituțiile pe care le-au contactat. Apoi suspiciunea acestora atunci când li se cer o serie de detalii privind organizarea și activitatea. Concret: „lipsurile ce vor mai fi, se datoresc când imposibilității d’a convinge pe unii despre acestea, când mai susceptibilității, pentru noi neexplicabile, d’a nu pune sub ochii celor interesați situațiunea financiară din a căror publicitate legea însăși face o condiție de existență a societăților (ca bilanțuri, statute etc.) sau amănunte de ordin administrativ (cine semnează valabil firma, funcționarii etc.) de mică importanță în aparență, dar însemnate în raporturile dintre societăți, sau dintre acestea și particulari”¹¹.

Privind intențiile pe termen lung, Ioan Goroiu și Mihail Mora precizează: „Scopul nostru nu este să ne oprim la primul volum. Iată de ce <Informatorul Băncilor> e menit să apară în fiecare an”¹².

În finalul cuvintelor introductive, autorii fac apel la colaborare cu toți cei interesați, așteptând sugestii pentru îmbunătățirea conținutului anuarului, deoarece scopul este „a face <Informatorul Băncilor> indispensabil societăților financiare și folositor publicului... din realizarea lui ne facem condiția esențială pentru extinderea lucrării”¹³.

În continuare, prezentăm concis conținutul anuarului cu enumerarea, mai mult statistică, a instituțiilor de credit și asigurări care își găsesc locul în paginile anuarului¹⁴.

Societățile bancare și de asigurări sunt împărțite în trei categorii: bănci, diferite instituții de credit, societăți de asigurări.

Din categoria băncilor comerciale, societăți anonime pe acțiuni, sunt inventariate 18 astfel de instituții în frunte cu Banca Națională a României. Le amintim: Banca României (1865, din 1904 sub titulatura The Bank of Romania Limited S.A.)¹⁵, Marmorosch Blank&Co S.A. (1884)¹⁶, Banca Agricolă S.A.

¹⁰ *Ibidem*, p. 3.

¹¹ *Ibidem*, p. 3-4.

¹² *Ibidem*, p. 4.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Cu o altă ocazie, într-un studiu mult mai extins, vom da detalii.

¹⁵ Înființată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza ca bancă de emisiune, prin transformarea sucursalei Băncii Otomane din București, din dorința stabilirii de relații mai strânse cu

(1894), Banca Generală Română S.A. (1897)¹⁷, Banca de Scont S.A. (1898), Banca de Credit Român S.A. (1904)¹⁸, Comerțul S.A. de credit și economie (1906), Banca Comercială Română S.A. (1907)¹⁹, Banca de Comerț și de Depozite S.A. (1907), Banca Uniunii Comerciale S.A. (1908), Banca Latină S.A. (1910), Banca Ilfov S.A. (1910), Banca Sindicatului Agricol Ialomița S.A. (1910), Banca Centrală S.A. (1910), Banca Fortuna S.A. (1910), Banca Românească S.A. (1911), Banca Pieței S.A. (1911). Centralele tuturor băncilor erau în București. Mai observăm că 12 dintre cele 17 bănci s-au fondat după anul 1900, toate având capitaluri sociale de la mediu în sus, concurând serios cele mai vechi instituții de credit înființate între 1865-1898. O primă concluzie ce o putem desprinde din aceste detalii ar fi: societatea capitalistă din Regatul României a intrat într-o nouă fază de dezvoltare, mai energică, acumulările de capital la nivelul societății românești fiind în creștere, concurând tot mai serios capitalul englez și german, inclusiv cel evreiesc autohton. Cu toate acestea, la nivelul marii finanțe din țară, în total 9 mari bănci din care 4 cu capital românesc²⁰ și 5 cu capital străin²¹, băncile cu capital românesc dețineau între 33,86-38,03 % din totalul resurselor financiare ale celor 9 bănci, în timp ce băncile cu capital străin 66,14-61,95% din totalul fondurilor respective²².

Zece institute de credit inserate în anuar sunt organizate pe principiile cooperatismului, cu capitaluri modeste între 10000-500000 lei²³. Solidarismul

Anglia și Franța. Capitalul era anglo-francez. După abdicarea forțată a domnitorului, Banca României (Banque de Roumanie) va funcționa ca bancă neprivilégiată, sub formă de societate anonimă. Din 1904 devine sucursală a lui Bank of Romania Limited Londra. Este prima bancă particulară din Regatul României cu capital străin. Vezi: Alexandru Pintea, Gheorghe Ruscanu, *Băncile în economia românească 1774-1995*, Ed. Economică, București, 1995, p. 43-44.

¹⁶ Iacob Marmorosch – cămătar în București în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Mauriciu Blank, născut în 1848 la Pitești, cămătar evreu. În 1863 Marmorosch îl ia colaborator, iar în 1869 îl face partaș în afaceri. Se înrudește, iar în 1884 pun bazele Băncii Marmorosch-Blank, cu capital evreiesc autohton. Cf. *Ibidem*, p. 53.

¹⁷ Bancă cu capital german, sucursală a lui Diskonto Gesellschaft din Berlin. Dacă până în 1907 avea și funcționari români, ulterior rămân numai funcționari germani, limba germană fiind folosită curent în birouri. A fost banca care acaparează parte din economia Regatului României, făcând plasamente în comerțul de cereale, în industriile de petrol, forestieră și zahărului. Cf. *Ibidem*, p. 85-88.

¹⁸ Cu capital austriac. Cf. *Ibidem*, p. 85, 88-90.

¹⁹ Cu capital evreiesc de origine austriacă, franceză și belgiană. Cf. *Ibidem*, p. 85.

²⁰ Banca Agricolă, Banca Comerțului din Craiova (1899), Banca de Scont și Banca Românească.

²¹ Vezi notele 15-19.

²² Alexandru Pintea, Gheorghe Ruscanu, *op. cit.*, p. 86.

²³ Este vorba de: Banca Poporului (1898), Banca Colentina (1899), Sporul Muncei (1902), Banca Culoarea de Negru – Societate cooperativă de credit și economie (1905), Societatea cooperativă de economii și avansuri (1905), Banca Meseriașilor – societate cooperativă (1905), Dacia Traiană – societate cooperativă de credit și economii (1906), Creditul Internațional – Societate cooperativă (1909), Banca Oborului – societate cooperativă (1910), Banca Sf. Gheorghe – societate cooperativă (?) – toate cu sediul central în București. Cf. *Informatorul Băncilor și al principalelor Instituțiuni de credit și societăți de asigurare*, București, anul I, 1911, p. 27, 29, 34-35, 38-39, 41-42, 44-45.

cooperatist s-a dezvoltat mai serios în România decât la românii transilvăneni, regimul politic sprijinind acest curent, în timp ce în Transilvania statul maghiar punea piedici, facilitând dezvoltarea cooperăției săsești, șvabești și maghiare.

O categorie aparte de instituții de credit avute în vedere sunt: Creditul funciar rural București (1873) – înființat cu scopul de a acorda împrumuturi pe ipotecă, pe termene lungi, marilor proprietari de pământ, în vederea modernizării exploatațiilor rurale, Creditul funciar urban București (1873) viza acordarea de credite ipotecare, pe termene lungi, proprietarilor de imobile urbane, deci burgheziei orășenești, pentru modernizarea imobilelor existente sau construirea altora noi. După surprinzătoarea răscoală țărănească din 1907, elita politică a căutat să elaboreze o legislație care să modernizeze relațiile din lumea satului, dintre țărani, arendași și moșieri. În acest context se înființează Casa Rurală S.A. în București (1908)²⁴ cu menirea de „a înlesni țăranilor români cultivatori de pământ creditul necesar pentru ca să poată cumpăra pământuri”²⁵.

De o atenție specială se bucură „Muntele de Pietate” S.A. din București. Instituție care acorda credite pe amanet în condițiile „Legii pentru înființarea <Caselor de împrumut pe amanet în România>”, redactată de Dr. Cornel Diaconovich și aprobată în cele două camere ale Parlamentului României în februarie 1906, avea ca obiectiv facilitarea acordării rapide de credite pe timp limitat cetățenilor din rândul categoriilor sociale de jos, printr-o apreciere corectă a bunurilor amanetate. În felul acesta, clienții erau apărați de proprietarii caselor particulare de amanet, în marea lor majoritate evrei, greci și armeni, care profitau de situația materială precară a acestora, oferind sume mici pentru obiectele amanetate și stabilind termene scurte pentru recuperarea acestora, de multe ori situație sinonimă cu pierderea bunurilor amanetate. Important este faptul că instituția este prima întreprindere financiară panromânească, creată și susținută în comun de românii din Transilvania, Bucovina și Regatul României²⁶.

Cu Centrala în București și sucursale în Brăila, Craiova și Galați²⁷, societatea avea un capital social de 1.200.000 lei, împărțit în 2400 de acțiuni la purtător a 500 lei fiecare. Consiliul de administrație era format din: Partenie Cosma – președinte, director-executiv al Băncii „Albina” din Sibiu, N. Xenopol – vicepreședinte, avocat și deputat din România, Dr. Cornel Diaconovich – director-general, transilvănean la origine, iar ca membrii: Dr. I. Costinescu, Walter Dickin, Victor Ionescu, N. Lahovary, C. Steriu, Dr. C. Rădulescu – din București, Dr. I. Mișu, Antonie de Mocsonyi din Transilvania. Bucovineanul Nicolae Flondor din Cernăuți s-a înscris printre primii acționari, la 1911 nemaifăcând parte din Consiliul de administrație. Între cei 20 de funcționari: din București (17), Brăila (2) și Craiova (1), nominalizați în materialul de prezentare a instituției, pe lângă „regățeni” întâlnim români transilvăneni și bucovineni stabiliți în România, Ioan Goroiu, șeful contabilității, era unul dintre aceștia. Interesant pentru schimbarea mentalității societății românești, șase funcționari erau femei. Tot aici se dau date

²⁴ *Ibidem*, p. 47-48, 50.

²⁵ *Ibidem*, p. 52.

²⁶ Mihai D. Drecin, *Banca „Albina” din Sibiu – instituție națională...*, p. 204.

²⁷ Pe lângă Centrala din București situată pe strada Sf. Ionică, nr. 9, instituția mai avea o agenție în București și una în Constanța. (Cf. *Dobrogea Jună* (Constanța), 30 iulie 1911, p. 2).

exacte privind: dividendă oferită în ultimii trei ani, cum se plătește aceasta la acționari, modul de vot al acționarilor în Adunarea generală, distribuirea profitului anual, bilanțul pe anul 1910²⁸. Toate aceste detalii doreau să ofere cititorului interesat, posibili acționari și clienți, suficiente argumente pentru o instituție serioasă, demnă de a-i cumpăra acțiuni sau de-a face apel la ea în cazuri de jenă financiară.

O veritabilă Belle Epoque²⁹ în întreaga Europă Centrală, care cunoaște o dezvoltare economică și culturală remarcabilă, apariția societăților de asigurare avea menirea protejării imobilelor din marile orașe în dezvoltare, a obiectivelor industriale, producției agricole – inclusiv cea stocată în silozuri, a vieții individului – în fața incendiilor, secetei, inundațiilor, epidemiilor, altor cataclisme. Desigur, încheierea de polițe de asigurare de diverse firme și cetățeni nu era un fenomen general. Totuși, el se impunea tot mai mult, mostră a modernizării societății românești.

Cinci mari societăți de asigurare își fac publicitate în paginile anuarului. Este vorba de Dacia-Romania (1881), Națională (1882), Generala (1897), Agricola (1906), Victoria (1908). Toate având în titlatură formula „societate generală de asigurare”, însemna că practicau încheierea tipurilor clasice de asigurări. Capitalul social se înscria între 460.000-1.000.000 lei, ceea ce era remarcabil pentru acea epocă. În conducerea lor întâlnim oameni politici și de afaceri de prim rang ca: Alexandru Marghiloman, G. Grigore Cantacuzino, Take Ionescu, prințul Barbu Știrbey, Alexandru Băicoianu, Z. Chrissoveloni ș.a.³⁰.

Nu mai puțin de 108 bănci de credit din întreaga țară își fac publicitate în anuar, oferind datele esențiale care le definesc (titlatura exactă, sucursale și agențiile băncii, anul înființării, localitatea în care își desfășoară activitatea, capitalul social și de rezervă, valoarea acțiunilor, dividendă oferită, componența Consiliului de administrație și Consiliului de cenzori, funcționarii și funcțiile lor, bilanțul pe 1910, tipuri de afaceri pe care le practică, valoarea acțiunilor, dividendă oferită, componența Consiliului de administrație și Consiliului de cenzori, funcționarii și funcțiile lor, bilanțul pe 1910, distribuirea profitului net tipuri de afaceri pe care le practică). Constatăm o largă acoperire a țării prin astfel de instituții, nu numai în orașele de provincie mari și mijlocii, ci chiar în târguri și unele comune (ex. Băilești, Nicorești-Tecuci, Odobești, Oteștii de Sus-județul Olt, Strehaia, Tătulești-județul Olt, Vlădila-județul Romanai). În orașele aflate în zone industriale sau plasate pe principalele drumuri comerciale înregistrăm chiar mai multe instituții de credit, mostră a unui cadru și atmosfere de afaceri tot mai larg și intens.

Amintim porturile de la Dunăre: Calafat (două bănci), Caracal (3), Oltenița (2), Turnu Severin (4), Călărași (3), Brăila (2), Galați (4), Tulcea (2). Dintre orașele din zone industrializate sau noduri comerciale amintim: Craiova (7 bănci), Iași (4),

²⁸ *Informatorul Băncilor și al principalelor Instituțiuni de credit și societăți de asigurare*, București, anul I, 1911, p. 54-55. Funcționarele în discuție erau domnișoarele: Adina Orendi, Elvira Bidu, Stela Bidu, Elvira Petrescu, Sabina Dimitriu, Adela Weifert.

²⁹ Expresie folosită de istorici pentru sfârșitul secolului al XIX-lea-1914.

³⁰ *Informatorul Băncilor și al principalelor Instituțiuni de credit și societăți de asigurare*, București, anul I, 1911, p. 59-68.

Ploiești (4), Râmnicu Vâlcea (4), Slatina (5), Roman (3), Târgu-Jiu (4), Târgoviște (4)³¹.

În sfârșit, din Anuarul Băncilor Populare pe anul 1909, se reproduc date importante despre „băncile populare”, în fond cooperativele de credit, sistem bine dezvoltat în România. Impunerea lor este remarcabilă în primul deceniu al secolului XX. Astfel, de la 700 cooperative cu aproximativ 60.000 de membri și un capital vărsat de 4.250.000 lei în 1902, în 1909 înregistrăm 2543 cooperative, cu 402938 membri, 49.034.211 lei și depuneri de aproape 8.000.000 lei³². În ceea ce privește membrii cooperativelor de credit după profesii: dintr-un total de 366418 țărani – 209211 erau știutori de carte și 157207 analfabeți, 7947 preoți și învățători, 11805 funcționari și mici proprietari, 7029 comercianți, 6416 meseriași. Interesant este faptul că 52,74% dintre membri erau analfabeți³³. Cu toate acestea înțeleseseră avantajele contractării de credite și depunerii economiilor într-o cooperativă de credit, ocolind pe cămătari și vizând mici profituri din dobânzile obținute la sumele depuse spre păstrare.

Analizând structura capitalului vărsat rezultă că cea mai mare parte a acestuia (23.564.699,37 lei de către 382469 membri care au depus fiecare între 200-500 lei, deci 48,04%) aparține țăranilor mici depunători, ceea ce infirma acuza la adresa cooperativelor de credit cum că întreg capitalul lor ar fi al chiaburimii satelor³⁴.

Radiografia scopului pentru care lumea satului a solicitat credite la cooperativele de profil, ne arată că 33,44% a fost contactat pentru cumpărarea de animale și unelte agricole, 23,85% pentru asigurarea hranei familiei³⁵ și animalelor din gospodărie (nutreț). Împrumuturile pentru arendarea de pământ (11,60%) sau cumpărarea de pământ (15,49%) sunt modeste în economia generală. De aici rezultă că un număr relativ mic de țărani, de obicei de condiție materială medie, își puteau permite să încerce depășirea condiției de înfeudat moșierului, arendașului sau cămătarului din zonă³⁶ întregindu-și proprietatea funciară.

* *

*

Anuarul în discuție, fie și numai prin singurul (?) număr apărut – cel puțin cunoscut la actualul nivel al cercetărilor noastre³⁷ – ne oferă o interesantă

³¹ *Ibidem*, p. 69-219.

³² *Ibidem*, p. 220.

³³ *Ibidem*, p. 221.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Procentul este îngrijorător. De aici rezultă că productivitatea per ha la cereale era mică. Apoi, având în vedere numărul mare al membrilor unei familii țărănești, capul familiei nu le putea asigura hrana în așa numita perioadă „dintre pâini”, calendaristic aceasta fiind între februarie-aprilie, respectiv între epuizarea resurselor strânse în toamnă și revigorarea naturii primăvara când ierburile câmpului puteau oferi o alimentație naturală acceptabilă, înlăturând spectrul înfometării. Vezi: Barbu Ștefănescu, *Între pâini*, Ed. Academiei Române, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2012.

³⁶ *Ibidem*, p. 222.

³⁷ O primă și fugară prezentare a publicației am făcut-o în articolul ”Despre un anuar al băncilor din Vechiul Regat apărut în 1911”, în *Analele Universității din Oradea, Fascicula ”Istorie – Arheologie*, Tom IV, 1994, -1995, p.143-145

radiografie a sistemului financiar-bancar din Regatul României primului deceniu al secolului XX. Implicarea unor conducători și funcționari de bancă din Transilvania în același domeniu din Regat este o altă cale de apropiere româno-română pe linia afacerilor și publicisticii de profil, care a contribuit la pregătirea Unirii de la 1918³⁸.

³⁸ Comunicare susținută în cadrul Sesiunii anuale de comunicări științifice a Departamentului de Istorie, Universitatea din Oradea, 4 iunie 2021

CONSTANTIN DAICOVICIU – AS GRADUATE STUDENT IN CLASSICAL PHILOLOGY AT THE UNIVERSITY OF CLUJ

*Mihaela GOMAN**

Abstract. *Born in the Banat lands, Constantin Daicoviciu linked his name and destiny to the Romanian University of Cluj. In 1920, he became its student at the Faculty of Letters and Philosophy, majoring in classical philology. He studied Latin and Greek with professors Vasile Bogrea and Ștefan Bezdechi and Nicolae Bănescu caught his interest in the Byzantinology course. His licensure exam consisted of two written tests and an oral test, the three members of the commission (Nicolae Bănescu, Vasile Bogrea, Ștefan Bezdechi) preparing at the end of each one a verbal process that also mentions the qualification received by the candidate. After the licensure exam in 1923, he was awarded the title of licentiate in classical philology. He graduated the licensure exam with “magna cum laudae”.*

Keywords: *Constantin Daicoviciu, University of Cluj, classical philology, exam, professor*

The establishment of a Romanian university in Cluj¹ was one of the wishes of the national elite in Transylvania, in the modern era. The achievement of this great objective was possible only after the union of Transylvania with the Kingdom of Romania, on December 1, 1918.

The Governing Council of Transylvania decided to establish an independent commission, made up of both great scientific personalities from the two university centers of the country, Bucharest and Iași, as well as personalities from Transylvania, under the coordination of Onisifor Ghibu and Sextil Pușcariu (the first rector of the University of Cluj, just came from Chernivtsi).

The mission of the commission was to recruit the teaching staff of the future Romanian university in Cluj and establish its structure. The special commission, for the establishment of the university, included great professors and scholars, among whom we mention Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Dimitrie Gusti, Petre Poni, Gheorghe Țițeica, together with the Transylvanians Vasile Goldiș, Ioan Lupăș, Onisifor Ghibu and so on.

In less than a year, the Romanian university took shape, with a structure that included four faculties: Letters and Philosophy, Medicine, Sciences and Law.

* University of Oradea, lecturer at the History Department; e-mail: mihaela_goman@yahoo.com

¹ Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică: triumful rațiunii împotriva violenței* (Interwar Cluj University Life: the Triumph of Reason against Violence), vol. I, Dacia Publishing House, Cluj-Napoca, 1980, *passim*

Competent teachers were sought for each of them, from among already established Romanian specialists, from the country, but also from abroad.

The inauguration of the courses of the University of Superior Dacia, under the leadership of Sextil Pușcariu, as rector, takes place on November 3, 1919, through a memorable lesson by the historian Vasile Pârvan, symbolically titled *The Duty of Our Life*, and the festive inauguration of the university citadel took place on 1 February 1920, in the University Hall, with the taking of the oath by the new teachers, in the presence of King Ferdinand I, the ministers, the Governing Council and guests from abroad².

At the time of the founding of the Romanian University in Cluj, Constantin Daicoviciu was very young, but his destiny would forever be linked to the university institution in the heart of Transylvania, even if his biography had begun, in 1898, in a village in Banat, Căvăran (today Constantin Daicoviciu), in the family of the teacher Damaschin Daicoviciu.

In 1920, his steps headed towards Cluj to enroll at the Faculty of Letters and Philosophy (classical philology)³. After three years of study, during which he became deeply attached to the classical languages, Greek and Latin, Constantin Daicoviciu took his bachelor's exam⁴ in classical philology (a century ago!!!), more precisely on February 13, 1923, at the age of 25.

The commission was formed by professors Nicolae Bănescu, as president, Ștefan Bezdechi and Vasile Bogrea, as members⁵. The exam consisted of two written tests and one oral test. We must mention the fact that it was preceded by the taking of three partial exams, the first in the Byzantinology Course, on October 19, 1922⁶ according to the minutes of that date (examiner professor Nicolae Bănescu), the second in Latin Language and Literature according to the process report dated February 2, 1923⁷ (examining professor Vasile Bogrea) and the third in Greek Language and Literature according to the process report dated February 3, 1923⁸ (examining professor Ștefan Bezdechi), exams after which the candidate was declared admitted with the mention "very good".

We note that the three examining professors, Nicolae Bănescu (he, as president, was to set the date and time of the exam), Vasile Bogrea and Ștefan Bezdechi, were to be appointed members of the commission for the license exam of

² *Istoria Universității Babeș-Bolyai (History of Babeș-Bolyai University)* (coordinator Ovidiu Ghitta), Mega Publishing House, Cluj-Napoca, 2012, *passim*.

³ Mihaela Goman, *Activitatea didactică și științifică a lui Constantin Daicoviciu (The Didactic and Scientific Activity of Constantin Daicoviciu)*, University of Oradea Publishing House, Oradea, 2011, p. 19-20

⁴ National Archives – Cluj County Directorate, *Fond Profesori (Teacher Fund)*, Folder 43 (Daicoviciu Constantin); Mihaela Goman, *op.cit.*, p. 35-37; Sever Dumitrașcu, Florin Sfrengeu, *Constantin Daicoviciu – o biografie (Constantin Daicoviciu – a biography)*, University of Oradea Publishing House, Oradea, 2008, *passim*.

⁵ This is mentioned on the application addressed by the candidate to the Dean of the Faculty of Letters and Philosophy in the upper right corner. National Archives – Cluj County Directorate, *Fond Profesori (Teacher Fund)*, Folder 43, tab 95.

⁶ *Ibidem*, tab 17.

⁷ *Ibidem*, tab 16.

⁸ *Ibidem*, tab 19.

the candidate Daicoviciu Constantin, something brought to our attention by the Dean of the Faculty, Ioan Ursu⁹.

Having been admitted to the partial examinations, the candidate could sit for the actual license examination. For the first written test, the candidate received a translation, from Greek, of a text from the work of the philosopher Plato (*The Defense of Socrates*), chapters XIX-XX, for which he was given a working time of three hours, from 9.30 to 12.30, as also mentioned in the minutes no. 1¹⁰.

The second written test, which took place at three o'clock in the afternoon, consisted of the elaboration of a paper entitled *Characterization of Archaic Latin Literature*, for which the candidate was given a working time of three hours, from three to six, as also mentioned in the minutes no. 2¹¹.

The following day, February 14, the members of the Commission met to correct and mark the two works of the candidate mentioned above. Both papers received the qualification "very good", the candidate being admitted to the oral exam, as mentioned in the minutes no. 3¹².

The oral exam took place on the same day, and, following the answers given, the candidate received the qualification "very good" as mentioned in the minutes no. 4¹³. From the minutes no. 5¹⁴, dated February 14, we learn that since the candidate Daicoviciu Constantin received, both in the two written tests and in the oral test, the qualification "very good", according to article 39 of the Faculty of Letters Regulation, he was declared licensed in Classical philology, with the mention "magna cum laudae".

Therefore, on April 2, 1923, the candidate was issued a Certificate of Aptitude no. 254, signed by the Dean of the Faculty of Philosophy and Letters and approved by the Rector of the University of Cluj at the time, Iacob Iacobovici, which supplemented the bachelor's degree and in which it was stated that "Mr. Constantin DAICOVICI passed the bachelor's exam on February 23, 1923 having Latin and Hellenic as the main specialty, and Byzantinology as a secondary study"¹⁵.

Based on this, later (we do not know the date) he was awarded a Bachelor's Degree¹⁶ in Classical Philology by the Minister of Public Instruction (Dr. Constantin I. Angelescu). This is how a first stage, so necessary, took place in the life and activity of the one who would become a renowned epigraphist, philologist and archaeologist¹⁷.

⁹ *Ibidem*, tab 95.

¹⁰ *Ibidem*, tab 6.

¹¹ *Ibidem*, tab 8.

¹² *Ibidem*, tab 9.

¹³ *Ibidem*, tab 11.

¹⁴ *Ibidem*, tab 13.

¹⁵ *Ibidem*, tab 92.

¹⁶ Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei (The National Museum of the History of Transylvania), *Fond Constantin Daicoviciu (Constantin Daicoviciu Fund)*, C₂.

¹⁷ Sever Dumitrașcu, Florin Sfrengeu, *op.cit.*, p. 72.

Cursul de bizantinologie.
Examenul parțial.

Proces-verbal.

Astăzi, 19 Octombrie 1922, procedând
la examinarea candidaților pentru cursul
de bizantinologie, s'a prezentat D.
Daicovici Constantin
care, interogat asupra Chronographiei
bizantine, a obținut mențiunea
"foarte bine".

N. Bănescu

1922. X. 19.

Fig. 2

UNIVERSITATEA DIN CLUJ
FACULTATEA DE FILOSOFIE ȘI LITERE

16

Proces-Verbal.

Azi, 2 Februar 1923.

Subsemnatul profesor dela facultatea de Litere și Filosofie din Cluj
....., examinând din Limba și literatura latină
..... pe Dl. C. Paicovici
....., l' am declarat admis cu foarte bine.

Profesor examinator.
V. Boprea

Fig. 3

UNIVERSITATEA DIN CLUJ
FACULTATEA DE FILOSOFIE ȘI LITERE

19

Proces-Verbal.

Azi 3 Februarie 1923

Subsemnatul profesor dela facultatea de Litere și Filosofie
_____, examinând din Limba și literatura
greacă _____ pe Dl C. Daicoviciu
_____, l' am declarat admis cu foarte bine

Profesor examinator.
St. Bezdechi

Fig. 4

6

Proces-verbal

no. 1.

Sub-semnatii, membri ai Comisiunii
pentru examenul de licență în filologia clasi-
că al d. lui Daicovici Constantin, întru-
nindu-ne azi, 13 Febr., 1923, în Semi-
nariul de fil. clasică, am hotărât pentru
întâia lucrare scrisă - traducere din l. elenă
în românește - Plato, 'Apologia Σωκρά-
τους', § 19-20, acordându-se candi-
datului trei ore de lucru ($9\frac{1}{2}$ - $12\frac{1}{2}$).

Drept care am încheiat prezentul
proces-verbal.

Președinte: M. Bănescu

Membri: V. Boprea
St. Berdache

Fig. 5

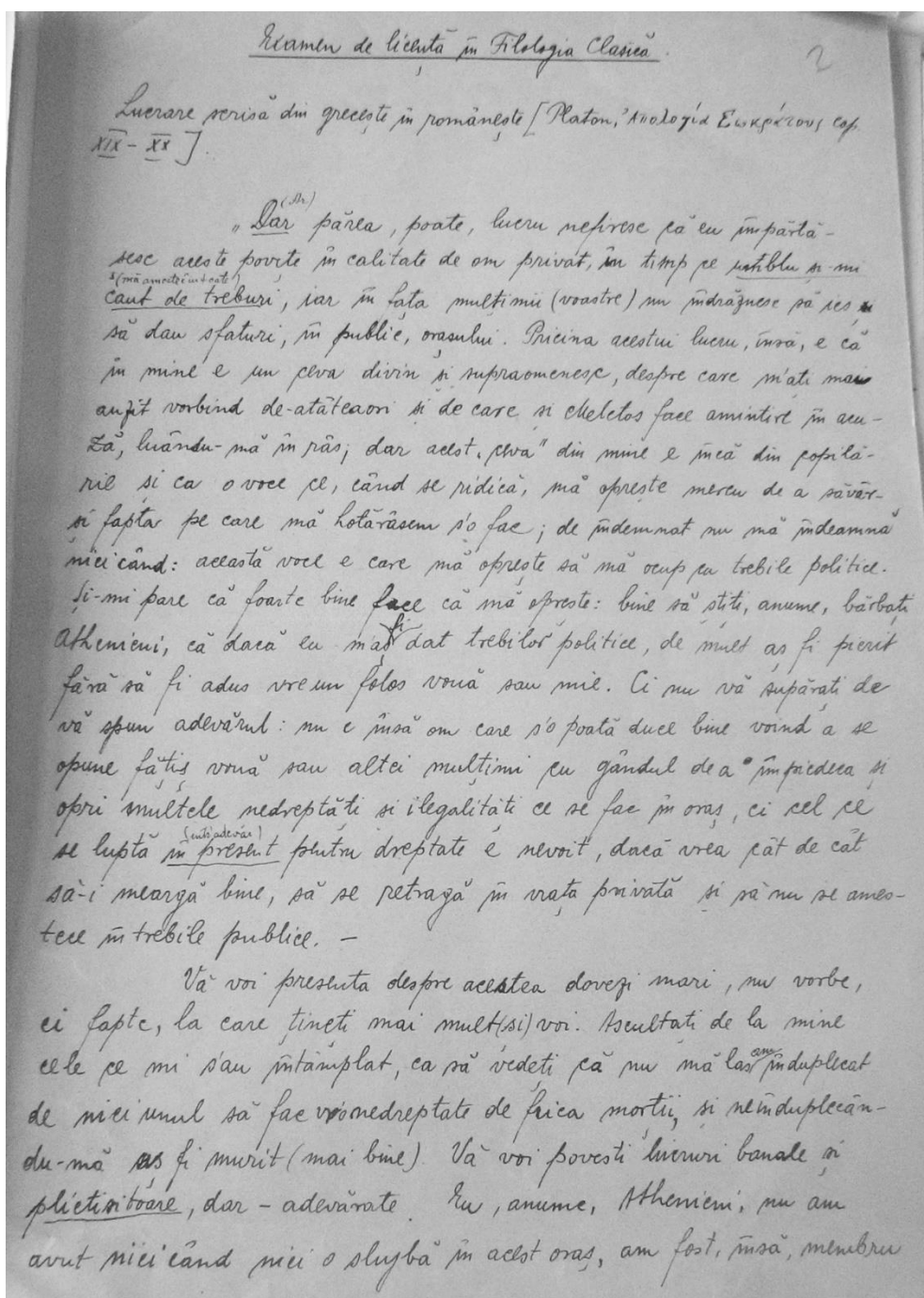


Fig. 6

al sfatului obotesc; s'a întâmplat, apoi, că tribul nostru era la că-
mă atunci când voi ati vnt să judecați deodată pe cei șeci generali,
comandanți în luptă navală, pe nedrept, după cum, mai târziu,
văți încredințat și voi. Eu singur, atunci, dintre prigani, m'am
opus ^{ca} să parăseșc o fără de lege [și am votat contra propunerii], iar
vorbitoarii vrind a mă pune sub acuza și a mă aresta și voi îndemnă-
du-i și strigând, am crezut ~~de bine~~ că trebuie mai degrabă să mi
pun viața în joc de partea mea fiind legea și dreptatea, decât
să tin cu voi, cari doriați o nedreptate, fiindu-mi teamă de lan-
turi sau moarte. Și acestea s'au întâmplat încă pe vremea când
era democrația în oraș: după ce veni oligarhia, cei treizeci chemându-
ma ^(ca al cinstit) de cinci ori în tholos (locul de sedere al priganiilor) mi porunciră
să aduc din Salamina pe Leon Salaminiianul plătui a fi omorât: -
astfel de lucruri porunciau ei și altor mulți vrind a încărea cât de
numeroși ^{fară de lege} ~~mulți~~ cu ~~mulți~~.

(Laicovici)

Nota: foarte bine

St. Bezdechi

V. Bojca

Fig. 7

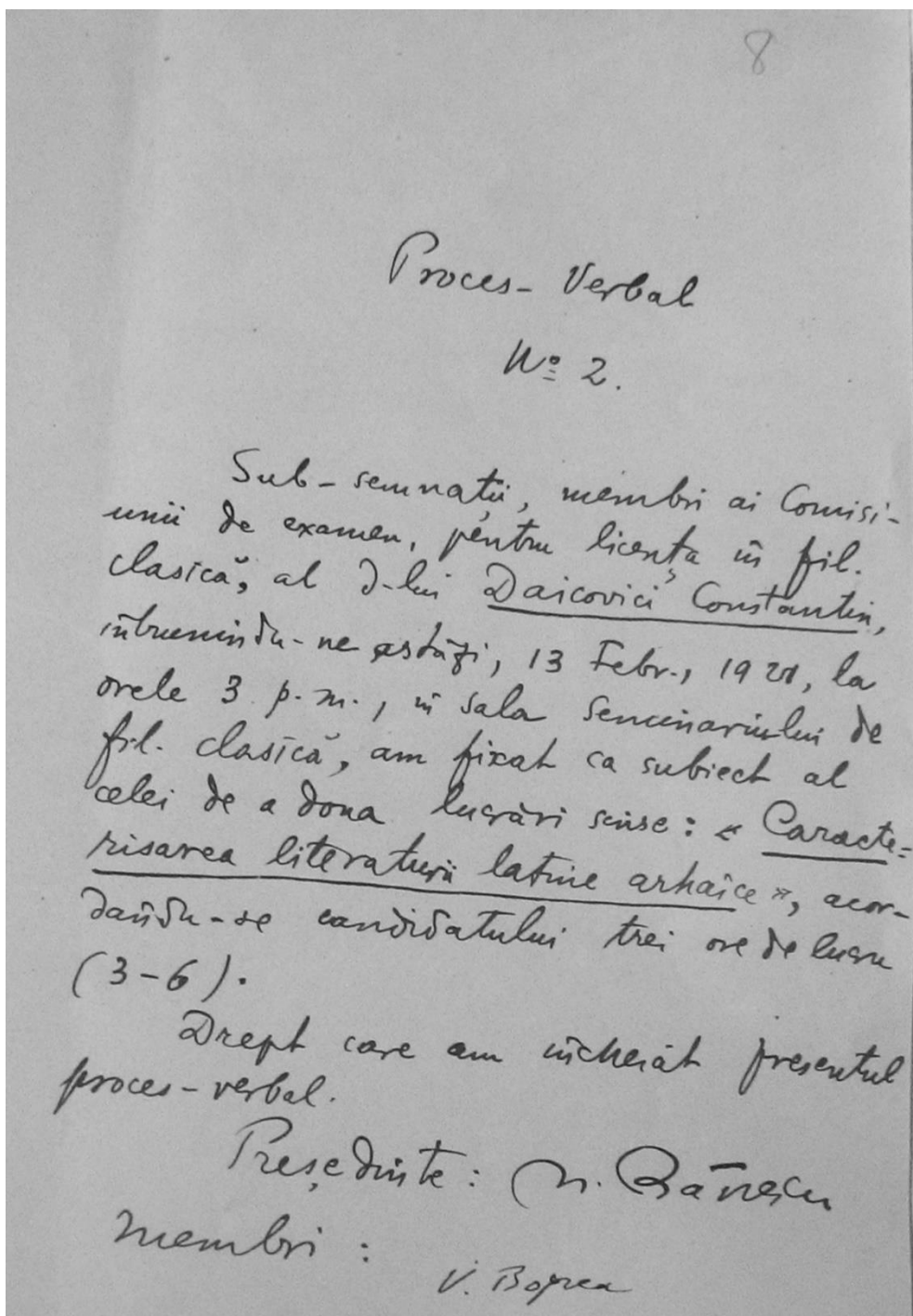


Fig. 8

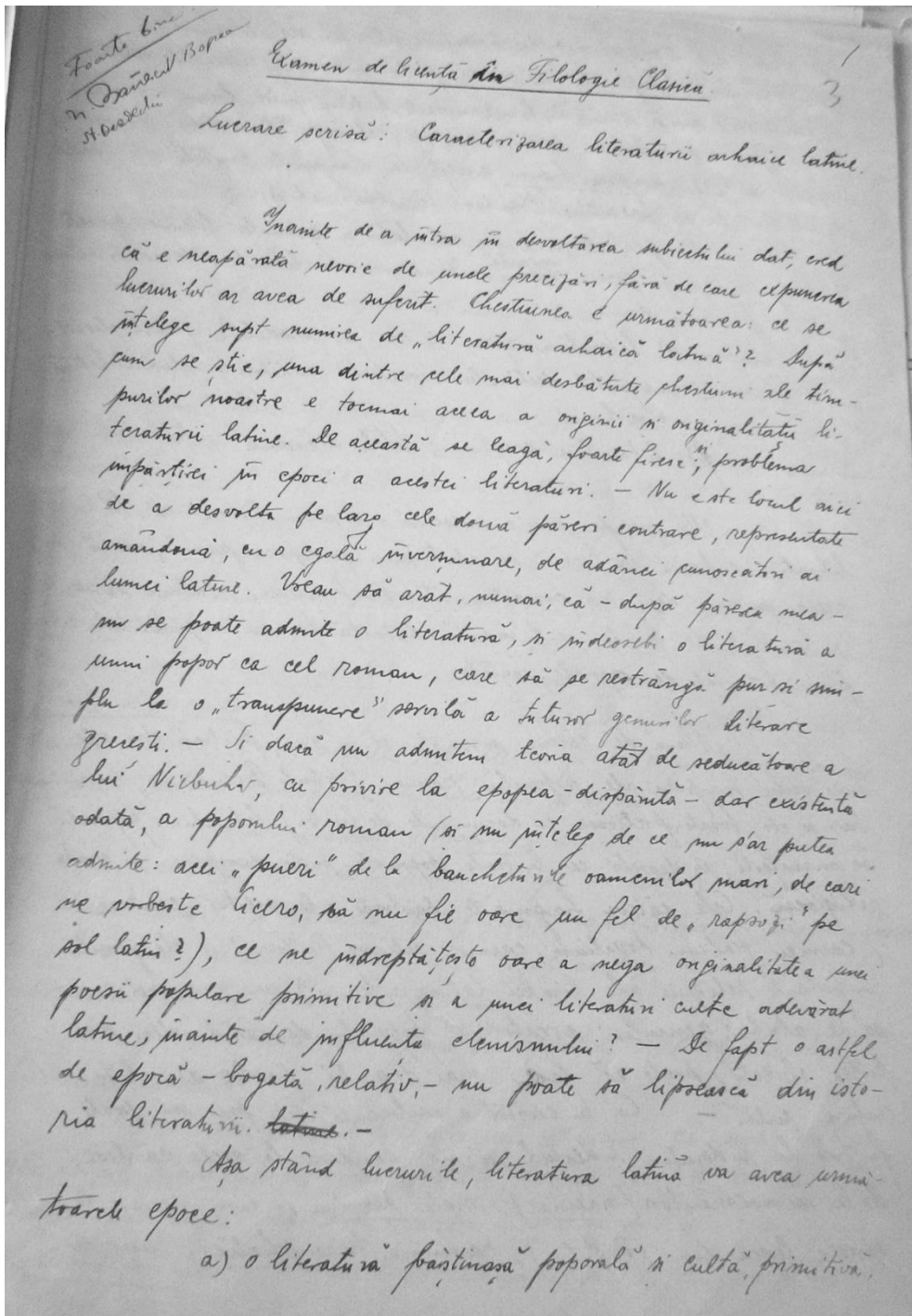


Fig. 9

Proces-verbal.

Nr 3.

Sabseunatii, membri ai Comisiunii
de examen in fil. clasica (licenta) al
d-lui Daicovici Constantin, intrunindu-se
azi, 14 Febr. 1923, in sala seminarului
clasic, am procedat la cercetarea lucrari-
rilor scrise ale candidatului, notandu-le
preum urmatoare:

Intaia (trad. din greceste) „foarte bine”
A doua (literatura) „foarte bine”
Candidatul a fost admis la examenul
oral.

Drept care am incheiat prezentul
proces-verbal.

Prezidinte: M. Băneanu
Membri: V. Boprea
S. Berdechi

Fig. 10

11

Proces. Verbal

N^o 4

Subsemnatii, membri ai Comisiunii de exam.
pentru licență în fil. clasică al 2-lei
Daicovici Constantin, procedând azi, 14
Febr. 1923, la examenul oral, în
urma răspunsurilor date de candidat,
decidem ca nota a acestui examen
calificativul de "foarte bine".

degh care am încheiat pre-
sentul proces-verbal.

Președinte: M. Băneșu
membri: V. Băneșu
St. Băneșu

Fig. 11

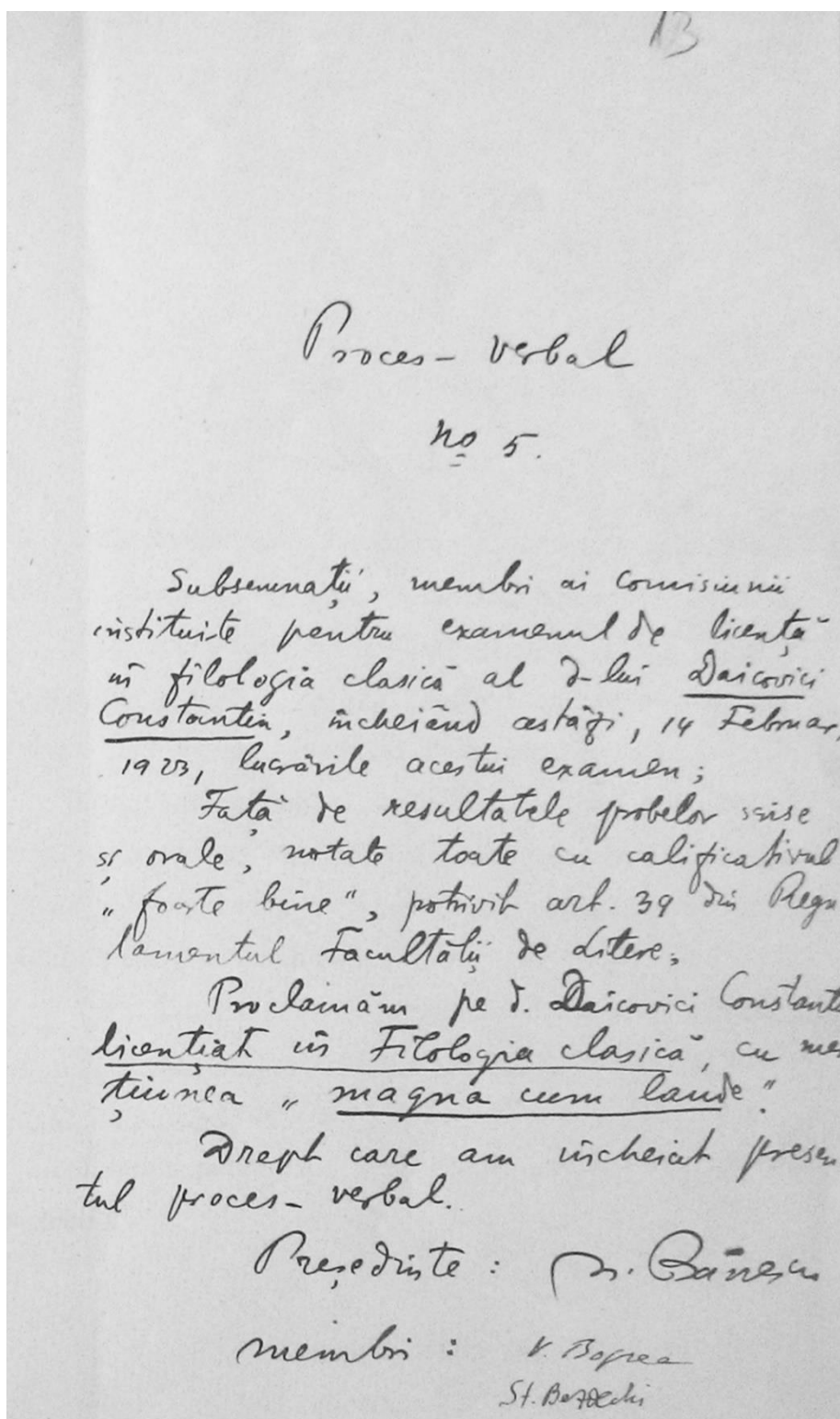


Fig. 12

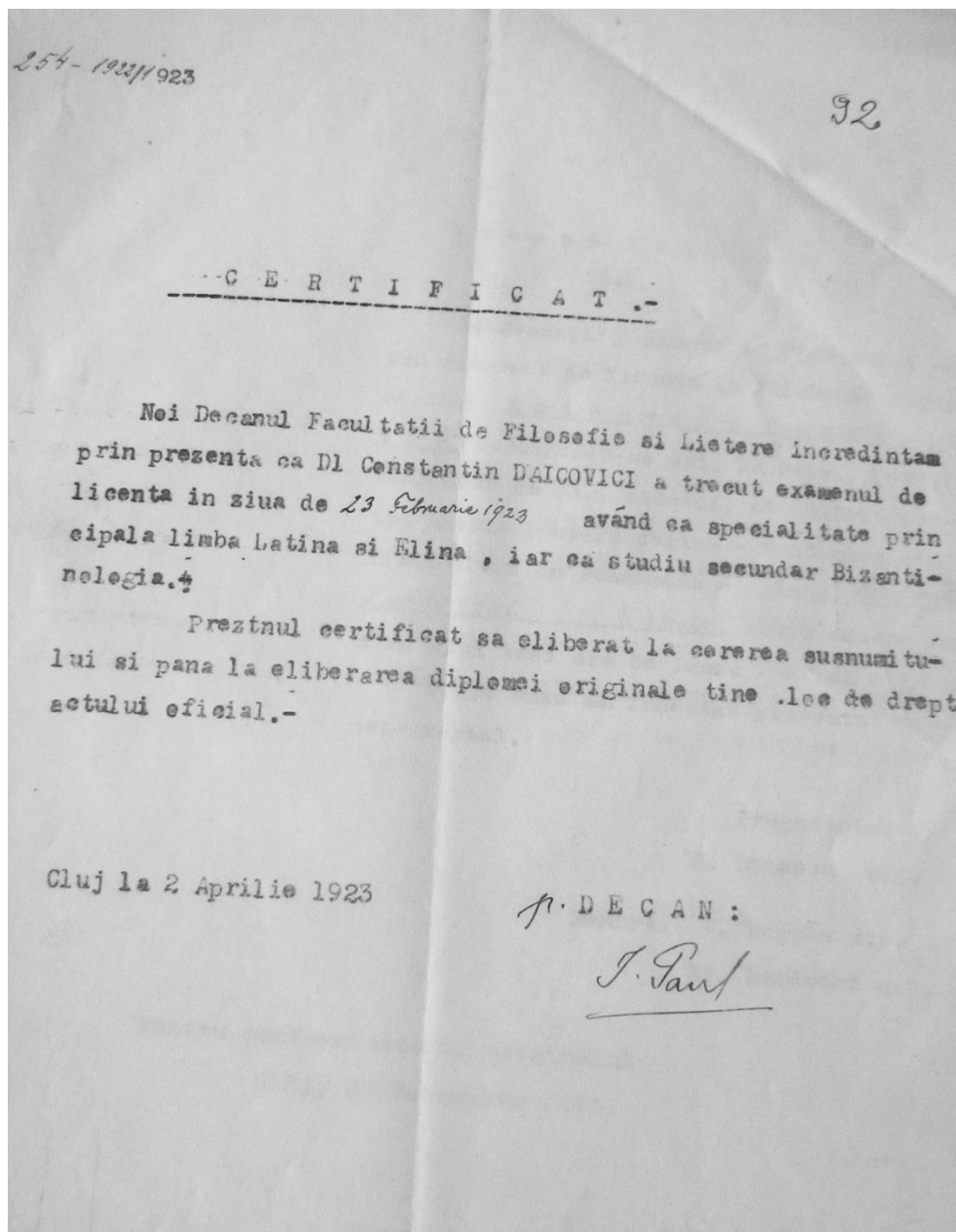


Fig. 13



Fig. 14

- Fig. 1.** The request addressed to the Dean of the Faculty of Letters and Philosophy on January 5, 1923 by the graduate Constantin Daicoviciu [National Archives - Cluj County Directorate, *Fond Profesori (Teacher Fund)*, Folder 43, tab 95]
- Fig. 2.** Minute dated 19 October 1922 drawn up by Professor Nicolae Bănescu on the occasion of the partial exam held by Constantin Daicoviciu at the Byzantinology Course (*Ibidem*, tab 17)
- Fig. 3.** Minute of February 2, 1923 drawn up by professor Vasile Bogrea on the occasion of the partial exam held by Constantin Daicoviciu in Latin Language and Literature (*Ibidem*, tab16)
- Fig. 4.** Minute of February 3, 1923 drawn up by Professor Ștefan Bezdechi on the occasion of the partial exam held by Constantin Daicoviciu in Greek Language and Literature (*Ibidem*, tab 19)
- Fig. 5.** Minute no. 1 dated February 13, 1923 drawn up by the three members of the commission on the occasion of the first written evidence supported by Constantin Daicoviciu (*Ibidem*, tab 6)
- Fig. 6.** The first tab of the first work written by Constantin Daicoviciu (*Ibidem*, tab 2)
- Fig. 7.** The second tab of the first work written by Constantin Daicoviciu on which the past and the grade of the members of the license committee appear (*Ibidem*, tab 2 verso)

- Fig. 8.** Minute no. 2 of February 13, 1923 prepared by the members of the commission on the occasion of the second written evidence supported by Constantin Daicoviciu (*Ibidem*, tab 8)
- Fig. 9.** The first tab of the second paper written by Constantin Daicoviciu on which the past and the grade of the members of the license committee appear in the upper left corner (*Ibidem*, tab 3)
- Fig. 10.** Minute no. 3 of February 14, 1923 drawn up by the three members of the commission through which Constantin Daicoviciu was admitted to the oral exam (*Ibidem*, tab 9)
- Fig. 11.** Minutes no. 4 of February 14, 1923 drawn up by the three members of the commission by which Constantin Daicoviciu was declared admitted to the oral exam (*Ibidem*, tab 11)
- Fig. 12.** Minute no. 5 of February 14, 1923 drawn up by the three members of the commission by which Constantin Daicoviciu was proclaimed a graduate in Classical Philology (*Ibidem*, tab 13)
- Fig. 13.** Aptitude certificate no. 254 of April 2, 1923 granted to Constantin Daicoviciu after passing the licensure exam (*Ibidem*, tab 92)
- Fig. 14.** Constantin Daicoviciu's bachelor's degree in classical philology obtained in 1923 (The National Museum of the History of Transylvania, *Constantin Daicoviciu Fund*, C₂)

THE JOURNAL “ISUS BIRUITORUL” AND ITS IMPACT ON THE ROMANIAN RURAL WORLD (1935-1937)

*Radu ROMÎNAȘU**

Abstract. *Being interested, at the beginning of the 20th century, in the spiritual fate of the Romanian people, the priest Iosif Trifa (1888-1938) was called by Metropolitan Nicolae of Ardeal to Sibiu, in the autumn of 1921, to occupy the post of confessor at the “Andreian” Theological Academy. Metropolitan Nicolae was preoccupied - in the period immediately following the Great Union - with publishing a religious sheet for the people. Thus, under the direction and administration of a group of priests, the weekly sheet entitled “Lumina satelor” (“Light of the Villages”) appeared from 1 January 1922, with the editor in charge being appointed priest Iosif Trifa. Around this religious sheet, starting with the first issue of 1923, Priest Iosif Trifa initiated the spiritual movement “The Lord’s Army”, by publishing a “Call to battle” against two great sins: swearing and drunkenness; later, the “battlefield” was extended against all sins. Iosif Trifa’s gazetteer is part of a varied publishing landscape, with a gazette that is not necessarily a newspaper and an editorial platform that does not necessarily have a programme. The priest did not set out to develop a propagandistic and proselytizing paper, oversaturated with eschatological lamentations and focused on the theology of “no”. Nor did he intend to arrogate to himself the authority of “spiritual coach”. Much less, he probably didn’t intend to be an exceptional journalist. What does emerge from his writing, however, is that Iosif Trifa did not wish to be just any kind of journalist. For him, the act of journalism was not just a “social act”; he was not concerned with the collective, but with the individual man. Journalism is not, in this understanding, an activity among others, but an activity with a purpose. For this priest, the newspaper was a “circulating” Gospel and a militant creed. In his case, the written word had a clearly therapeutic character.*

Keywords: *Orthodoxy, the church, spirituality, the interwar period, religious press*

The involvement of the Church in the process of promoting culture at the level of interwar Romanian society occurred against the background of the existence of an experience accumulated in time before the act of the Great Union, when, in unfavorable socio-political conditions, its representatives managed to organize a platform of national resistance and defense of the language in the face of repeated denationalization tendencies initiated, above all, by the Austro-Hungarian monarchy.

* Lector univ. dr., Universitatea din Oradea; e-mail: rrd1214@yahoo.com

On the other hand, the beginning of the culturalization of rural Romanian communities coincided with the Church's action since the priest was able to go the closest to the rural community, where he knew and came from for the longest time.

After 1918, the national governing body took over the main policies that governed the cultural development of Romanian society.

Several voices were heard at the time that advanced the notion that the Church was experiencing some sort of crisis.

It was never conceived to be able to keep up with changing circumstances and pressing time demands.

However, in order to maintain a sense of balance among the many viewpoints expressed at the time, it is important to highlight the fact that this institution managed to convert the church into a dynamic cultural force and a spiritual "luminescent" in the course of becoming the nation's newest state.

Along with helping to strengthen religious sentiment within communities, the church was requested to help advance nations' cultural and civilization levels, by supporting the act of culture in collaboration with the other official institutions of the country¹.

Its representatives gave their consent in this regard, but they requested, along with other institutions, that the cultural missions contain a well-structured program, thought out in advance, which would be completely removed from political influence, in order to pursue only cultural interest².

Interested, at the beginning of the 20th century, in the spiritual fate of the Romanian people, Priest Iosif Trifa (1888-1938) (see appendix 1) was called by Metropolitan Nicolae of Transylvania to Sibiu, in the autumn of 1921, for the position of spiritual advisor at „Andreian” Theological Academy.

In the immediate period following the Great Union, Metropolitan Nicolae was concerned about publishing a religious journal for the people. Thus, starting from January 1, 1922, the weekly journal entitled *Lumina satelor* (*Light of the Villages*) was published under the leadership and administration of a group of priests, with priest Iosif Trifa being appointed as the responsible editor.

Regarding the election and calling of Priest Iosif to Sibiu, to write a religious paper intended for the rural world, Metropolitan Nicolae Bălan would declare: „[...] For a long time, I have been searching for a man among our priests who would understand me. I congratulate myself and thank God that I found in the priest Iosif Trifa a reliable man who understood my intentions and whom I consider to be one of my worthiest collaborators”³.

Around this religious journal for the people, starting with the first issue of 1923, Priest Iosif Trifa initiates the spiritual movement “Oastea Domnului” (The Lord's Army), by publishing a *Call* (see appendix 2) to fight against two great sins: *swearing* and *drunkenness*; later the „battlefield” was extended against all sins. The organization reached impressive figures in just a few years; in 1938, according to a

¹ Augustin Vancea, „Procesul de culturalizare prin biserică”, în *Legea românească*, 1928, nr. 5, p. 1-2.

² *Legea românească*, 1923, nr. 7, p. 7.

³ *Biserica și școala*, 1930, nr. 29, p. 3.

series of contemporary testimonies, it counted approximately 300,000 members in the country and beyond its borders⁴.

Letters of adhesion continued to be sent to Sibiu to Priest Iosif Trifa even after the paper ceased to be published (it is about the year 1934, following the outbreak of a conflict with the ecclesiastical authorities) through the new publication edited by him with the title *Isus Biruitorul* (*Jesus the Conqueror*). It started with the editorial „Forward, with Jesus the Conqueror” published in the first issue of January 6, 1935⁵.

The eight pages „with beautiful and rich biblical interpretations” do not present any aspect related to the dissensions that emerged in the early 1930s but contain a slight hint of justification for the appearance of the new publication: „We are going again to fight with this *Isus Biruitorul*. We are going to fight again, ready for any sacrifice... And we are not afraid of anything”⁶. From January 1935 to April 1937, 120 issues were published in 1,098,000 copies. Since 1936, a supplement to the journal entitled *Tineretul Domnului* was released, 61 issues in 565,000 copies. On the frontispiece it was stated that *Isus Biruitorul* is a weekly journal written by priest Iosif Trifa, the editorial office and administration being located on 5 Avram Iancu Street in Sibiu and two years later he changed his address to 18 Alea Filosofilor. It was also stated that *Isus Biruitorul* is „the cheapest journal for the people”. An issue cost 3 lei and subscriptions could be made for half a year (60 lei), for a year (120 lei) or for three months (35 lei). In subsequent issues, the editorial team informed that the journal was “received with love and joy throughout the country”⁷.

Here is a suggestive example in this regard: „[...] always reading *Isus Biruitorul* – as it was mentioned in one of the letters sent to Sibiu - as well as the books brought to light by Your Holiness, we confess with all sincerity that the seed from them has also taken root in our souls [...]. We ask you to kindly enrol us in the Lord’s Army, solemnly promising that we will fight and urge others to fight against all the wrongdoings and passions that eat away at the root of the tree of our national existence”⁸.

Headings such as „Reports from the frontline”, „Our army is growing”, or simple titles, such as „I’ve decided”, „I don’t want to leave the journal”, etc. capture very well the impact of the journal in the Romanian rural world. For example, we mention the letter written by Ilie Tașcă from Voitești-Gorj, who was really enthusiastic about the content of the journal: “This has enlightened my soul since I started reading it” - stated the reader⁹.

An interesting adhesion to the religious movement of the „Lord’s Army” was also sent to Sibiu by Ioan Grecu, a 5th grade student at the High School in Beiuș: „being encouraged by my colleague Papp Vasile and reading your journal

⁴ Radu Romînașu, *Asociații culturale românești din Oradea și județul Bihor în perioada interbelică*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2008, p. 369-370.

⁵ *Isus Biruitorul*, 1935, nr. 1, p. 1.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, 1935, nr. 2, p. 4.

⁸ „Din fronturile Oastei Domnului”, în *Isus Biruitorul*, 1936, nr. 15, p. 6.

⁹ *Ibidem*, 1935, nr. 10, p. 4.

Isus Biruitorul, about the true army of Christ, I also come to ask you to accept me in the true army of Christ [...]. And because I'm from the countryside... please send me the medal of Christ's army so that I will be listened to with greater pleasure by the people"¹⁰.

Iosif Trifa's journalism is set within a varied journalistic landscape, through a journal that is not necessarily a newspaper per se and through an editorial platform that does not necessarily have a program. The priest did not intend to develop a propagandistic and proselytizing journal, oversaturated with eschatological lamentations and focused on the theology of „no”. Furthermore, he did not intend to assume his authority as a „spiritual coach”. And even less likely, he probably did not want to be an exceptional journalist. However, what emerges from his writing is the fact that Iosif Trifa did not want to be „any kind of journalist”. For him, the journalistic act was not only a „social act”; he did not have in mind the collectivity, but the man, in his individuality. Journalism does not represent, in this key of understanding, an activity among others, but the very activity with a purpose. For this priest, the journal had the role of a „walking” gospel and a militant creed. His articles stand out for their high professionalism. The editor does not give in to the routine and conventionalism of labels. The written word has, in his case, an obvious therapeutic character¹¹.

Returning to the structure of the journal, it develops an intensive informational side ranked by value.

Iosif Trifa conceives journalism as a speaking redoubt destined to redefine the paideical function of the Word. That's why the *journal* advocates for training through information, attitude and judgement.

The actual information is not missing from the pages of the Sibiu publication. The speech is always context-oriented, inextricably linked to the situation in which it is issued. Public opinion is involved in the debate of the most important events of the immediate current events. Columns such as *What was debated in parliament*, *What's new in the political life*, *What's new in the big world*, *Various matters*, *Little stories with big meaning*, *News from everywhere*, and even *Let's tell a joke* are presented in each issue. But all this information is passed, first, through the lens of religion, of the deep, essential meanings. Also, the economic, cultural, political and information from the social and daily life (*What is the weather like? What are the fairs like?*) have their well-defined positions in the page dosage¹².

The press texts signed by the priest Iosif Trifa in the *Isus Biruitorul* are translated through integration and social interaction, through personal identity and affective correlation. The dialectical course of ideas is resumed and deepened, rising from simple to complex in the form of registers that communicate. This inner unity is found in the fact that, the ideas of the priest from Sibiu merged with sensitivity, and everyday life was related to eternity¹³.

¹⁰ „Oastea noastră crește”, în *Ibidem*, 1936, nr. 46, p. 3.

¹¹ Romeo Petrașciuc, *Portretul gazetarului Iosif Trifa*, în *Almanah „Isus Biruitorul” 2005*, Editura Oastea Domnului, Sibiu, 2004, p. 195-196.

¹² *Isus Biruitorul*, 1937, nr. 10, p. 8-10.

¹³ Romeo Petrașciuc, *op.cit.*, p. 197-199.

Furthermore, Nicolae Colan, the future bishop of Cluj, in his review of a book written by Priest Trifa, wrote the following: „Definitely, Priest Trifa is a wonderful psychologist. He knows, among other things, what kind of reading our reader from the village needs [...]. Dry moralizing and frowned teaching do not catch on. No flower grows in the shade and cold. The flower of Christian virtue only grows caressed by the light and warmth of a serene soul. This is why Priest Iosif Trifa found the most appropriate way to share good teachings and good advice”¹⁴.

Iosif Trifa was aware of the fact that the reader from the village is, as a rule, a subscriber to only one publication. Therefore, he must find in the pages of his paper everything that interests him at that moment or everything that could constitute an event worthy of being reported. At the same time, the priest realizes that a well-written publication is not necessarily a well-read one. Readers do not read the press for the style of one or another journalist, but for the information they are looking for. To write well means, in this case, suitability to the audience, to the media channel and to the requirements of the genre. That's why his style is simple, precise, direct, bearing the vocation of the priesthood, in which the altar becomes a field where, in his time of rest, the peasant has the possibility to learn to usefully open the journal, to find out „what's going on in the big world”. The reader must learn from what he finds out. Like the field he works on, he awaits the fruit of the act, the benefit from reading. Iosif Trifa believes that this is where one should start to give meaning to his journalism.

In addition to the heavy materials of the paper, attention-grabbing elements appear, cultivated especially by the entertainment side. Contests initiated by the journal are also registered in this area, aiming at the active involvement of the reader. After launching a poetry competition on a given topic in the first issue, awarded with the publication of the most successful contributions, in issue 40 of 1936, we witness the initiation of a poetry contest for writing a march of the *Lord's Army*, awarded with 2 dollars¹⁵.

The journal also fulfilled an important social role, helping many of its readers who were in dire straits. Therefore, relief funds, collections for „The Orphans' Christmas”, aid for various calamities that happened at that time, etc., are established.

Often, the person responsible for the journal uses history. And, even more often, the history and the story or the parable. „I ask you, dear reader [...]”¹⁶, „I remember, when I was a priest in the countryside [...]”¹⁷, „A friend scolded me a bit the other day”¹⁸ or „When I was on a pilgrimage to Jerusalem, I heard one of their stories [...]”¹⁹ are a series of phrases that inoculate the written text with a poetic aura, a lyrical approach that always trains and resizes the relationship with the past, for

¹⁴ *Revista teologică*, 1926, nr. 2-3, p. 75.

¹⁵ *Idem*, 1924, nr. 40, p. 3.

¹⁶ *Oastea Domnului*, 1932, nr. 1, p. 1.

¹⁷ *Lumina satelor*, 1928, nr. 29, p. 3.

¹⁸ Iosif Trifa, *600 de istorioare religioase*, Editura Oastea Domnului, Sibiu, 1997, p. 18.

¹⁹ *Idem*, *Alcoolul duhul diavolului*, Editura Oastea Domnului, Sibiu, 1992, p. 12.

the benefit of the present called for re-sacralization²⁰. In the life of believers, stories have the role of spiritual catalysts. A story eases the understanding of the commented scriptural text, moves the soul, and reactivates ideas and feelings. Often, in the mirror of a story, introspection is much more successful. Being accessible to everyone, through content and language, the stories are a pleasant and, at the same time, instructive reading for all ages. Priest Iosif Trifa realized their importance in the spiritual and moral shaping of man. That's why the journals „Lumina Setelor”, „Oastea Domnului”, „Isus Biruitorul”, table calendars, and his numerous books are full of such stories, through which the didactic-spiritual purpose is successfully achieved. The language of the stories was sometimes impregnated with some regionalisms specific to the Transylvanian dialect, which give a special charm to the style, comparable, in some places, to „Childhood Memories” by Ion Creangă. In turn, the graphics (see annexes 4, 6, 7) have played an essential role in the impact on the reader. Priest I. Trifa knew that an image can convey more than dozens of academic words and, from this perspective, he co-opted the famous graphic artist Gilly, managing to raise religious graphics to a level that had not been reached in the era.

Throughout its time, the paper reached a circulation of over 20,000 copies and enjoyed the collaboration of some Romanian theological personalities. After it was permanently stopped in 1937, the publication resumed its activity in 1990, having an uninterrupted evolution until today.

In conclusion, the word written by the priest Iosif Trifa managed to penetrate the depths of the human being, where it produced a kind of philokalic shock, which caused many of the readers to turn away from the immoral paths. In religious terms, we speak of a *metanoia* (change of mind). Moreover, the purpose of the journal and the writings of the priest Iosif Trifa was to transform the readers into living ferments in the turmoil of the Orthodox Church and in Romanian society.

The writing of the priest Trifa had the main role in the expansion of the „Lord's Army” movement throughout the country. His articles, written in a familiar manner, easily understood by everyone, were able to attract hundreds of thousands of believers from all social categories within just a few years: peasants, workers, soldiers, pupils, students and intellectuals²¹.

The diagnosis that Iosif Trifa gives to society and through the journal *Isus Biruitorul* is placed under the sign of an exceptional moral rigorism. Any compromises with immoral life are rejected. The priest is not against general progress, but he cannot accept it, except in its vertical sense, by returning to the spiritual values of the Church and the Romanian nation.

²⁰ Romeo Petrașciuc, *op. cit.*, p. 202.

²¹ Traian Dorz, *Istoria unei jertfe*, vol. I, Editura Oastea Domnului, Sibiu, 1998, p. 71.

Anexe documentare

1



Priest Iosif Trifa (1888-1938)

(source: <https://noul.tezaur-oasteadomnului.ro/foto-iosif-trifa/>)



Lumina satelor, 1923, no. 1, p. 1

Publishing the *Decision* to fight against swearing and drunkenness. The moment of the establishment of “The Lord’s Army”

[illegible]

La petrecere de sărbători... veniți fete și feciori... va ti dans până la zori.

E vremea balerilor și petrecerilor. «Fete» în toate părțile. Lumea e chemată la petrecere de sărbători, cu dans până la zori. La petrecere de Crăciun, de Anul nou, de Botce...

La după aceste invitări, și petreceri «cu dans până la zori», roadă bogata calage deavolul și iadul. Toată roada e a lui.

Ce bine sunt puse aceste invitări în chipul de alături. Ceice vă propăști de baleri, priviți, iată cine vă invita acolo! Iată cine vă cheamă acolo! E moartea, e iadul, e peșteră. Și toți cei ce ascultă aceste chemări, și pleacă pe calea «invitărilor» au se întorc niciodată laeri acasă. Unii vin cu sărăcia și cu căpete, alții cu capetele sparte, și cu țigii bolnavi cu sulețel.

O! e groază scenelor pe care deavolul îi are cu «invitărele» lui. «Secerile» și «scutalele» deavolului, e acum pe la sărbătorile de iarnă, însoțite cu petreceri de iarnă.



Acum, pe la sărbătorile de acuz își deschide saran ospital lui (cărnușii) și invită pe toată lumea la masa lui. Și lumea iată năvală pe poarta cea largă a cărnurilor și păcătoșilor...

Dragi tineri, frățici și surioare! Căpți; pe via și cantă mai ales aceste «invitări». Și pe voi vă conștient mai ales aceste «invitări». Pe voi vă pesnește sulam mai ales cu aceste «invitări». Iar dacă nu mă credeți pe mine, mergeți pe la scutalele de tuberculoză și veți afla scola tot fineri și tinere, cari se ofilesc și se împes, fiindcă au dat ascultare acestor «invitări». Mergeli pe la spalele taurilor și cinașe, și veți afla pe tot locul urmele acestor «invitări»...



«La dans până la zori, veniți fete și feciori așa vă cheamă deavolul și iadul. Și după ce lăși ascultat, vă trimite așeză cu sulețel și înoul bolnav. Și pe mulți îi trimite chiar și în morănt.

Sa luăm aminte! Și Biblia are o «invitare» ce ne cheamă la un «câștă», la o «petrecere». E «invitarea» dela (Apoc. 19; 9), care ne cheamă pe toți să lăudăm și să ne petrecem cu toții la «ospațel» micului.

Adeci, vedeți sunt în lumea asta două «invitări» și doi «invitatori». O «invitare» vine dela Domnul și ea ne cheamă la «ospațel» Lui, la «vansa» Lui, cinașia vine dela deavolul, și ea ne cheamă la moarte și la peire.

Vai de neascoteli cari ascultă de chemarea lui Satan.



Ciclu florilor din 1 Cor. 13.

„Dragostea este îndelung răbdătoare”.

Imi arăa un frate din Oașter:

«Nu am avut vreme mare cu

bieții frate-șu. Cu începere dela

22 Octombrie, boala fa fătul în

pat. Săvârșit era de așa călău în

căi trebuia supravegheat și sputat

clipă de clipă. Nu se mai putea

de lăsa din gol și lăsa să fie

hrănit de noi, cu linguriță cu pe

copoi. Plus zile multe, suferințe se

schimbau lăud, tot murea de mult.

Adăru cel și învârșia mure de viață,

l-am vorbit despre lucrurile vegule

și rechemă al să produs ceva în

săvârșit lui. Boala și suporțato

cu multă resemnare, lăru în noaptea

de 1 spre 2 Decembrie a trecut

cu pace. Săvârșit areștă vici. Am

sist lăudă și până la ultimele clipe.

«In zăis de 4 Decembrie, l'am

condus cu multă jale, la locul de

veșnică odihnă. Era puțin cel cari

pusă în viață până la cimitir, din

peșteră timpului neplăcut. Așă-

amint impresionant: unul din căi

lui a umoră coteșului până la cimitir.

«Acum sunt fătă... Căpți mei

hugeli. Căpți și mă reușit și nu

put. Vreia să lăceș și eu vreșea

și eu concenșea. Iui apore areșea

mai ideală lăud, la toate călărie,

le toate stăpăne de tramvai, la cavi

și lăudamăzăz și să parăzăz

zăvârlăle de bucurie cu care mă

înălăpina. «Nici, bălăte, eșăciue?»

Să fii spun drept: sfârșit de

sedeșul evanghelic, pe care lăru

vremă multă înțelegere, sau nu

să-l împădășeșă, lăru ne sim-

pleam legăți prin toate țările țării

noastre. Timpul cum am fost dela

înocșup în coteșul acestor Căpți,

mă îndreptam spre el în momente

de tristețe, ca spre un loc de refugiu.

La multe învârșituri m-a fost și

moartă și lăru și frate și prieten. Ei

simțeam nevoia unora așa de mult

că-l căutam peste tot locul și nu

mă lăsam până nu lă găseam. Cu ce

scrup? Numai cu sălă vâd. Odată,

lăru adunare, că l'am căutat

lăru singur și de împădășeșă cel.

Mă găseam după el, cum s'ar fii

un copil de mama lui. Și acum pe

prilul de boală și atărmășeșă vici-

șile. E era copilul și eu mama lui.

Îi ridicam pe perlină, îl așezam, îl

dădeam mâncare cu linguriță, îl

găseam cu servitul la grădă, îl

șpăim zăvârlă, îl căutam spre să

înălăpina lăudamăzăz cu o mamă.

«Uașori lăru pare că nă murli,

ci s'ar așăpădă pe mine și a plecă

undeșea depăște de tot. Alăci lăru

vine pe loc și lăru lăudă de lăru și

înălăpina de oșel și să pomese la

drum lung proșea călăreșă și să-

cera lăru lăudă amăz: din om în

om, din cășă în cășă, din oraș în

oraș și din țară în țară, până la

meșterele pământului.

«Domul lăru că lăru asigurare

că nu lă nevoie de așa ceva și că

lăru și el am vom vedea lăru lăru

lume mai bună.

Așăci, lăru scola dăteșeșă meu

prieten și frate de cășă. Așăci

care, odinioară, cădă eram la țera-

șabim, lăru oraș de țerașă din răsă-

deșul bădăneș, lăudă de oșel în

vremă de învârșeșă, lăru scola ră-

gădă se, în mureș, unde îl legă-

meșă mureș și lăru scola în țerașă

Dămăreș.

Peșle ei, ca peșle pufin alți,

au trecut valuri mari. Și repetă

deși: Dar o dragoste «înălăpina

răbdătoare», o dragoste «care su-

feră totuși la cel amăz de «șu-

șteră în țerașă. E singurul cășă

care construșeșă stădă. Și în țerașe

libidul. E ce premă în țerașă de p-

mișvârșă cădă cășăpășeșă la murgari

și lăru în stădă țerașă.

De o asemănă dragoste mult

un «ost ulmit în țerașă pentru

un frate în suferință. Lăru țerașe

lăru dău scolareșă și vobășeșă

șăpășe.

I. Or. Orșășea.

De pe frământ Oșășea.

Din Vânător—Teleorman.

Creșterea pășăieșă țerașă

La început creșterea țerașeșă

de țerașă și a țerașă țerașă țerașă

de țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă

țerașă țerașă țerașă țerașă țerașă



Illustration in the journal *Isus Biruitorul*, 1937, no. 7, p. 4



Illustration in the journal *Isus Biruitorul*, 1936, no. 42, p. 4

Anul XXXI, nr. 21 (1258)

18-24 MAI 2020

APARE CU BINECUVÂNTAREA SFÂNTULUI SINOD
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE



IISUS BIRUITORUL



Chiptămintul duhovnicesc al Căsuței Domnului - Îndelung Fieat TRIFA - 1915



PĂRINTELE IOSIF TRIFA = ÎNĂLĂTĂTORUL CREDINȚEI

Rugăciunea ne înfrățește

Se iesește locul numit Katamon, de unde a fost bătrânul Simeon, cel care a avut fericirea să nu moară înainte de a-l vedea pe Mântuitorul.

Avem între noi câțiva bătrâni trecuți de 70 de ani, și, când aud de acest loc, îngemănăză în semn de bucurie și de mulțumire lui Dumnezeu că i-a învrednicit să vadă locurile sfinte înainte de a închide ochii. Uitându-mă la ei, parcă auzeam vorbele bătrânului Simeon:

„Acum, slobozește pe robul Tău...”
Suntem în apropierea Ierusalimului.

Sosind la Ierusalim...

Cu cât ne apropiem cu trenul de Ierusalim, cu atât sufletul nostru e cuprins tot mai mult de dorința și vedem locurile sfinte și de fiorul că, în curând, vom umbra pe unde a umblat Scumpul nostru Mântuitor. Între pelerini aud întrebarea: „Oare cine ne

așteaptă la gară în Ierusalim?” Cum stau cu Noul Testament în mână, această întrebare mă face să mă gândesc și să simt că eu nu sunt „străin” aici, în țara aceasta, departe.

Mă gândesc că la Ierusalim eu am un Prieten mare și bun, pe Iisus Mântuitorul, cu Care de atâtea ori am vorbit prin rugăciune, stăruind, nopțile, lângă învățăturile Lui din Sfânta Scriptură. Inima îmi arde de bucurie că mă voi putea întâlni și aici cu El și îi voi putea mulțumi că m-a scăpat din atâtea moarte trupească și sufletească.

Trenul fluieră prelung și se oprește. Am ajuns în gara Ierusalim! Pe tablă, în fața gării, e scris cuvântul: „Jerusalem”, în engleză, arabă și ebraică. Ierusalimul încă nu se vede din gară. În fața lui stă o colină mică. În gară, fel de fel de oameni și de porturi. O agenție, cu care

(continuare în pg. 6)

Părintele Iosif TRIFA

FRATELE TRAIAN DORZ = ÎNĂLĂTĂTORUL CREDINȚEI

Nivelul rugăciunii noastre

Despre Hristos nu poți spune: „El este așa! Pe El îl iubesc atât!”... El e totdeauna mai mult decât îți poți închipui. Spre El totdeauna te ridici. El totdeauna te înalță. Și când ești pe vârful picioarelor te străduiești să ajungi, cu mâna întinsă, talpa picioarelor Lui. Tot ceea ce este mai omenească în El trebuie să atingi cu ceea ce este mai dumnezeiească în tine. Și, când ai făcut acest contact cu Dumnezeu, ai primit viața.

Michelangelo l-a zugrăvit pe Adam, în momentul când Dumnezeu i-a dat viața, într-un fel interzis. Era Adam făcut, dar era fără viață. Dumnezeu se apropie de el și-l atinge vârful degetului de vârful degetului lui Adam. Și așa i-a transmis viața. Vârful degetului lui Dumnezeu s-a atins de vârful degetului omului... Adam avea întinsă mâna spre Dumnezeu și Dumnezeu și-a coborât degetul spre degetul întins al omului...

Partea cea mai joasă a lui Dumnezeu a atins partea cea mai de sus a omului. Așa s-a făcut legătura omului cu Dumnezeu. Adică tot ce putem avea noi mai înalt să tindă spre Dumnezeu, căci El coboară până la partea noastră cea mai înaltă.

Atunci ne dă El viața. Înomenirea Lui ne-a îndumnezit pe noi. Dar dacă noi n-am întins degetul, dacă noi n-am sîi cântecul, noi niciodată n-am ajuns să realizăm această legătură, acest contact cu Dumnezeu, care ne dă nemurirea.

Feriți-vă atunci - și numai atunci suntem fericiți - când putem să ne ridicăm cu tot ce este superior în noi, pentru ca Dumnezeu, venind, să ne atingă, să facem contactul cu Dumnezeu.

Să nu fim niciodată mulțumiți când rugăciunea noastră n-a făcut contact cu

(continuare în pg. 6)

Traian DORZ

Din sumar

- Pentru rugăciunile Sfinților... / Preot Petru RONCEA, pg. 2
- Frânturi de amintiri... / Aurel ILE, pg. 3
- Simplitatea curăției... (Cuvânt la Duminica a 6-a după Paști) / Pr. Gheorghe MANOLE, pg. 5
- Eu sunt, Doamne, smochinul... / Costel DALBAN, pg. 3
- Ce fel de credință avem? / Iosif LUPU, pg. 4

DAȚI LUI DUMNEZEU CEEA CE SE CUVINE

„Încă puțină vreme Lumina este cu voi. Umbrați cât aveți lumină, ca să nu vă prindă întunericul. Căci cel ce umbră în întuneric nu știe unde merge” (Ioan 12, 35).

După ce Mântuitorul a rostit aceste cuvinte, peste puțin timp, ucenicii rămân fără Hristos, căci Acesta va fi arestat, răstignit, ucis. Lumina lor, Cel care le încălzește inimile, va fi pusă sub obrocul faniselor, cărturarilor și soldaților. Dar noi știm și mărturisim că întunericul nu a putut cuprinde Lumina, care a izvorât din însuși mormântul Mântuitorului. În mică parte, și noi gustăm acest amar pahar al pătimirilor! Hristos a îngăduit în aceste vremuri grele să fie pus sub pază, în bisericile păzite, unde credincioșii nu pot să intre. Oare, cine dintre noi s-ar fi gândit, în urmă cu două luni, că nu vom putea fi în biserică, izolată, de Prohodul și de Învierea Domnului? Oare care slujitor al altarului se gândea că va rosti chemarea la Paști: „Veniți de luați Lumină”, singur, fără popor?

Oare, viața aceasta, pe care ne străduim cu atâtă îndărmare s-o apărăm este viața cântărilor noastre de Domnul? Însuși faptul de a sta în casă, o lumină, două, trei, cât va fi nevoie, e o formă de asceză. Dar ca asceza aceasta să fie cu folos duhovnicesc trebuie să înțelegem adevărata miza a vieții pe care o trăim. Dacă miza este doar supraviețuirea miză a vieții pe care o trăim. Dacă miza este doar supraviețuirea pentru a mă bucura de o viață lungă pe pământ, atunci, cu fiecare zi petrecută în locuința proprie, probabil că dobândesc o anumită stare de sănătate. Deși nici lucrul acesta nu este deloc limpede, având în vedere peridia virusului care se transmite pe căi pe care un om obișnuit nu le poate controla în mod absolut, deci față de care este vulnerabil când se așteaptă mai puțin. Prin urmare, probabil că, prin autoizolare asumată, îmi apăr sănătatea (însă nu pot fi 100% sigur...), dar sigur mi se scurtează viața de care aș vrea să profit din plin.

De altfel, cu foarte multă vreme înainte de epoca noastră, s-a scris, sub inspirația Duhului Sfânt, și în Cartea Psalmilor: „S-au ridicat împărații pământului și căpeteniile s-au adunat împreună...” (Ps 2, 2).

Lumea s-a unit într-un efort global de luptă împotriva unei pandemii. Și fiecare dintre noi, simțindu-se pe bună dreptate cetățean al lumii acesteia, își dorește să-i fie bine și să trăiască ani mulți pe pământul pe care „Domnul Dumnezeu tău i-a dat lui” (cf. Ies 20, 12). Așadar, ca cetățean al lumii, liber și responsabil, îmi doresc să fiu informat cu tot ce se întâmplă. Doar miza este soarta lumii în general și a mea în mod special! Am o viață și vreau s-o trăiesc, nu să se termine înainte de vreme, din pricina pe care le pot ocoti...

De altfel, întotdeauna în partea asta de lume, oamenii au avut conștiința unicității și importanței vieții. Neagoe Basarab, unul dintre sfinții voievozi ai Țărilor Române, în sfârșitul pe lui său, Teodosie, să albi grijă cum își trăiește viața, pentru că aceasta se va sfârși la un moment dat, după care va urma Judecata dumnezeiască și osândă sau fericirea veșnică. După aproximativ două secole, un Cantacuzino avea și el perspectiva unicității vieții, dar „un pic” diferită de cea a sfântului domnitor. În duhul care începuse să pună stăpânire pe Apusul civilizat, respectivul stonic vorbește despre faptul că, având în vedere că ai o singură viață, trebuie s-o trăiești din plin, căci după ea vine moartea și nu mai rămâi cu nimic. Deci sfântul și stonicul văd viața ca unică - dar pentru primul viața este mediul în care își pregătești Veșnicia, pentru cel de-al doilea viața este doar viață... și atât. Pentru amândoi moartea era inevitabilă, dar unul o vede ca pe o treacare, în timp ce celălalt ca pe punctul terminus. Să mai spunem că întreaga operă și personalitate a sfântului mustește de duh medieval (așa-zisul „întunecat Ev Mediu”), în timp ce Cantacuzinul este un demn reprezentant al „Epocii Luminilor” sau „al Rațiunii”.

Dacă miza este pregătirea din viața aceasta a învierii cu Fiul Cel Unul născut al Domnului, atunci chiar dacă dau Cezarului ce-l a Cezarului, și stau în casă cât îmi este rânduit de mai-marii lumii acesteia, voi ține cu îndărmare ca Cezarul să rămână Cezar, și nu-i voi îngădui să devină dumnezeu meu.

Pr. Vasile AVASILCĂ

The journal *Iisus Biruitorul* nowadays

REDENUMIREA LOCALITĂȚILOR, EXPRESIE A STALINISMULUI DIN ROMÂNIA. STUDIU DE CAZ: BRAȘOV/ORĂȘUL STALIN (1950-1960)

*Lucian ROPA**

Abstract. *The Renaming of Localities, an Expression of Stalinism in Romania. Case Study: Brașov/Stalin City (1950-1960).* The change of the name of Brașov to Stalin City in 1950 was a consequence of the Stalinisation of Romania. However, this was not a particular case among the communist countries of Eastern Europe. In all the states that had been communized after the Second World War at least one city was named after Stalin.

Brașov was an important urban center, multiethnic with a well-developed industry and thousands of workers. Therefore, the Romanian Communist Leadership had chosen it to be named Stalin city.

Through the propaganda action carried out, the Romanian communists arranged things in such manner that in the eyes of the people it looked like the inhabitants of Brașov had actually the initiative of rebaptizing the city. The communist publications „Scânteia” and „Drum Nou” had heavily emphasized the inhabitants’ enthusiasm towards this measure. In reality, this had not been the case; however, the citizens had to accept the party leadership’s decision.

Therefore, it can easily be noticed that the granting of Stalin’s name to the city of Brașov was a political decision taken by the Romanian communist leaders in the early 1950s in the context of the Stalinist period when Romania was completely obedient to the Soviet Union. In 1960 the Romanian communist leadership decided to return Stalin city to its initial name: Brasov as a consequence of Romania’s departure from USSR and the transition to the national communism.

Keywords: *Romania, Communism, Brașov, Stalin City, Stalinism.*

România a intrat în sfera de influență sovietică după Al Doilea Război Mondial. Acest lucru a însemnat, implicit, că urma să se facă schimbarea regimului politic democratic cu cel totalitar comunist. Cu toate că forțele politice democratice au făcut eforturi între anii 1944-1947 ca România să rămână o țară democratică, nu a putut fi oprit tăvălugul comunist, coordonat de P.C.R., care, rând pe rând, și-a eliminat adversarii politici (concentrați mai ales în cadrul P.N.L. și P.N.Ț.), a falsificat alegerile parlamentare din noiembrie 1946, l-a silit pe regele Mihai I să abdice în 30 decembrie 1947 și a proclamat România ca republică populară¹. Proclamarea Republicii Populare Române (R.P.R.) transmitea semnalul că liderii comuniști români, în frunte cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, vor comuniza România

* Liceul Vocațional Pedagogic „Nicolae Bolcaș” Beiuș; e-mail: lucianropa@yahoo.com

¹ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, traducere de George Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2017, p. 616.

total, după cum s-a și întâmplat în anii următori. Au fost vizate nu doar viața politică, ci și viața socială, economia și cultura.

După preluarea puterii totale în stat, comuniștii români (coordonati de consilierii sovietici) au trecut la stalinizarea țării, astfel încât în anii 1948-1950 s-a făcut naționalizarea, a început procesul de colectivizare a agriculturii și de industrializare forțată, au fost înființate Miliția și Securitatea etc. După ce s-au înstăpânit bine la putere, comuniștii au demarat acțiunea de control total asupra vieții locuitorilor și de eliminare a celor pe care-i considerau „elemente nesigure” sau „periculoase” pentru regimul de democrație populară². Între aceștia, în opinia lor, se aflau și țărani înstăriți ori reprezentanții unor etnii conlocuitoare care nu prezentau siguranță pentru stat.

Tot în spiritul comunizării totale a României și a obedienței față de U.R.S.S., s-a procedat la schimbarea denumirii a multor localități și străzi. Există destule exemple în istoria națională și universală de schimbare a denumirii localităților după accederea la putere a unui nou regim politic. Această practică a fost specifică, deopotrivă, regimurilor democratice și celor totalitare, însă regimurile comuniste au reușit performanțe greu de egalat în acest domeniu.

Motivațiile acestor acțiuni de redenumire a localităților sunt, în primul rând, de natură identitară și, în al doilea rând, de consolidare a regimului. Dacă ne referim în mod concret la regimul comunist român, observăm că prin rebotezarea unor localități cu nume agreeate de regimul instaurat la putere în 1945, comuniștii români voiau să șteargă din memoria locuitorilor acele denumiri care aduceau aminte de monarhie și de regimul politic anterior venirii lor la putere. În opinia noilor conducători ai României, era un nou început pentru țară, iar localitățile se cuvenea să aibă numele unor comuniști români ori străini, sau a unor evenimente importante din calendarul comunist național ori internațional. Se viza de-a dreptul ștergerea unor secvențe din istoria de până atunci a poporului român.

Acțiunea de schimbare a denumirilor localităților din România a debutat în 1945, a cunoscut o intensitate mai mare în 1948-1950 și a culminat cu Decretul nr. 799 din 1964, când au fost vizate sute de localități. Această politică a regimului comunist a avut un caracter sistematic și național și s-a produs de sus în jos, adică deciziile s-au luat la nivelul conducerii centrale și au fost impuse în teritoriu, unde comunitățile locale, care erau în mod direct afectate, nu au avut rol decizional, ci doar cel mult consultativ.

Trebuie menționat și faptul că regimul comunist român a avut în vedere nu doar schimbarea denumirii unor așezări, ci și a străzilor din unele orașe ori a unităților economice. Dacă în perioada stalinistă a comunismului românesc s-a dat numele lui Stalin localităților, străzilor sau întreprinderilor, odată cu intrarea în perioada comunismul național, la începutul anilor 1960, s-a procedat la înlocuirea acestor denumiri, căci România se îndepărta de U.R.S.S.

După instaurarea guvernului comunist condus de Petru Groza, la 6 martie 1945, s-a avut în vedere, pentru început, schimbarea denumirii localităților care aducea aminte, mai ales, de regimul politic monarhic, pe care comuniștii români îl blamau atât de mult și-l doreau șters din memoria locuitorilor. În anii următori,

² Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Corint, 2005, p. 412.

regimul comunist a extins acțiunea de înlocuire a denumirii localităților, vizând noi categorii. Astfel, în 1949, Comisia de Stat pentru Aplicarea Legii Sfatului Popular a ridicat problema localităților care aveau denumiri „ce nu corespund din punct de vedere politic”. Între acestea, erau enumerate comunele care purtau numele unor personalități burgheze (Dimitrie Sturdza, General Poetaș, Remus Opreanu etc.), cele care aveau nume jignitoare sau cacofonice (Căcărăzeni, Cacova, Căcăleți, Țigănamea, Haimanalele, Gura Porcului etc.), comune care au același nume (denumirea Popești o purtau 35 de localități, Tudor Vladimirescu: 12 sate, Nicolae Bălcescu: 11 sate etc.) și cele cu denumiri religioase (Sfântu Gheorghe, Sânpetru German, Valea Mănăstirii, Crucea, Icoana etc.)³.

Până să se ajungă la această acțiune organizată, au existat mai multe acțiuni locale ale autorităților comuniste, începând cu 1948, de înlocuire a denumirilor care „poartă nume ale membrilor fostei familii regale sau ale unor oameni care n-au nimic comun cu lupta contra claselor dominante”. De exemplu, primăria orașului Pucioasa, din județul Dâmbovița, propunea, în ianuarie 1948, și i s-a aprobat de către Prefectură și Ministerul de Interne să schimbe denumirea străzii Regina Elisabeta cu numele Ion Poplacă, precum și a străzii Principilor cu numele strada Sportului⁴. În același județ, comuna Principele Mihai ia numele de Mareșal Tito⁵. În județul Vlaşca, comuna Lahovari a primit numele Valea Cireșului, iar localitatea Știrbey-Vodă a fost redenumită Pietrișul⁶.

Tot în 1948 au fost schimbate denumirile a 26 de străzi din Dorohoi, sub motivația că au numele unor membri ai Casei Regale sau „ale unor oameni care n-au nimic comun cu viața orașului nostru”. Astfel, strada Principele Carol a devenit 30 Decembrie, Carmen Silva a devenit Ilie Pintilie, Voevodul Mihai a devenit Horia. Și numele străzii Basarabiei îi deranja pe mai-marii orașului, astfel că au înlocuit-o cu denumirea Crișan, după cum au schimbat numele străzii Protopop Grigore Ionescu cu Nelu Mohânescu; strada I. C. Brătianu a devenit I. C. Frimu, iar strada Costache Negri a fost rebotezată Ioan Păun⁷.

În 1949, după realizarea naționalizării, autoritățile locale au schimbat denumirile unităților economice care aduceau aminte de regimul „burghezo-moșieresc”. Brutăriile și morile din județul Brașov au primit nume cum sunt: Muncitorul, Progresul, 23 August, Avântul, Filimon Sîrbu, I. C. Frimu etc.⁸ În județul Caraș, unitățile economice au fost botezate în mod frecvent cu acele date din calendar în care se produsese evenimente importante pentru comuniștii români ori pentru cei sovietici: 23 August, 30 Decembrie, 7 Noiembrie, 1 Mai, precum și cu numele unor demnitari comuniști, unii chiar aflați în viață, cum este Vasile Luca⁹.

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), *Fond Consiliul de Miniștri. Comisia de Stat pentru Aplicarea Legii Sfatului Popular*, dos. 2.134/1949, f. 96-97.

⁴ A.N.I.C., *Fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației și Finanțelor Locale*, dos. 88/1948, f. 9.

⁵ *Ibidem*, f. 18.

⁶ *Ibidem*, dos. 258/1948, f. 19-31.

⁷ *Ibidem*, dos. 88/1948, f. 5-7.

⁸ *Ibidem*, dos. 2/1949, f. 36.

⁹ *Ibidem*, f. 39.

Informațiile arhivistice de la Arhivele Naționale Istorice Centrale și de la Serviciul Județean Brașov nu ne-au oferit o explicație exactă a motivelor pentru care autoritățile comuniste au ales orașul Brașov pentru a primi numele lui Stalin. Cu siguranță, însă, Brașovul nu fusese ales întâmplător pentru a purta numele liderului de la Kremlin. Pe de o parte, era unul dintre orașele mari ale țării ca număr de locuitori, pe de altă parte avea o industrie în plină dezvoltare. Nu putea fi ales un oraș oarecare din România pentru a avea această cinste de a purta numele conducătorului Uniunii Sovietice, nici nu se putea opta pentru un oraș care să aibă un rol economic minor la nivel național sau care să nu fie viitoare capitală de regiune. În expunerea de motive a Decretului care a consfințit schimbarea denumirii, se spune că „orașul Brașov este unul dintre marile orașe industriale ale țării”¹³.

Un alt argument, care ne face să afirmăm că s-a ajuns la decizia de schimbare a numelui Brașovului nu în mod arbitrar și nici spontan, ci într-un cadru controlat și gândit anterior în detaliu, este tocmai faptul că din orașul de la poalele Bucegilor au venit solicitări de schimbare a numelui acestuia cu cel al lui Stalin. Publicația comunistă *Scântea* titra pe prima pagină, în numărul din 20 august 1950: „Oamenii muncii din Brașov propun ca orașul lor să poarte numele marelui Stalin”. Totul a fost atât de bine regizat de la centru, încât a părut că muncitorii de la C.F.R. Brașov (în fruntea lor s-au aflat Ion Teoreanu, Iosif Feher și Alexandru Buda¹⁴) și de la celelalte întreprinderi importante din oraș (Sovromtractor, Steagul Roșu) au cerut adoptarea numelui lui Stalin pentru oraș¹⁵, organizând mitinguri în acest sens¹⁶. Cu o zi înainte, în ziarul Comitetului Județean P.M.R. Brașov, *Drum Nou*, fusese publicată cererea muncitorilor brașoveni, sub titlul „Orașul nostru să poarte numele Marelui Stalin”, adresată organelor conducătoare de partid și de stat, „o rugămintă care corespunde dorinței noastre înflăcărate [...] ca numele orașului Brașov să fie schimbat, dându-i-se numele [...] Stalin”¹⁷.

Pentru a exprima susținerea cât mai largă în vederea schimbării denumirii orașului de sub Tâmpa, în ziarul local au fost publicate mai multe scrisori și mesaje ale „oamenilor muncii”. Majoritatea proveneau de la salariații întreprinderilor brașovene și expuneau satisfacția acestora față de rebotezarea orașului lor. Constantin Goran, muncitor la Uzinele „Sovromtractor”, primul strungar din întreprindere care utilizase metoda sovietică de tăiere rapidă a metalelor și care reușea să depășească zilnic norma cu 200 la sută, își lua angajamentul de a aplica

¹³ A.N.I.C., *Fond C.C. al P.C.R. – Cămară*, dos. 179/1950, f. 9.

¹⁴ *Drum Nou* (Brașov), nr. 1.784, 1950, p. 4.

¹⁵ *Scântea* (București), nr. 1.816, 1950, p. 1.

¹⁶ Peste 200 de muncitori ai Complexului C.F.R. Brașov au organizat un miting, în cadrul căruia au fost exprimate poziții înflăcărate de a schimba numele orașului. Mecanicul Sigismund Meder și-a luat angajamentul de a repara cu echipa lui cu o locomotivă mai mult peste plan, ceea ce aducea economii de 10.000 de lei, iar mecanicul de locomotivă Vasile Mărguță a promis că va parcurge cu locomotiva 105.000 kilometri până pe 7 noiembrie 1950 (zi cu semnificație importantă în calendarul comunist. Se aniversau 33 de ani de la Revoluția din 25 octombrie/7 noiembrie 1917), pentru „a cinsti prin fapte onoarea de a fi cetățean al orașului care va purta numele iubitului nostru conducător”.

Vezi *Drum Nou*, nr. 1.784, 1950, p. 4.

¹⁷ Idem, nr. 1.783, 1950, p. 1.

cele mai noi metode de muncă sovietice, pentru a spori producția la cote maxime¹⁸, iar Elena Pop, dactilografă la Fabrica Ancora Română, menționa că nu va precupeți niciun efort în munca ei „pentru demascarea uneltirilor dușmanului de clasă”, dorind a dovedi în acest fel că este „demnă de a munci și de a trăi în orașul care va purta numele tovarășului Stalin”¹⁹.

De asemenea, au fost organizate numeroase mitinguri ale muncitorilor din oraș, în acest cadru fiind exprimată susținerea populară pentru schimbarea denumirii orașului Brașov. În dimineața zilei de 20 august 1950, în sala cantinei Întreprinderii nr. 5 Construcții și Instalații Brașov a fost organizat un miting al muncitorilor, care prin reprezentantul lor, Emil Cernat, secretar al organizației de bază a P.M.R., au comunicat că se alătură propunerii ceferiștilor brașoveni de acordare a numelui lui Stalin orașului lor. În acea adunare au luat cuvântul și alți muncitori, cum este Traian Tanasiu, care definea orașul Brașov, anterior preluării puterii de către comuniști, ca fiind „raiul exploatării, desfrâului și dezmațului capitalist”, considerând că prin schimbarea numelui acestuia i se va șterge „această pată neagră”. Octavian Crișan își exprima convingerea că „numele de orașul Stalin ne dă noi puteri în munca noastră”²⁰.

În scrisoarea trimisă de brașoveni C.C. al P.M.R. și Guvernului R.P.R. se aduceau argumente care să justifice pretenția lor ca Brașovul să poarte numele „învățătorului și eliberatorului nostru – marelui Stalin”. Nu orice urbe putea emite o asemenea pretenție, dar cum orașul de sub Tâmpa era „unul din principalele centre industriale ale țării”, iar planul de stat pe primul semestru al anului 1950 fusese îndeplinit de întreprinderi în proporție de 114% și, pe deasupra, Brașovul era un oraș multiethnic, în care „conviețuiesc frățeste, muncind și luptând cot la cot muncitorii români cu muncitorii unguri și cu muncitori de alte naționalități”, existau argumente suficiente, spuneau semnatarii documentului, pentru „a ne dovedi demni de această cinste”²¹.

După ce și-au luat angajamentul „în fața Partidului, a Guvernului și în fața Marelui Stalin” pentru „a dobândi noi succese”, câteva zeci de semnături s-au așternut pe document. Printre acestea, le putem descifra pe cele ale președintelui Comitetului Provizoriu Brașov, prim-secretarului Comitetului Județean P.M.R. Brașov, directorilor marilor întreprinderi brașovene, directorului Policlinicii din Brașov, dar și ale unor ingineri, profesori, scriitori (Radu Teculescu²²), directori de

¹⁸ Idem, nr. 1.784, 1950, p. 1.

¹⁹ *Ibidem*, p. 4.

²⁰ *Ibidem*, p. 1.

²¹ A.N.I.C., *Fond Consiliul de Miniștri*, dos. 156/1950, f. 4.

²² Scriitorul Radu Teculescu a închinat o poezie evenimentului rebotezării orașului Brașov, numită „Cântec pentru Orașul Stalin”, care avea nu mai puțin de 16 strofe. Redăm una dintre ele: „Spre-a-l avea mereu aici cu noi, / Pildă și îndemn măreț prin vreme / Faptelor ieșind din mâini, suvoi, / Vrem Brașovul, – STALIN să se chie!” Vezi *Drum Nou*, nr. 1.785, 1950, p. 1. În același număr al publicației sus-menționate (la p. 2), poetul Virgil Sângereanu a publicat poemul „Pentru orașul Stalin”, din care reproducem strofa a șasea: „Când ne-ndeamnă steaua roșie spre viață, / Și ne creștem pruncii vrednici pionieri, / Nu mai vrem orașul cu-a Tâmpai verdeață / Să poarte porecla ce-a purtat-o ieri!” și strofa a noua: „Îl numim «ORAȘUL STALIN»! Cine oare / Ni-i mai scump ca omul din naltul Kremlin? Cine bunătatea-i poate s-o măsoare / Și sufletul mare, oțelit, și plin!”

școli, funcționari, maiștri, strungari, ceferiști, tâmplari și lăcătuși, în total 53 de semnături²³.

A venit în scurt timp răspunsul C.C. al P.M.R. și al Guvernului, semnat de Petru Groza, în calitate de președinte al Consiliului de Miniștri, și de Gheorghiu-Dej, secretarul general al C.C. al P.M.R., în cuprinsul căruia muncitorii erau anunțați că se va da curs cererii lor²⁴. Pentru a transpune în fapt „dorința arzătoare a oamenilor muncii din Brașov”, Guvernul și C.C. al P.M.R. și-au luat angajamentul de a propune Prezidiului Marii Adunări Naționale să adopte noul nume pentru Brașov²⁵. Conducerea de partid și de stat a României l-a informat pe ambasadorul U.R.S.S., S. I. Kavtaradze, cu privire la decizia luată, cerându-i să trimită guvernului sovietic Decretul privind schimbarea numelui orașului Brașov și scrisoarea cetățenilor din Brașov²⁶.

Decretul nr. 211, din 22 august 1950, privind schimbarea numelui orașului Brașov în Orașul Stalin, suna în felul următor: „Cu începere de la data publicării prezentului decret orașul Brașov va purta numele de orașul Stalin, în cinstea marelui geniu al omenirii muncitoare, conducătorul poporului sovietic, eliberatorul și prietenul iubit al poporului nostru, Iosif Vissarianovici Stalin”²⁷. Bucuria oamenilor muncii din Orașul Stalin, manifestată la comandă²⁸, era exprimată iar în paginile oficiosului partidului, unde aflăm că muncitorii din fabrici și uzine s-au angajat să depășească planul (sub deviza „Noi, din Orașul Stalin, Planul toți să-l depășim!”), ca semn al satisfacției lor că munceau în orașul ce purta numele liderului sovietic²⁹. În ziarul brașovean *Drum Nou*, Constantin Ailiesei, secretar al organizației de partid C.F.R. Brașov, sublinia rolul ceferiștilor din oraș de fruntași în acțiunea de schimbare a numelui orașului Brașov, precum și contribuția lor în îndeplinirea planului cincinal. Nu uita să menționeze că Brașovul a fost al „exploataților sângeroși ai maselor populare” și al „acelora care veneau în stațiune spre a-și odihni lenea”, pe când în prezent „este al oamenilor muncii”³⁰.

Trebuie menționat faptul că decizia luată de liderii P.M.R. de a da numele lui Stalin orașului Brașov a fost în consonanță cu politica celorlalte conduceri comuniste din statele lagărului socialist, care făcuseră deja acest pas de supunere maximă, schimbând denumirile unor orașe istorice cu numele lui Stalin. Se poate

²³ A.N.I.C., *Fond Consiliul de Miniștri*, dos. 156/1950, f. 4-6.

²⁴ Idem, *Fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dos. 179/1950, f. 5.

²⁵ Idem, *Fond Consiliul de Miniștri*, dos. 156/1950, f. 2.

²⁶ *Ibidem*, f. 1.

²⁷ Decretul nr. 211 privind schimbarea numelui orașului Brașov în acela de orașul Stalin, din 22 august 1950, în *Buletinul Oficial al Republicii Populare Române*, nr. 73, 22 august 1950, p. 811.

²⁸ La începutul anilor 1950, în țările lagărului sovietic 14 orașe au primit numele lui Stalin. Printre acestea: Eisenhuttenstad, botezat Stalinstadt, în Republica Democrată Germană; Varna (Bulgaria), denumit Stalin; Katowice (Polonia), denumit Stalinograd; Dunaujváros (Ungaria), denumit Sztálinvaros; Kuçova (Albania), denumit Qyteti Stalin etc. Vezi Cezar Petre Buiumaci, *Stalin în România*, consultat în format electronic: <https://www.bucurestiiivechisinoi.ro/2011/03/stalin-in-romania/>.

²⁹ *Scânteia*, nr. 1.817, 1950, p. 1-2.

³⁰ *Drum Nou*, nr. 1.784, 1950, p. 4.

observa apoi că momentul ales pentru această acțiune a fost în apropierea zilei de 23 August, cea mai importantă sărbătoare a comuniștilor români.

În 23 august 1950, paginile ziarului *Drum Nou* abundau de mesaje entuziaste venite de la locuitorii Orașului Stalin, și nu numai, care aflaseră că trăiesc în orașul botezat după numele învățătorului popoarelor. Modelul de propagandă clasică realizată prin presă, care pentru a-și face credibil mesajul și pentru a sugera existența unor vederi comune în rândul locuitorilor inserează în paginile cotidienele exemple provenind de la cât mai multe categorii profesionale și sociale, dar și de la oameni de vârste diferite, poate fi lesne regăsit și în cazul publicației *Drum Nou*, în chestiunea schimbării denumirii orașului Brașov. În paginile ziarului se dă cuvântul lui Paul Popescu, student la Filosofie, în cadrul Universității din Leningrad, care a trimis degrabă familiei sale, care locuia în recent numitul Oraș Stalin, o telegramă în care se autocaracteriza ca fiind „zgduhit de emoție și bucurie” la aflarea veștii că orașul natal primise un nou nume. Mihai Foriș, muncitor la Fabrica de Ciment Temelia, era plin de încântare pentru că locuia în orașul care poartă numele lui Stalin și se angaja să contribuie la construirea socialismului în țara sa. Mișu Fotino, actor la Teatrul de Stat din localitatea de sub Tâmpa, se angaja să depună eforturi pentru ca teatrul său să fie la înălțimea „gloriosului nume pe care-l va purta orașul” și aducea acuze regimului burghezo-moșieresc, care desființase Teatrul de Stat din Brașov³¹.

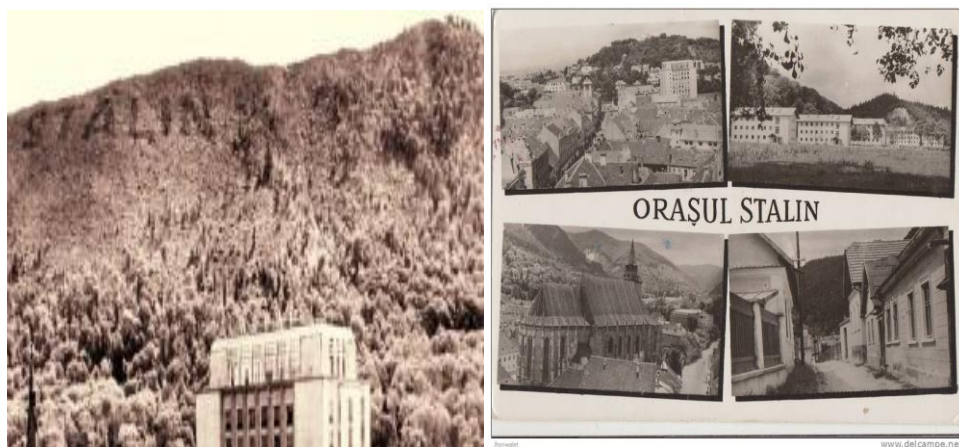


Fig. 2. În imaginea din stânga, numele lui Stalin este scris din brazi pe muntele Tâmpa. În imaginea din dreapta, o carte poștală din Orașul Stalin.

(**Surse:** <http://cultura.prinbrasov.com/opinie/a-fost-odata-orasul-stalin> [pentru fotografia din stânga] și <http://www.delcampe.net/page/item/id,216296369,var,ROMANIA-ORASUL-STALIN--STALIN-CITY-OLD-POSTCARD-USED,language,E.html> [pentru fotografia din dreapta])

Unele exemple prezentate de propaganda comunistă sunt mai mult decât exagerate. Astfel, Sali Abramovici, asistentă la Institutul de Silvicultură din localitate, evreică la origine, acuza regimul Antonescu, care, din relatările sale, se făcea vinovat de moartea câtorva membri ai familiei ei, în cadrul pogromului de la

³¹ Idem, nr. 1.785, 1950, p. 4.

Iași, din iunie 1941 (pe care istoricii români, dar și străini l-au analizat și au stabilit vinovăția autorităților românești), după care își ia angajamentul de a lupta împotriva sionismului (păcat major al evreilor, în concepția lui Stalin), adică a celor de un sânge cu ea, care dobândiseră, cu sacrificii enorme, doar de puțină vreme, o patrie. Un tânăr elev (de doar 9 ani), pe nume Aurel Munteanu, pionier, a trimis o scrisoare redacției publicației sus-amintite, în care se angaja să ajute la construirea socialismului și îl numea pe Stalin „cel mai bun prieten al pionierilor”³².

Mai lipsea doar manifestarea susținerii față de noua decizie administrativă de către țărănime. S-a ocupat de această problemă redacția publicației comuniste *Drum Nou* în numărul din 26 august 1950, atunci când scria că membrii organizației de bază nr. 10 din comuna Zăbrățau se declarau mândri de cinstea care s-a făcut locuitorilor reședinței de județ de a purta numele lui Stalin. Și-au manifestat entuziasmul și angajații Gospodăriei de Stat din Râșnov, precum și o țărăncă muncitoare, Ana Naghy, membră a G.A.C. „Ilie Pintilie”, din Ghimbav, care nu uita să amintească că țăranii de acolo „au dobândit mai multe bucate ca țăranii muncitori din gospodăriile individuale” (în acest fel era transmis și un mesaj la adresa țăranilor din județul Brașov pentru a accepta colectivizarea)³³.

Până acolo a mers dorința de a o rupe cu trecutul încât a apărut un afiș, care a fost publicat în ziarul *Drum Nou*, în care avem o imagine sugestivă: tăblița de la intrarea în oraș pe care scrie „Brașov” este călcată în picioare de oamenii muncii (simbolizând ideea de ștergere a memoriei), în vreme ce tăblița cu „Orașul Stalin” tronează falnic între două steaguri roșii. În partea superioară a imaginii se află soldatul sovietic eliberator, care ține în brațe protector un copil, iar deasupra tuturor flutură steagurile roșii cu chipurile ideologilor comunismului, în fruntea cărora se află imaginea lui Stalin (vezi Fig. 3)³⁴.

³² *Ibidem*.

³³ Idem, nr. 1.787, 1950, p. 3.

³⁴ Idem, nr. 1.785, 1950, p. 1.



Fig. 3. Afişul cu Oraşul Stalin şi poezia „Cântec pentru Oraşul Stalin”, de Radu Teculescu.
(*Sursa: Drum Nou*, nr. 1.785, p. 1)

În 1960, în contextul în care conducerea comunistă a României se îndepărta de politica Moscovei, croindu-și un comunism național³⁵, s-a operat și schimbarea

³⁵ Acțiunea de creare a comunismului național și de îndepărtare de U.R.S.S. a început după moartea lui Stalin, în 1953, și a crescut în intensitate la începutul anilor 1960. A cunoscut câteva momente importante cum ar fi: desființarea sovromurilor (1956), retragerea unităților Armatei Roșii din România (1958), respingerea de către P.M.R. a Planului Valev propus de sovietici (1964), Declarația P.M.R. din aprilie 1964, eliberarea deținuților politici etc. Pe plan extern, România a început o politică de deschidere față de țările occidentale, obținând o anumită recunoaștere a P.M.R. pe plan internațional. Vezi: Stephen Fischer-Galați, *România în secolul al XX-lea*, traducere de Manuela Macarie, prefată de Kurt W. Treptow, Iași, Institutul European, 1998, p. 179; Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, ediția a IV-a, București, Editura Humanitas, 1995, p. 269; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, ediție revăzută și adăugită, traducere de Cristina Petrescu și Dragoș Petrescu, prefată de Cristian Vasile, postfată de Mircea Mihăieș, București, Editura Humanitas, 2014, p. 220; Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc 1948-1965*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 218.

numelui Orașul Stalin, care a revenit la denumirea anterioară: Brașov. La 24 decembrie 1960 a fost abrogată Legea nr. 5/1950, cu modificările ei ulterioare din 1952 și 1956, și înlocuită cu Legea nr. 3 pentru îmbunătățirea împărțirii administrative a teritoriului Republicii Populare Române³⁶. Potrivit noii legi, opt dintre regiunile țării au primit o altă denumire, luând numele unor provincii istorice românești sau revenind la denumirile purtate anterior. Astfel, regiunea Pitești a devenit regiunea Argeș, regiunea Oradea ia numele de Crișana, Timișoara a primit numele de regiunea Banat, Constanța a devenit Dobrogea, regiunea Stalin a recăpătat vechea denumire: Brașov, regiunea Craiova va fi numită de acum Oltenia, regiunii Baia Mare i-a fost schimbat numele în Maramureș, iar Regiunii Autonome Maghiare i-a fost completat numele, numindu-se de acum și până la desființare (în 1968): Mureș – Autonomă Maghiară³⁷.

Schimbarea denumirii orașului Brașov în Orașul Stalin, în anul 1950, a fost o consecință a stalinizării României. Nu a fost, însă, un caz singular între țările lagărului comunist din Europa de Est. În fiecare dintre statele care fuseseră comunizate după Al Doilea Război Mondial cel puțin un oraș a primit numele lui Stalin. Acțiunea de schimbare a denumirii localităților din România a început după instalarea la putere a guvernului comunist condus de Petru Groza, în 1945. A vizat înlocuirea denumirii acelor localități care purtau nume ce aveau legătură cu regimul monarhic și cu regimul „burghezo-moșieresc”.

Comuniștii români nu s-au limitat însă la redenumirea localităților, a străzilor și a unităților economice, ci au dat numele lui Stalin orașului Brașov, unul dintre cele mai importante centre urbane ale țării. Prin acțiunea de propagandă desfășurată, au aranjat lucrurile în așa fel încât să pară că locuitorii Brașovului au avut inițiativa rebotezării orașului. Prin publicațiile comuniste *Scânteia* și *Drum Nou* s-a subliniat insistent entuziasmul tuturor locuitorilor față de această măsură. În realitate lucrurile n-au stat așa, dar locuitorii trebuiau să accepte ceea ce conducerea de partid stabilise. Odată cu acțiunea de destalinizare și de adoptare a comunismului național, conducerea comunistă a României a decis, în anul 1960, ca Orașul Stalin să revină la denumirea consacrată: Brașov.

³⁶ Legea nr. 3 pentru îmbunătățirea împărțirii administrative a teritoriului Republicii Populare Române, în *Buletinul Oficial al Marii Adunări Naționale a R.P.R.*, nr. 27, din 27 decembrie 1960, p. 183-184.

³⁷ Legea nr. 3 pentru îmbunătățirea împărțirii administrative..., p. 184.

INTERMARIUM - PROIECT AL SOLUȚIILOR DE SECURITATE COLECTIVĂ DINTRE CEELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE, PRECONIZATE DE FRANȚA ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST, ALĂTURI DE MICA ÎNȚELEGERE ȘI ÎNȚELEGEREA BALCANICĂ

*Eduard Ionuț FEIER**

Abstract: *Intermarium – a Project of Collective Security Solutions between the Two World Wars, envisioned by France in Central and Eastern Europe, Alongside the Little Entente and the Balkan Pact. The subject of the geopolitical insecurity of the area geographically limited, approximately, by the Black Sea, the Dniester, the Baltic Sea, the Oder and the Danube, well known also as Central Europe, entered the European political agenda more than 100 years ago. The “Intermarium” concept would return to the forefront of discussions on security in Central and Eastern Europe at the end of the USSR era, marked in the 90’s by the secessionist adventurism of a Russia shocked by the collapse of its imperialist “scaffolding”.*

Keyword: *the genesis of the concept of Intermarium, the Balance of Power, the Little Entente, revisionism, the Visegrád Group*

Noțiunea de stabilitate de putere a apărut în politica internațională în epoca Renașterii, ca un concept preluat de facto din alte domenii (etică, arte, filozofie, drept, medicină, economie și științe), unde echilibrul și dezaxarea au avut o izbire aparte. Metafora “echilibru” a fost inventată ca o lege a naturii, care stă în esența majorității lucrurilor pe care le găsim ademenitoare. Hans Morgenthau evoca la începutul volumului său “*The Balance of Power*”: “aspirația pentru putere din partea câtorva țări, în care fiecare dintre acestea încearcă fie să mențină, fie să răstoarne starea de fapt, duce la necesitatea creării unei configurații, care se numește echilibru de putere și politici, care vizează echilibrul puterii.”¹ Prin această afirmație, Morgenthau încerca să pună în evidență importanța noțiunii de echilibru în toate formele sale cu precădere în aria sa de putere politică.

* Dr., Universitatea din Oradea, membru în Centrul de Studii Interdisciplinare, Universitatea din Oradea; e-mail: feiereduardionut@yahoo.ro

¹ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations The Struggle for Power and Peace*, Sixth Edition. Revizuit de Kenneth Thompson. p. 187-189, 192-196, 198-215, 218-233. Copyright © 1985 by McGraw-Hill. Inc. (accesat de pe https://blackboard.angelo.edu/bbcswebdav/institution/LFA/CSS/Cours%20Material/SEC6302/Readings/Lesson_5/Morgenthau.pdf, la data de 20 octombrie 2020).

Într-o formă asemănătoare, în anul 2000, întemeietorul neo-realismului, Kenneth Waltz, a scris “după cum natura are repulsie față de vid, astfel și politica internațională detestă dezechilibrul de putere”². Waltz dorea să demonstreze prin acest curent al neo-realismului politic, că între protagoniștii scenei politice internaționale vor apărea la un moment dat, o serie de altercații și tensiuni care vor produce un dezechilibru de putere.

În dorința de a face rânduială în caracterizarea acestui principiu al politicii și al relațiilor internaționale, cercetătorii au recunoscut numeroasele interpretări ale echilibrului puterii. Hans Morgenthau analizează echilibrul putere în patru feluri distincte: “(1) ca o politică care se referă la anumite stări de lucruri, (2) ca o stare reală de lucruri, (3) ca o distribuție aproape egală a puterii și (4) ca orice distribuție de putere”³. Morgenthau a recunoscut elementele importante ale puterii: geografia, resursele naturale, capacitatea industrială, nivelul de pregătire al armatei, populația, conștiința națională, calitatea diplomației și a guvernării. În cartea sa intitulată “*Politica de-a Lungul Națiunilor*”, el definea politica internațională ca fiind lupta pentru putere și politica puterii. A râvni pentru putere este elementul “distinctiv al politicii internaționale” și “este universală în timp și spațiu, fiind un fapt incontestabil de experiență”⁴.

Concepția că, orice stat a căutat în mod lucid un „echilibru” este deschisă bineînțeles numeroaselor dezbateri. Într-un univers perfect armonios, un stat s-ar putea aștepta la 50 la sută șanse de succes în cazul răbufnirii antipatiilor, lucru care nu este într-adevăr recreativ într-o lume a războiului, care se desfășoară continuu în diferite părți ale globului. Pentru existență statele caută echilibrul de putere avantajos, sau, mai bine spus, dezechilibrul de putere în care ele sunt avantajate. Geopolitica lui Henry Kissinger este chinuită de „echilibru”, în măsură ce în realitate el caută dezechilibrul în avantajul S.U.A.⁵

În esență, inconsecvența ordinii mondiale statornicită după război cauzată și de tendințele revizioniste și revanșarde, a fost accentuată și de ineficiența Societății Națiunilor. Această structură inter-statală a operat pentru înfăptuirea și manifestarea unui sistem de securitate general. În mediul acestui sistem o importanță aparte au avut-o coalițiile bilaterale și regionale. Cea mai importantă coaliție a fost „sistemul de alianțe de protecție” instituit de Franța imediat după război, care plănuia încercuirea Germaniei și păstrarea la distanță a

² Keneth, Waltz, „Structural Realism after the Cold War, International Security”, nr. 25/1, p 28 (accesat de pe http://www.columbia.edu/itc/sipa/U6800/readings-sm/Waltz_Structural%20Realism.pdf, la data de 22 august 2020).

³ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, a șaptea ediție, 2006, pag 3-17 (accesat de pe http://www.sisekaitse.ee/public/Valissuhted/ERASMUS/Morgenthau_A_Realist_theory_of_international_politics.pdf, la data de 18 august 2020).

⁴ Morgenthau, *op.cit.*, p. 3-12.

⁵ Henry Kissinger, *Diplomacy*, Random House, New York: 1994.

URSS-ului. Pe de altă parte o serie de state, Polonia (1921), Cehoslovacia (1924), România (1926) și Iugoslavia (1927) s-au așezat sub ocrotirea Franței⁶.

Conjunctura de pe scena internațională era una imprecisă la terminarea Primul Război Mondial. Aliații victorioși și țările suverane din Europa Centrală și de Est au căutat să ia măsuri că un nou atac din partea Germaniei nu va mai avea loc⁷.

Pe data de 16 februarie 1923 la Geneva s-a pus fundamental celui mai noul pact al Micii Înțelegeri, în care cele trei țări care făceau parte și anume România, Cehoslovacia și Iugoslavia, aveau un principiu organizatoric puternic, prin alăturarea politicii lor generale.⁸



Harta 1. Mica Antantă

(**Sursa:** <http://politeia.org.ro/magazin-politic/aliante-sau-vasalitate-3-perioada-interbelica/20810/>)

Obiectivul Micii Înțelegeri era strâns legat de lupta celor trei popoare, pentru securitatea regiunii, popoare care și-au îndeplinit în anul 1919 unitatea națională (Iugoslavia și România) și statul național (Cehoslovacia). Pe plan internațional primii ani ai perioadei postbelice s-au dovedit extrem de dificili. Puterea de decizie în cadrul Societății Națiunilor aparținea marilor puteri învingătoare. Restul statelor, considerate de rangul doi și trei se supuneau

⁶ Societatea Națiunilor și Securitatea colectivă, vezi: <http://crispedia.ro/societatea-natiunilor-si-securitatea-colectiva/> (accesat la data de 08.03.2020).

⁷ Mica Înțelegere, alianța promițătoare a României care a fost distrusă într-o singură zi, vezi: <http://www.descopera.ro/istorie/15075993-mica-intelegere-alianta-promitatoare-a-romaniei-care-a-fost-distrusa-intr-o-singura-zi> (accesat la data de 10.05.2020).

⁸ *Ibidem*.

efectiv deciziilor acestora. Securizarea Europei Centrale și de Sud Est era așadar necesară pentru cele trei state noi, întregite. Pentru ca lucrurile să meargă într-un ritm mai alert în direcția protejării de tendințele revanșarde și revizioniste ale vecinilor perdanți în război, s-au pus bazele proiectului francez de realizare a unei confederații danubiene, dar și a verificărilor de restaurare efectuate de Carol de Habsburg. Harta prezentată mai jos vizează țările partenere din Mica Antantă.

Având la baza constituirii sale, principiul egalității și respectării sistemului de tratate de la Versailles, Mica Înțelegere a ajuns să fie în fapt o completare a ceea ce a reprezentat Liga Națiunilor, ncu mult timp înainte înființată și aceasta. Încă de la existența sa, aceasta a căutat să ajute la menținerea echilibrului în Europa Centrală și la atragerea Poloniei în organizație. În schimb pe plan economic s-a încercat atragerea Austriei și Ungariei⁹.

Înțelegerea Balcanică¹⁰, era o a doua alianță regională, din care România făcea parte ca și membră cu drepturi depline, era ca un stâlp important pentru politica externă românească, dar cu toate acestea nu a deținut nici pe departe aceeași semnificație ca Mica Înțelegere, deoarece unul din pretexte era și întâmplarea că s-a constituit mai tardiv adică în anul 1934¹¹. Harta de mai jos ne ajută să ne conturăm o imagine a țărilor care făceau partea din această Înțelegere.

Mica Antantă, din care făceau parte România, Cehoslovacia și Iugoslavia, a fost concepută printr-un sistem de tratate bilaterale, care au fost semnate în anii 1920 și 1921, și aveau ca obiectiv demoralizarea Ungariei horthyste. Ca și punct culminant în afirmarea sistemului de securitate colectivă a fost anul 1928, când a fost încheiat Pactul Briand-Kellog, fiindu-i dat numele ministrului de externe al Franței și secretarului departamentului de stat american. Înțelegerea, care scotea războiul din relațiile dintre state, a fost semnată de 63 de țări¹².

⁹ <https://curierdeopiniidiplomatice.wordpress.com/tag/stat/> (accesat la data de 05.05.2020).

¹⁰ Inițiativa formării unui Pact Balcanic a aparținut lui M. Papanastassiou, ministrul de Externe al Greciei. În perioada 1930-1933, au avut loc patru conferințe ale țărilor balcanice la care au participat reprezentanții României, Albaniei, Bulgariei, Greciei, Turciei și Iugoslaviei. Delegațiile neoficiale ale celor șase state au elaborat un pact, care însă nu a intrat în vigoare. În octombrie 1933, în urma unui turneu diplomatic făcut la Sofia, Ankara, Atena și Belgrad, Nicolae Titulescu a reușit să creeze condițiile pentru semnarea viitoarei Înțelegeri Balcanice (Alexandru Vianu, Zorin Zamfir, Constantin Bușe, Gheorghe Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*, vol. I, București, 1974, p. 193)

¹¹ http://www.cclbsebes.ro/docs/Sebus_3_2011/20%20S_Arhire.pdf (accesat la data de 09.05.2020).

¹² http://www.cclbsebes.ro/docs/Sebus_3_2011/20%20S_Arhire.pdf (accesat la data de 09.05.2020).



Harta 2. Pactul Balcanic

(Sursa: <http://politeia.org.ro/magazin-politic/aliante-sau-vasalitate-3-perioada-interbelica/20810/>)

După desprinderea Germaniei din cadrul Societății Națiunilor, două inițiative au avut loc în 1934 în direcția asigurării securității colective. S-a experimentat, cu sprijinul lui Louis Barthou, făurirea unui așa-numit „Pact Oriental”, la care au fost chemate să adere URSS, Germania, Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia și Cehoslovacia. Persoanele care au luat act de prezență la acel pact, continuau să-și confere asistență în cazul unei agresiuni, dar inițiativa nu a fost dusă la bun sfârșit datorită opoziției Germaniei și Poloniei. România a lansat un așa numit Pact al Înțelegerii Balcanice din care făceau parte Turcia, Iugoslavia, Grecia și România, prin care cele patru state își protejau *status-quo*-ul teritorial. Potențialul alianței de acțiune a fost restrâns deoarece Bulgaria și Albania nu au ajuns la un numitor comun cu celălalte, Înțelegerea Balcanică a participat cu un rol operativ în partea de sud-est a Europei¹³.

Politica externă trasată de Germania, Ungaria și Rusia Sovietică după terminarea Primului Război Mondial exterioriza nu doar dezacordul acestor state față de tratatele de pace, ci și inițiativa lor de a cere, la momentul potrivit, revizuirea și chiar desființarea acestora.

Proiectul coaliției celor cinci țări s-a contrariat de neînțelegerile cehoslovaco-poloneze, între care exista o controversă teritorială. Punând cap la cap întregul ansamblu, Polonia a venit foarte mulțumită să facă o alianță cu România, întru-cât la data de 3 martie 1921, la București, cele două țări au încheiat o Convenție de alinață de apărare și una armată¹⁴.

¹³ <http://crispedia.ro/societatea-natiunilor-si-securitatea-colectiva/> (accesat la data de 08.03.2020).

¹⁴ <https://cersipamantromanesc.wordpress.com/2017/02/21/mica-intelegere/> (accesat la data de 10.03.2020).

România a încercat din toate puterile să mijlocească discordia care era între Cehoslovacia și Polonia, cu țelul de a-i atrage pe polonezi în alinață, însă fără a avea un succes în acest sens. Pornind de la toate acestea, în 23 aprilie s-a încheiat la București Convenția de alinață defensivă româno-cehoslovacă, iar pe 7 iunie 1921 s-a semnat Convenția de alianță româno-iugoslavă, ceea ce a dus la adeverirea Micii Înțelegeri, sau a Antantei Balcanice, ca și organizație politică în regiune¹⁵.

Mica Înțelegere sau cum este cunoscută cu apelativul de Mica Antantă, a fost o organizație politică de apărare, o coaliție formată din Cehoslovacia, Regatul Iugoslaviei și Regatul României. Aceasta a fost înfiptuită în anul 1920, având ca menire păstrarea integrității zonale a celor trei țări, în fața exigențelor revizioniste ale Ungariei și a dispozițiilor restauratoare ale Habsburgilor. A fost clădită pe concepții democratice foarte solide, fiind realmente a cincea putere europeană și a avut o pronunțată însușire federală¹⁶.

Încă de la început, organizația a verificat să atragă spre interiorul său țări cum sunt Polonia și Grecia. Mica Înțelegere ajunsese într-o zonă de preferință pentru țările mici. Aceste state au apucat din start măsuri neîntârziate și precise pentru a realiza o zonă central europeană, așa cum și-au închipuit încă din 1918, dar pentru succesul dorinței era deosebit de important ca toate cele trei țări să acționeze într-o manieră omogenă¹⁷. Principala dificultate o marca cercurile neprietenoase din Ungaria, Germania și Italia, care aspirau la distrugerea Micii Înțelegeri¹⁸.

Odată cu Mica Înțelegere contextul internațional în care se afla era unul instabil de după Primul Război Mondial, unde Societatea Națiunilor doar ce a fost înfiptuită, iar puterile victorioase făceau constrângeri asupra aliaților, care erau mai puțin slabi¹⁹.

Dacă vorbim de planul internațional, Mica Înțelegere a fost la debut ca o adunătură de țări nedespărțite dar unite. Chestiunea cea mai importantă de care se compara erau înțelegerile care erau iscălite de țările care aveau puterea conform sfârșitului de război și care îngăduiau o cale deschisă revizionismului. Mica Înțelegere era determinată pentru a acționa categoric la a deține ordinea politică, juridică și teritorială aranjată după război. Cu toate încercările desfășurate pentru menținerea păcii, după anul 1936 principiul forței se afirmă din ce în ce mai tare pe scena relațiilor internaționale. Ideea lui Hodza de

¹⁵ Mica Înțelegere, vezi: <https://cersipamantromanesc.wordpress.com/2017/02/21/mica-intelegere/> (accesat la data de 10.03.2020).

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ Mica Înțelegere, ”*alianța promițătoare a României, care a distrus într-o singură zi*”, vezi: <http://www.descopera.ro/istorie/15075993-mica-intelegere-alianta-promititoare-a-romaniei-care-a-fost-distrusa-intr-o-singura-zi> (accesat la data de 10.05.2020).

reîmpăcare a părții Centrale a Europei este măcinat de super puterile extremiste și partizanii revizionismului²⁰.

După toate încercările avute de a-și perpetua deplinătatea și conceptul dreptului în relațiile internaționale, prin consensurile semnate de la München din 29 septembrie 1938, Directoratul European nimicește acest pact numit Mica Înțelegere²¹.

Ca și o concluzie celor scrise până acum, în teoriile echilibrului de putere de multe ori descriau statul ca fiind interesat de putere fie ea economică, politică, militară, culturală, ideologică, diplomatică sau propagandistică și de repartizarea sa într-un sistem internațional definit de incertitudini și insecurități. Mai mult, statele sunt privite ca fiind cei mai importanți actori în politica internațională. Ele sunt descrise ca actori raționali, care iau decizii pe baza calculelor cost-avantajoase și folosind informațiile și resursele existente.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ <http://www.descopera.ro/istorie/15075993-mica-intelegere-alianta-promitatoare-a-romaniei-care-a-fost-distrusa-intr-o-singura-zi> (accesat la data de 10.05.2020).